

Tuleman satama, Otava lähdössä.

SALMIN TALVISOTA

Toimittanut Kari Terho

Kuudes painos lokakuussa 2020.

Kansikuva: Tuleman satama, matkustajalaiva Otava ja rahtilaiva Kannas

SALMIN TALVISOTA

Kertomus Salmin siviilien tunnelmista ja tapahtumista talvisodan kynnyksellä ja sodan ensimmäisen viikon aikana joulukuussa 1939.

Sisällysluettelo

Johdanto	3
Salmin pitäjän kartta	5
Tiivistelmä	6
Syys-marraskuu 1939	8
Vapaaehtoinen evakuointi	8
Linnoitustyöt	16
Mainilan laukaukset	19
Marraskuun 29. päivä	20
Mantsinsaari	26
Marraskuun 30. päivä	32
Rajalla	37
Palojärvi	42
Hanhiselkä	46
Orusjärvi	49
Varpaselkä	56
Karkku	58
Räimälä	66
Miinala	67
Manssila	69
Er. P 8	73
Tulema	80
Kirikkömäen Ko'la	84
Uuksalonpää	90
Kirkkojoki	91
Käsnäselkä	92
Uusikylä	94
Uuksu	96
Pitkäranta	101
Sotavangit	102
Evakkomatkan jälkeen	102
Salmin puolustajat	102
Lähdeluettelo	105
Salmilaisten runoja	107
Salmilaisten muisteluja	114
Talvisodan sankarivainajat	137

Johdanto

Salmin pitäjä sijaitsi Raja-Karjalassa Laatokan koillisrannalla. Lännessä naapuripitäjänä olivat Suistamo ja Impilahti sekä pohjoisessa Suojärvi. Idässä oli valtakunnan raja. Laatokan suuret saaret, Lunkulansaari ja Mantsinsaari kuuluivat myös Salmin pitäjään.

Tämä kertomus on koottu aikakauslehtien kirjoituksista, henkilökohtaisista muistelmista, haastatteluista, kirjoista ja internet-sivustoilta. Tapahtumia on vertailtu eri lähdetiedoista, kun niiden todenmukaisuutta on tarkistettu. Alkutekstiä on korjattu, jos se on osoittautunut virheelliseksi, ja sitä on myös muokattu kerronnan sujuvuuden lisäämiseksi. Kertomukseen on liitetty lähdetietoluettelo.

Kertomuksessa keskitytään siviilien osaan Salmin pitäjässä juuri ennen talvisotaa ja heti sen sytyttyä. Kertomukset ovat pääasiassa nuorten salmilaisien muistoja ja tunteja, vaikka ne on kirjoitettu tai kerrottu vasta vuosina 1970 - 2007. Sotilastapahtumia käsitellään vain sen verran, kun ne liittyvät siviilien toimiin tai tukevat muuten kerronnan kulkua. Aineiston tuottamiseen ja tarkistamiseen ovat osallistuneet mm. Anneli Pantsar, Terttu Autio, Leo Mirala, Heikki Jeronen ja Mikko Rahkonen. Erityinen kiitos kuuluu Helena Fadjukoffille. Hän oli tallettanut Nuori Karjala- lehdet, joista osa tähän kertomukseen käytetyistä muisteluista löytyi. Myös kirjasta Salmin Ylä-Uuksu ja Olo`kan sugu on otettu mukaan joukko kertomuksia.

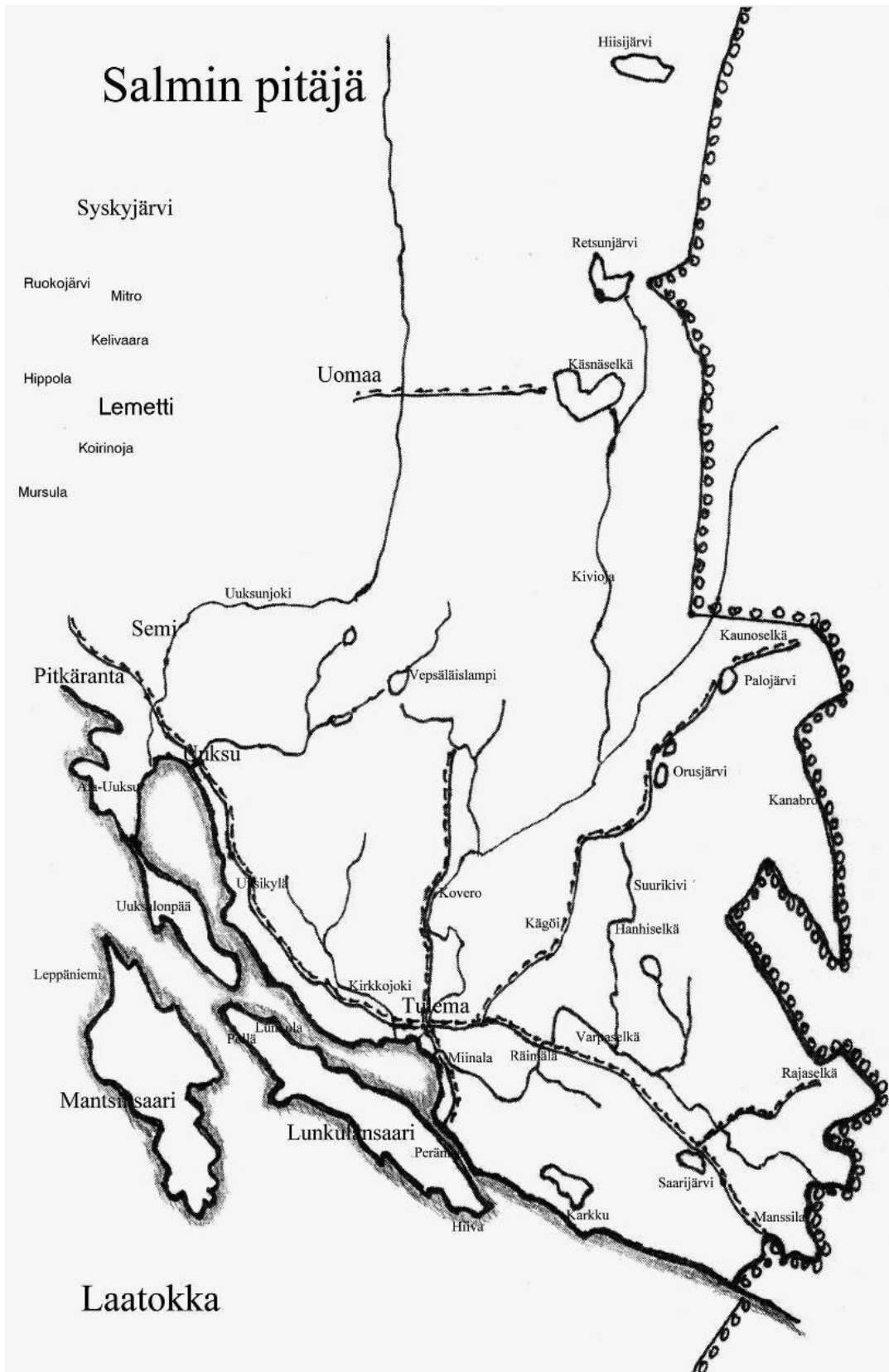
Tämä kertomus on laadittu kunnianosoituksena kaikkia salmilaisia kohtaan. Erityisesti muistan tällä kirjoituksella isääni, Mauri Terhoa, joka toimi Salmin nimismiehenä juuri talvisodan kynnyksellä.

Imatralla lokakuussa 2007

Kari Terho

Keskellä on kertomuksen kirjoittaja Kari Terho, vasemmalla Aune Terho ja oikealla Stepanida Kimajeff. Kuva on otettu vuonna 1950 Savonlinnassa.

Salmin pogostan tapahtumii sūgūzūl 1939

Salmin pogostas oli vuvven 1939 jälgimmäzel aijal eläjii nečilleh 14000 hengie. Pitkin sūgūzūú oli ulgomualoispäi kuulunnuh huolestuttavii tiedoloi. Germuanii oli hūökännūh Polšah da Nevvostoliitto ezitännūh ultimatumii Baltiekkumuoloil. Suomigi joudui järgieh täh ultimatumah tilandeheh. Ligakuun allus järjestettih Suomes ÚH- harjutukset, kudamien aigah rajalohkoil rakennettih puolistuandulinjoi.

Školat Salmis salvattih da oza salmilaizis lähtiettih muijal Suomeh pagoh. Ligakuun jälgimäizinnö päivinnö Suomen halličus miärävöi tūhjennedetäväkse Salmin rajahierut. Nämih kuuluttih Manššil, Virdel, Rajaselgú, Kanabrojärvi, Kaunoselgú da Käznäselgú. Kúlmúkuus neuvotteluloi úhtelläh jatkettih Nevvostoliiton kel. Suuren päivännouzuzen susiedumuan lendokonehet úlen puaksuh lenneltih Salmin da Mančinsuaren piäliče, i rajan tagua kuului alallistu juminehtu, čakúttämistú da kolinua.

Kúlmúkuun puolezväliz neuvoteldih kirikönhierus úhtelläh, što voibigo školaskäúndú uvvessah algua. Dai školaskäúndú Salmis zavodittih uvvessah ihan kúlmúkuun lopus. Oza lähtennúzii rahvastu oli tulluh järilleh Salmih. Rajan Ven´anpuolel oli suadu kahtenluaduzii tiedoloi. Toizen mugah ei Salmin kohtal Ven´anpuolel pidännūh olla äijä saldattoi, a toizen mugah oli Suojärven rajan lähel tulluh ehkes 20000 saldattua. Toko Manššilan kohtal nähtih nuamuitunnuzii mašinorušupesäkkehii, kudamis ammundukohtu ozutti Groznoin suomalaisu niittyvardoiččukohtua päi.

Salmis oli kebjiedú lundu joga kohtazes. Valgeni sit tumanaine huondes kúlmúkuun 30. päivú 1939. Aigah 7 algoi vihaniekku ambuo túkkilöil da vihaniekku hūökkäi mones kohtua rajan piäliče. Enimäkseh hūö tul dih Käznäselläspäi, Kaunoselläspäi da Manššiläspäi. Suomen pikoivähäizet rajanvardoiččiisaldatat opittih piättiä vihaniekkusaldattoin tulemine, da i suadihgi seizahutettuu úön aijakse nečilleh 10 virstan piäh rajas.

Salmin evakoindu allettih ehtúpäiväl nečilleh 6 čuassuu voinan algamizes, gu tovelleh tiijettih, što voinu oli algannuh. Ristikanzat paittih kodilois iäres jallai libo heboloin kel. Dorogat kirikönhieruh oldih ihan täävet pagenevii rahvahii. Žiivattoigi opittih ottua keral dai erähät hūväs lúkús suadihgi. Oruzjärves jälgimäzet rahvas lähtiettih, gu ildu jo rubei hämärdymäh. Tuleman pogostas iellehpäi viedih rahtimašinoil ristikanzat Uuksun raudu-doroguzemal, kus rahvas pandih muga sanottih häkkivagonuloih.

Tožo rahtimašinoil tuodih rahvahii Perämuaspäi, Rämäläspäi, Miinalaspäi dai Koverospäi, dai heijät viedih Uuksun raudutoroguzemal. Äijähkö rahvasto tuli úhtellä heboloil da regilöil Uuksussah. Pagoh lähtennúzii rahvahii da žiivattoi vastahpäi tuli rajalpäi menevii saldattoi. Äijú žiivattua jäi avtomašinoil alle, gu ei kerrittú bokkah mennä.

Talvikuun 1. päivännú puolistaarmiengi saldatat jouvuttih lähtemäh Salmis iäres. Tulemujoen idäpuolen hierut sútúttetih palamah 11 čuassun aigoih. Sid i Karkkuh tungevunnuh vihaniekku oli Miinalaspäi ruvennuh túkkilöil ambumah Tuleman da Kirikköjoen välil. Vihaniekku kierdi miinukohtat Luadogan randuvettú múöte. Dai Koveran hierun kahtal Tulemajoven päivännouzun puolel oli čoiwahtunnuhes enzimäzet vihaniekat. Úöl 2-3 talvikuudu käskietih, što Pitkúrandugi pidáú túhjendiä 6 čuassun aigah. Tämä sentäh, gu vihaniekan tankit jo piästih Käznäsellän dorogal liččavumah Uuksujoen piäliče.

Erähät Lungulansuaren eläjis piästih venehil Uuksalonpiäh da erähät tuodih rahtimašinoil. Mančinsuaren rahvas paittih venehil da pienil laivoil suaren pohjaizes kohtas manderehel libo Valamoih. Úölöil taivahan randu oli ihan valgei gu hierut poltettih. Kai Salmin rahvas paittih, gu vihaniekku algoi tulla lähembäs. Suomen puolustanduvägi lähti Salmis iäres 4.12.1939. Bohatan da túúnimielizen pogostan olemine loppih.

Jällespäi sit suadih tiediä, što Karkun hierus jäi vangikse 7-8 perehtú. Nämä ristikanzat ei kerrittú pagoh. Palojärven – Oruzjärven alovehel jäi vangikse nečilleh 20 hengie, a erähät jäidih ičestäh omah kodih. Kaikisteh 72 Salmin eläjiä jäi voinanvangikse da heijät viedih Vasojärven luostarihieruh. Talvivoinan bojulois kuoli 258 salmilastu soldattua. Úlen kovat bojud oldih Tolvajärvel, Mursulas, Koirinojal da Lemetis. Mančinsuari da Lungulansuaren pohjaine piä pidävúttih kogo talvivoinan aijan suomalaisil, da sie tul dih iäres vaste voinan loputtuu 13.3.1940.

Tiivistelmän on kääntänyt livviksi Mikko Rahkonen.

Syys - marraskuu 1939

Syyskesällä 1939 alkoivat Salmin pitäjän asukkaat huolestuneina pohtia tulevaisuuttaan. Saksa oli hyökännyt Puolaan ja Neuvostoliitto oli esittänyt vaatimuksiaan Suomelle. Kaikenlaisia huhuja oli alkanut liikkua ja täällä Salmin rajapitäjässä oli pitkin kesää suunniteltu linnoitustöitä. Syksyllä koulut olivat alkaneet kuitenkin normaalisti syyskuun 1. päivänä. Elo- ja syyskuussa korjattiin viljaa talteen vielä normaaliin tapaan. Sato oli ollut runsas (AV).

Lokakuun alussa käytiin neuvotteluja Suomen ja Neuvostoliiton valtuuskuntien kesken Moskovassa. Neuvottelut keskeytyivät tuloksettomina. Siviili- ja sotilasviranomaisien taholla alettiin valmistautua pahimpaan. Viipurin lääninhallitus oli 23.9.1939 lähettänyt uudet evakuointiohjeet Raja-Karjalan pitäjiin. Syyskuun 28. päivänä lähetti yleisesikunta kirjeen sisäasiainministeriölle ja ehdotti siinä, että mm. Salmi kuuluisi niihin alueisiin, jotka ovat evakuoitava jo sodan uhkan aikana (PP).

Lokakuun 7. päivänä olivat Salmassa Viipurin lääninhallituksen edustajat, Mäntynen ja Vuormaa, käymässä nimismiehen luona, tarkastelemassa ja viimeistelemässä mahdollisen evakuoinnin suorittamista. Suunnitelmat oli laadittu sellaisiksi, että sodan syttyessä yllättäen ihmisten evakuointi on ensi sijalla, kaiken muun omaisuuden evakuointi on toisarvoista (MT).

Linnoitustyöt Salmisakin alkoivat lokakuun alussa ylimääräisten harjoitusten, YH:n aikana ja 6.10 alkaen alettiin perustaa rajaseuduille suojajoukkoja ja linnoitustöitä jatkettiin paikallisin voimin kutsumalla työikäisiä salmilaisia pitkin syksyä reservin harjoituksiin. Koulutyö Salmassa lopetettiin 10. lokakuuta.

Vapaaehtoinen evakuointi

Lokakuun 11. päivänä aloitettiin vapaaehtoinen evakuointi niille, joilla oli tiedossa väliaikainen asuinpaikka. Tällöin saivat lähteä vapaaehtoisesti ja omalla kustannuksellaan alle 16-vuotiaat, sairaat, naiset ja vanhukset. Lokakuun 14. päivänä tuli Salmin Rajavartioston vt. komentaja, majuri Inkala, pyytämään Salmin nimismieheltä, että eräät rajakylät on tyhjennettävä. Puolustusvoimat haluaa miinoittaa tiet ja polut. Nimismies Terho ilmoitti tiedon Viipurin lääninhallitukseen ja se vei pyynnön edelleen ylöspäin, mutta tämä pyyntö torjuttiin valtioneuvoston toimesta.

Kun nimismies ilmoitti Inkalalle kielteisen päätöksen, saapui Inkala uudelleen paikalle ja pyysi nimismiestä ilmoittamaan ylöspäin, että tiet miinoitetaan joka tapauksessa kolmen päivän kuluttua. Myös tämä vaatimus ilmoitettiin virkatietä ylöspäin, ja lokakuun 25. päivänä antoi Viipurin

lääninhallitus määräyksen evakuoida Salmin rajakylät eli Kaunoselkä, Käsäselkä, Manssila, Rajaselkä, Kanabrojärvi, Orusjärven osia (Murtojärvi, Vorjenselkä) ja Virtelä. Tämä oli edellisiin tapahtumiin nähden pakollinen toimenpide ja tapahtui viranomaisten järjestämänä (MT).

Juhlat Tulemalla 16.5.1935

Ortodoksikirkko ja Scheynin kappeli Tuleman Hovin pihalta nähtynä.

Tuleman kirkonkylä ja silta

Tuleman kirkonkylää, musta talo on Sutisen.

Manssila, luutnantti Markkolan asunto

Keväinen kahvihetki Tuleman Hovin pihalla.
Keskellä on Hanna Hyöky.

Tämä pakollinen väestönsiirto tehtiin siten, että ao. kylien asukkaat ottivat mukaan ne tavarat, jotka jaksoivat kantaa ja tulivat Uuksun asemalle junaan lastattavaksi. Väestöä näissä kylissä oli noin 2500 henkeä; miehet olivat linnoitustöissä ja he jäivät Salmiin. Näin ollen arviolta 2000 henkeä evakuoitiin rajakylistä kauemmaksi rajalta. Osa väestöstä siirtyi kuitenkin vain lähikylissä oleviin sukulaistaloihin, kuten Lunkulansaareen, Miinalaan, Tulemalle, Kirkkojoelle, Pitkärantaan, jne., mutta pääosa tuli sitten rautateitse evakuointikuljetuksessa Tohmajärvelle.

Salmassa valtakunnan rajojen vartioinnista vastaava Er. P 8 oli lokakuun alussa sijoittunut seuraavasti. 1K oli pitkin rajaa rajavartiotoiminnassa, 2K oli majoittunut Salmin suojeluskuntatalolle ja työväentalolle, Esikuntakomppania ja KRH olivat majoittuneena Kirkkojoella uudella kasarmilla. Lokakuun 18. päivänä ilmoitti Armeijakunnan komentaja Er. P 8:n komentajalle, että Tulemajoen itäpuolelle ei viedä muita joukkoja. Rajalla oleva 1. komppania vastaa viivytystaisteluista ja ne komppanian osat, jotka viivytystaistelun jälkeen ovat enää jäljellä ja pääsevät Tulemajoen länsipuolelle, siirretään sitten taaempiin asemiin. 1K:n komppanianpäällikkönä toimi luutnantti Inomaa.

Säätila Salmassa sekä tapahtumat lokakuun lopulla olivat 1K/ ErP8:n sotapäiväkirjan mukaan seuraavat:

28.10.39 Säätila +2 C, sumua,
Manssilan ja Rajaselän kylien evakuointi.
29.10.39 Säätila +2 C, pilvinen, Ilmahälytys
31.10.39 Säätila +1 C, pilvinen hiukan lunta, Manssilan,
Rajaselän, Murtojärven, Vorjenselän, Kanabrojärven ja Kaunoselän
kylien evakuointi suoritettu loppuun. Seuraavina päivinä lämpötila
vaihteli nollan kahden puolen.

Alvi Patronen oli 9-vuotias ja asui Manssilassa perheensä kanssa. Alvi muistaa, että naiset olivat leiponeet leipiä säkkikaupalla. Evakossa piti olla kuitenkin jonkin aikaa. Postiauto tuli hakemaan väkeä Manssilasta ja auto lähti täynnä naisia, lapsia ja vanhuksia. Iso kasa tavaroita jäi Salmisen pihaan. Kotieläimet ja muut tavarat jäivät kotiin ja ovet vain lukittiin. Postiauto saapui hämärässä Tulemalle, jossa yövyttiin eri perheissä. Sitten siirryttiin Uuksun rautatieasemalle ja härkävaunuihin (APa).

Rajakyläiden pakollisen evakuointikuljetuksen johtajana toimi Salmin luterilaisen seurakunnan kirkkoherra M.J. Huhtinen, joka oli suostunut tehtävään nimismies Terhon pyynnöstä. Lastausta junaan johti Uuksulla vanhempi poliisikonstaapeli. Salmilaiset lastattiin härkävaunuihin perhekunnittain eli mukana olivat vanhukset, vaimot ja lapset. Lastaus vei aikansa ja sen päättyessä viimein, oli konstaapeli todennut Huhtiselle: ”Tämä meni olosuhteisiin nähden rauhallisesti. Olisittepa nähneet, kun vuonna 1914 evakuoitiin Pietarissa kansaa”.

Juna lähti liikkeelle yönselkään ja ensimmäinen pysähdys oli Matkaselässä. Huhtinen tarkasti pysähdyksen aikana junanvaunuja sähkölampun valossa, kun hänelle huudettiin. Täällä on synnytys ja täällä tarvitaan valoa ja apua! No apua ei aluksi meinannut löytyä mistään, mutta sitten tuli ilmi, että

Ruskealan Marmorilouhoksen Martat ovat juuri tulossa tuomaan voileipiä ja ruokaa evakuointijunaan. Marttojen saapuessa jäi Klaudia Matsi heidän hoiviinsa. Syntynyt poikalapsi sai aikanaan nimen Viljo Matsi.

Evakuointijuna jatkoi matkaansa ja seuraavana päivänä saavuttiin Joensuuhun. Joensuun asemalla noustiin junasta ja siirryttiin kävellen satamassa odottaviin laivoihin. Huhtinen muisteli, että tämän jalkamatkan aikana joensuulaiset tulivat joukolla auttamaan evakkoja tavaroiden kantamisessa satamaan. Satamassa oli useita laivoja mm. S/S Orivesi, joka vei matkalaisia Tohmajärvelle ja Rääkkylään. Orivesi-laivan kapteenina oli tuolloin Viljo Hovi, joka oli Huhtisen koulukaveri Viipurista (NK 4-88, ”Ondrei”).

Alvi Patronen muistaa, että Rääkkylässä heidän perhe majoittui Höperiniemen koululle. Koululla oli paljon muitakin evakkoja ja suurin osa väestä sairastui heti pahaan ripuliin. Alvi muistaa, että naiset konttasivat pitkin koulun lattiaa, kun olivat menneet niin heikkoon kuntoon (APa).

Osa Salmin asukkaista oli lähtenyt samaan aikaan vapaaehtoisesti evakkoon heti lokakuun puolivälissä. Kun koulunkäynti lopetettiin, monet lähtivät kauempana Suomessa olevien sukulaisten luo. Anneli Terho, nykyään Pantsar, oli noin 8-vuotias ja asui perheensä kanssa Salmin kirkonkylässä, Tuleman Hovissa. Lapset leikkivät pihalla usein Huhtisen lasten kanssa, jotka asuivat lähellä kadun toisella puolella. Keskellä pihaa oli iso lammikko, jossa majaili kaksi ankkaa kesäisin. Pihalla liikkui pystykorva, jonka nimi oli Vahti. Se haukkui kaikki tuntemattomat. Hovi oli aivan Tulemajoen rannalla, ja joelle saattoi mennä aikuisten valvonnassa uimaan. Virtaus oli keskellä jokea toisinaan erittäin voimakas. Joella käytiin myös pyykillä. Anneli muistaa edelleen uimatilanteen, jossa joki meinasi siepata hänet mukaansa.

Perheellä oli kesäpaikka Perämaan salmen rannalla ja sinne oltiin rakentamassa rinnesaunaa. Rantatöyräeseen oli kaivettu kuoppa, johon Lunkulansaaresta uitettiin ostettu vanha lato. Kesken ladon uittamisen lautta meinasi kaatua ja lato upota keskelle Perämaansalmea. Sauna ei ehtinyt valmiiksi koskaan (AP).

Tulemajoen ranta Tuleman Hovin kohdalla.
Anneli pesee pyykkiä valkeassa mekossaan takimmaisena.

Saunaa uitetaan Lunkulansaaresta. Taustalla Perämaan pengertie.

Annelin isä oli Salmin nimismies, Mauri Terho. Anneli lähti Aune-äitinsä ja Hannu-veljensä kanssa vapaaehtoiseen evakkoon lokakuun puolivälissä yhdessä Hanna Hyökyn ja hänen Kirsti-tyttärensä kanssa. He matkasivat ensin linja-autolla Sortavalaan, josta noustiin junaan ja matkustettiin Sonkajärvelle. Täällä asunnoksi saatiin Sirviön talon tupa, joka oli Hyökyn sukulaisten talon lähellä. Talossa oli paljon tilaa ja eläimiä. Ruokaa saatiin ostaa sekä talosta että lähellä sijaitsevasta kaupasta. Evakossa oltiin 4 viikkoa. Aika alkoi tuntua pitkästyttävältä, ikävä alkoi vaivata ja Salmiin palattiin marraskuun puolivälissä.

Tuleman Hovi oli Salmin nimismiehen virka-asunto.
Kuva on pihan puolelta.

Tuleman Hovi. Kuva on Tulemajoen puolelta.

Aune Petro oli opettajana Lunkulansaassa Kotkaniemen koululla. Perheeseen kuului aviopuoliso ja 7 lasta. Kun koulunkäynti lopetettiin, lähti Aune lapsineen vapaaehtoiseen evakkoon sisarensa omistamaan kesäpaikkaan Tervoon. Matkalle lähdettiin Sortavalan kautta. Sortavalan asemalla oli täysi tungos ja härkävaunuihin sisään kuljettiin pitkin lankkuja. Lankuilla oli helppo tarkastaa, ettei vaunuihin päässyt sisään miehiä tai lapsettomia nuoria naisia. He joutuivat jäämään Sortavalaan. Matkasimme Kuopion kautta ja laskin, että junassa oli 60 vaunua. Elisenvaarassa juna seiso 8 tuntia, mutta muutoin ei

junasta voinut matkan aikana poistua. Junan vierusta oli Elisenvaaran pysähdyksen aikana täyttynyt ulosteista, joten sitä ei ollut mukava kävellä.

Elisenvaarassa yritin pysähdyksen aikana etsiä autokuljetusta, mutta sellaiseen ei ollut mitään mahdollisuuksia. Jatkoimme siis matkaa junalla Kuopioon. Kuopion asemalla jätin lapset erään pöydän luo odottamaan ja lähdin kaupungille etsimään autoa, jolla pääsisimme eteenpäin. Lopulta sain käsiini autoilijan, joka suostui viemään meidät Tervoon. Niin me pääsimme perille: Rauha, Sakari, Paula, Leena, Olavi, Enni, Tuovi ja minä. Autoilija oli ystävällinen ja otti 65 km:n matkasta vain pienen maksun. Hän sanoi olevansa onnellinen, kun hänen ei vielä ole tarvinnut lähteä evakkoon (YT2).

Neuvottelut Moskovassa vain pitkittyivät. Viranomaiset rauhoittelivat asukkaita, mutta siirsivät rautateitse kuitenkin osan arkistoja, nimittäin valtion, kunnan, seurakuntien, rahalaitosten asiakirjoja Uuksulta ensin Tienhaaraan ja sieltä Savonlinnaan pormestari Hilapuun huvilaan Aholahden Patterinniemessä. Myös asukkaiden karjaa kehoitettiin myymään armeijan tarpeisiin. Tämän takia järjestettiin Salmassa kunnallislautakunnan kokouskin, jossa asiaa käsiteltiin. Karjan suuremmasta myynnistä ei kuitenkaan tullut mitään, koska Salmin isännät vastustivat tällaista menettelyä vahvasti. Taustalla oli tietysti ajatus, että sotaa ei syty ja myymällä karja elinmahdollisuudet perheeltä loppuvat siihen (MT).

Linnoitustyöt

Mikko Kotan isä ja vanhempi veli saivat määräyksen lähteä linnoitustöihin marraskuun puolivälissä. Sitä ennen oli perheen hevonen otettu armeijan palvelukseen. Päätettiin kuitenkin, että Mikko itse pyrkii isänsä sijaan linnoitustöihin. Mikko hyväksyttiinkin, vaikka hän oli vasta 16-vuotias. Isää tarvittiin kuitenkin enemmän kotipuolella perheen huoltajana. Mikko komennettiin kuorma-autoon, joka vei kirkonkylään yhteiskoulun pihaan. Ensimmäinen pidettiin nimenhuuto ja porukkaa jaettiin ryhmiin. Mikon ensimmäinen homma oli perunateatterin hoito. Yö nukuttiin yhteiskoulun lattialla, mutta kun ei ollut patjoja, ei tullut unikaan.

Aamulla nousiin kuorma-autoon, joka ajoi jo evakuoituun Manssilan kylään. Toiset alkoivat kaataa puita ja Mikko alkoi tehdä juoksuautoja ja tankkiesteitä. Tankkiesteen piti olla kaksi metriä korkea. Ensimmäinen kaivettiin metri maata ja tukeista tehtiin kahden metrin seinä sen montun reunaan. Sen taakse heitettiin maat. Näin saatiin luiska, monttu ja este aikaan.

Kun kaksi viikkoa oli oltu töissä, saatiin tili. Tämä aika asuttiin autiotalossa, josta rajalle oli matkaa vain 300 metriä. Samassa talossa oli majoituksessa myös toimisto- ja huoltopuolen väkeä. Rajan takaa kuului koko ajan moottorin ääntä ja raudan kolinaa. Kohta siirryttiin kaivamaan toisen portaan esteitä maantien kahden puolen. Sitten tuli kotoa kirje, että saisinko minä viikon loman, jotta ne vanerikoivut voisi kasata. Naapurista saisi nyt lainaksi hevosta. Sain lomaa 8 vuorokautta.

Lähdin kotiin. Veljeni jäi sinne linnoitustyömaalle, mutta lupasin tuoda hänelle kotoa ruokaa. Nukuttuani yön kotona lähdin viemään äidin laittamat eväät veljelleni. Mukanani oli uusi Haukka-merkkinen polkupyöräni ja kun tulin maantielle ja ensimmäiselle sillalle, sotilaat pysäyttivät minut ja kysyivät kulkulupaa. Siihen tuli kuitenkin entinen kansakoulunopettajani, joka oli vänrikki ja oli siinä johtajana (ilmeisesti opettaja Kiirikki). Hän tunsikin minut ja näytin hänelle lomalappuni. Opettajani pyysi minua palatessani luovuttamaan pyöräni armeijan käyttöön, mutta palasinkin kotiin eri tietä ja sain pidettyä pyörän itselläni. Illalla kävin naapurissa kertomassa, mitä olin Manssilassa kuullut. Kuului jatkuvaa moottorin ääntä, raudan kolinaa ja venäläisiä lauluja. Silloin oli marraskuun 29. päivän ilta (NK 1-3/90, Mikko Kotta).

Salme Huhtinen oli 9-vuotias, kun rovasti Huhtisen perhe lähti Salmista marraskuun alussa, sunnuntai-iltana. Rovasti Huhtinen oli määrätty Suojärven ja Suistamon suunnalle evakuoititehtäviin. Tällöin muu perhe päätti lähteä kohti Savonlinnaa. Savonlinnaan lähtivät perheen äiti, Ines Huhtinen, sekä lapset Salme, Matti, Hannu ja Leena. Mukana matkusti myös kotiapulaisena toiminut Irja Vehviläinen, nykyään Merinen. Lähtöpäätös oli syntynyt hyvin nopeasti, mukaan oli otettu vain muutama matkalaukku ja pappilan ovi oli lukittu kevyesti, jotta se on myöhemmin helppo avata. Salme muistaa, että matkaan lähdettiin linja-autolla, joka oli aivan täynnä. Savonlinnassa majoituttiin Olavinkatu 7:ään, jossa asui Ines Huhtisen sisar, Sigrid. Sigrid oli Saimaan Lotta-piirin puheenjohtaja. Irja jäi Sigridin luo ja muu perhe jatkoi myöhemmin matkaa Suonenjoelle.

Salme muistaa, että syksyllä oli Tulemalla kirkonkylän ”juamalla” marssimassa usein ryhdikkäitä sotilaita. Ikkunoihin liimattiin liimapaperia ristikkäin ja vartiot tarkastivat iltaisin, ettei taloista näy valoja. Sotilaat uhkailivat lapsia ”puupommien” heitolla, jos valoja pilkisteli ikkunasta. Naapurin täti sanoi lapsille, että kyllä tästä sota tulee, kun tekin kaivatte poteroita omaan hiekkalaatikkoonne. Mieluisana muistona tuosta ajasta on Salmelle kuitenkin jäänyt mieleen marssilaulut, joita sotilaat ja soittokunta soittivat. Iltaisin Salme oli isänsä mukana Manssilassa odottamassa sotilaskodin edessä, kun M.J. Huhtinen piti sotilaille hartaushetkiä. Tämä odottaminen oli ollut Salmesta aina ikävää (SH).

Tuleman kesä 1939, vasemmalla Salme Huhtinen vaaleassa leningissä.

Anneli Pantsar ja Salme Huhtinen vasemmalla, sitten Matti Huhtinen, Hannu Terho, Hannu Huhtinen ja Irja Vehviläinen sylissä Leena Huhtinen.

Marraskuun alkupuoli oli ollut jatkoneuvottelujen aikaa, mutta 15. marraskuuta muodostui eräksi päätepisteeksi. Suomen neuvottelijat palasivat Moskovasta viimeiseltä neuvottelumatkaltaan. Taaskaan ei saavutettu tulosta. Asiat lähtivät tämän jälkeen etenemään kummassakin maassa aivan eri suuntiin.

Suomessa oltiin siinä uskossa, että vaara oli ohi, eikä valtion poliittisen johdon taholta odotettu pahempaa. Sotilastahot sen sijaan jatkoivat varustautumista puolustukseen. Neuvostoliitossa alkoi selvä valmistautuminen hyökkäyssotaan.

Aikaisemmin vapaaehtoiseen evakkoon lähteneet perheenjäsenet olivat jo olleet poissa kotoa 3-4 viikkoa ja koti-ikävä alkoi vaivata monia. Samaan aikaan valtion johdon taholta annettiin valoisampia lausumia. Sallittiin jopa rajakyläiden pakkoevakuoitujenkin palata väliaikaisesti takaisin kotikyliinsä toimittamaan kesken jääneitä askareita. Palvelukseen kutsutuille reserviläisille annettiin yhä enemmän pitkiä lomia.

Marraskuun puolivälissä neuvoteltiin jo koulujen alkamisesta myös Salmassa. Rehtori Setkänen tiedusteli silloin Salmassa olleelta maaherra Mannerilta asiaa. Mannerin mielestä kouluja ei voi vielä aloittaa ja paikalla ollut eversti Räsänen puolestaan kielsi jyrkästi avaamista kouluja (MT).

Mantsinsaarella oli pitkin syksyä asennettu tykkipatteristoa käyttökuntoon. Sinne oli vuonna 1921 rakennettu mm. 2-tykkinen Canet - patteri, jonka pääampumasuunta oli Laatokalle, mutta joka pystyi tarvittaessa ampumaan myös mantereelle. Myöhemmin todettiin, että ampumasuunnat oli harkiten valmisteltu. Miehistönä tykistössä ja apujoukoissa oli pääasiassa paikallisia asukkaita ja lisäksi Erillinen Polkupyöräkomppania 4, joka oli sotilasosasto Sortavalasta. Myös Lunkulansaarella varusteltiin puolustuslinjoja, joita sinne rakennettiin kolme ja joita tämän Er. PP 4:n tuli sitten puolustaa. Alkuperäisissä suunnitelmissa Lunkulansaaresta vetäydytään Mantsinsaareen ja sitä sitten puolustetaan loppuun saakka (LI).

Mainilan laukaukset

Marraskuun 26. päivänä kuultiin Mainilassa iltapäivällä kranaatinheittimen laukauksia ja sen jälkeisiä räjähdyksiä. Karjalan kannaksella sijaitseva Mainilan kylä oli Neuvostoliiton puolelta Suomeen pistävä niemeke, ja kyseistä aluetta näkö- ja kuulovartioitiin usealta suunnalta Suomen puolelta.

Seuraavana päivänä tehdyssä selvityksessä kertoo rajamies Viljo Pekkanen kuulleensa klo 14:45 kaksi laukausta ja sen jälkeen kaksi räjähdystä noin 1,5 km:n päästä rajasta. Myöhemmin tuli vielä yksi laukaus. Jääkäri Martti Mäkelä kuuli laukauksen suunnassa 24 ja myöhemmin räjähdys Mainilan vartion suunnassa. Kolmen minuutin päästä tuli toinen laukaus ja sitten vielä kolmas.

Sk-sotamies Onni Savolainen oli tähyttämässä ja kertoi kuulleensa ensin laukauksen ja noin 20 sekunnin päästä nähneensä räjähdys. Sen jälkeen tuli vielä toinen räjähdys samaan paikkaan. Noin 10 minuutin kuluttua peltoaukealle tuli 5-6 miestä, jotka tutkivat kuoppia, mutta eivät ottaneet mitään mukaansa. Savolaisen mukaan laukaukset oli ammuttu Venäjän puolelta

suunnasta 18 tai 19. Huomioiden kaikkien kolmen kertojan sijainnin tapahtumahetkellä, voitiin laukausten lähtöpaikka määrittää Mainilan kylän peltojen takana olevan suon ja tien välimaastoon (KT).

Neuvostoliitossa on myöhemmin selvitetty tapahtumien edenneen seuraavasti. Jotta ei esiinnyttäisi hyökkääjänä, oli majuri Akulevitsille annettu tehtävä ampua 7 laukausta tiettyihin koordinaatteihin 26.11 klo 15:45. Akulevits luuli ampuvansa tykistön ampumakentälle joitakin salaisia uusia ammuksia. Ammunnassa ilmoitettiin kuolleen 4 sotilasta ja 8 haavoittuneen. Muodostetulle paikalliselle tutkintalautakunnalle puhuivat paikalla olleet sotilaat totuudenmukaisesti, että ammuksiset tulivat heidän omalta puoleltaan. Koska totuus ei sopinut tähän suunnitelmaan, tapahtumien kulku muutettiin ja ammusten selitettiin tulleen suomalaisten puolelta (VS).

Mainilan laukausten takia Neuvostoliitto esitti Suomelle uhka-vaatimuksen. Suomen hallitus vastasi siihen ja ilmoitti haluavansa neuvotella. Tätä ei naapurin puolella haluttu hyväksyä, vaan Molotov selitti Suomen vastauksen olevan vihamielinen. Neuvostoliitto irtisanoi hyökkäämättömyyssopimuksen 28. päivänä marraskuuta. Seuraavana päivänä yritti Yhdysvallat toimia välittäjänä. Neuvostoliitto katkaisi kuitenkin diplomaattisuhteensa ennen kuin Suomi ehti illalla 29. päivä esittää vastauksensa hyökkäämättömyyssopimuksen irtisanomisesta.

Valtioneuvosto oli tehnyt 21.11. päätöksen, että evakuoituihin rajakyläin saattoi anomuksesta palata. Syitä paluuseen oli vaikkapa keskeytyneiden maataloustöiden jatkaminen. Salmassa oli 26.11.39 lämpötila miinus 3½ astetta, pilvistä ja hiukan lumisadetta. Koulut olivat avanneet Salmassa uudelleen ovensa 27. päivänä marraskuuta. Evakkoon lähteneitä oli palannut Lunkulansaareenkin ja lapset menneet jo alkaneeseen kouluun. Päämaja seurasi huolestuneena tätä kehitystä ja ehdotti 29.11. pakkoevakuoitavan alueen laajentamista linjalle Salmin kirkonkylä-Uomaa-Oravaniemi-Varpakylä.

Samoihin aikoihin oli armeijan radiotiedustelu saanut siepatuksi ja avatuksi muutamia tärkeitä vihollisen sanomia. Erään sanoman mukaan vihollisen hyökkäys alkaa 30.11. aamulla. Tämän sanoman perusteella olivat rajaa vartioivat pataljoonat jo valmiusasemissa kello 3:sta asti rajalla. Varsinaiset majoituspaikat olivat tyhjinä ja näin ollen vihollisen tykistön ensimmäisenä kohteena olleissa majoituspaikoissa ei kärsitty menetyksiä.

Marraskuun 29. päivä

Armeijan toimesta lähti evakuointi käyntiin Lunkulansaaressa 29.11. myöhään illalla, kun sotilaat kiersivät talosta taloon. Evakuointiin on lähdeävä huomenna aamulla kello 5. Säätila Laatokan rannikolla oli noina päivinä kolea, lämpötila hiukan alle nollan. Lunta oli satanut noin viikko aikaisemmin, mutta sitä oli jo sulanut pois rannikolla ja saarissa. Kuitenkin oli reellä ajettava keli.

Toivo Ivakko lähti aamulla taivaltamaan Pöllänrannalta Mensosen kaupalle päin. Päällään hänellä oli ”buaban vanhu, kulune turkki”. Toivo käveli ”toisil jäles Lungulah päin ja juaman pintu vai rabisi, kun rahvas käveli poikki saaren”. Mensosen kaupalla, tien risteyksessä, noustiin kuorma-auton lavalle ja Toivo muisti vieläkin Perämaan sillan ylityksen. Kylmää kyytiä kesti Uuksun asemalle asti, jossa noustiin härkävaunuihin. Kun aamulla heräsin härkävaunun nurkassa, olimme Tohmajärvellä. (NK 3-1990 Toivo Ivakko).

Autot olivat Lunkulansaareissa aamulla 30. marraskuuta kello 6 aikaan, siis tuntia ennen sodan alkua. Kaikki asukkaat eivät kuitenkaan mahtuneet autoihin. Jotkut olivat tulleet paikalle hevosilla, mutta niiden ei sallittu lähteä. Se olisi vienyt liikaa aikaa. Joitakin oli kuitenkin lähtenyt matkaan hevosella aikaisemmin, mutta nämä tulivat puolen päivän aikaan itkien takaisin. Heidät oli käännytetty Miinalanjoen sillalla takaisin. Saareen jääneet kuljetettiin myöhemmin saaren pohjoispäästä veneillä Uuksalonniemeen. Lunkulansaareen jäi kuitenkin muonituslattia neljän päivän ajaksi, ennen kuin hekin siirtyivät taistelujen tieltä Mantsinsaareen (LI).

Lunkulan tsasouna

Opettaja Aune Petro palasi lastensa kanssa Tervosta marraskuun lopussa Lunkulansaareen ja ehti olla kotonaan kolme päivää. Kotkaniemen koululle oli majoitettu komppania sotilaita. Heräsin kello 2 aikaan yöllä, kun sotilaat kävelivät naapurihuoneessa ja ajattelin, että nytkö se alkoi. Nukahdin

kuitenkin uudelleen, mutta aamukahvia juodessamme tuli komppanian päällikkö sanomaan, että mitenkähän nyt pääsette täältä pois. Mieheni Vilho hermostui pahanpäiväisesti, koska hän oli hakenut juuri meidät Tervosta ja nyt tuli uusi lähtö.

Lunkulansaaren rantaa. Vasemmalla Hiivan niemi.
Keskellä Okulovin lato. Tähystystorni on ladon takana.

Soitin autoilija Gantsille Miinalaan. Komppanianpäällikkö sanoi, että älkää kertoko Gantsille mitään sodasta. Gantsi lupasi tulla meitä hakemaan ja minä pakkasin taas tavaroita. Nyt kuitenkin lapsista puuttuivat Rauha ja Sakari, jotka olivat Tulemalla keskikoulussa. Kun tilanne selvisi autoilija Gantsille, ja kun viivyttelin puuttuvien lasten tähden lähtöä, uhkasi Gantsi lähteä yksin takaisin Miinalaan evakuoimaan omaa perhettään. Yhtäkkiä Rauha ja Sakari tulivatkin kotiin. He olivat neuvotelleet kyydin armeijan kuorma-autoon ja olivat nyt kotona. Nyt pääsimme koko perhe matkaan, mutta isä jäi Lunkulansaareen avustamaan evakuointia. Isä pääsi sitten myöhemmin siirtymään Mantsinsaareen ja sieltä edelleen evakkoon.

Kello 11 aikaan ylitimme Perämaan sillan ja ohitimme metsikön Palokkaan kohdalla. Tulemalla jäimme Seurahuoneen pihaan ja autoilija Gantsi lähti evakuoimaan omaa perhettään. Istuimme siinä pihassa ja katselimme loputonta hevoskolonaa, joka kulki ohitsemme. Useimmilla oli kaksi rekeä peräkkäin ja ohjaksissa oli nuoria poikia, naisia tai vanhuksia. Lapset istuivat reessä ja mukana saattoi olla joitakin tavaroita. Sitten siihen pihaan tuli tyhjä linja-auto. Pääsimme sen mukaan, kun paikalle tullut upseeri määräsi meidän käyttöön koko linja-auton takapenkin.

Autossa pääsimme Sortavalaan, jonne tulimme illalla. Asemalla päätin mennä itään lähtevään junaan, koska muistin kokemukset Elisenvaaran asemalta edellisellä matkalla. Nyt saimme matkustaa oikeassa matkustajavaunussa. Junassa oli enimmäkseen sotilaita ja yöllä tultiin Lieksaan, jossa kaikki siirtyivät aseman odotussaliin. Yritimme asettua nukkumaan odotussalin lattialle, mutta

sitten tuli ilmahälytys ja kaikki joutuivat pakenemaan lumiseen metsään. Pääsimme kuitenkin jatkamaan matkaa ja seuraavana aamuna eli joulukuun 1. päivänä olimme Kajaanissa. Täältä siirryimme Suonenjoen kautta jälleen Tervoon (YT2).

Lunkulansaaren rantaa kuvattuna Sydänmaalta päin. Takana Perämaan kansakoulu, Lujasen lato ja Perämaansilta oikealla. Tällä rannalla oli jatkosodan aikana lentokenttä.

Olavi Petro oli 7-vuotias, kun hän lähti Kotkaniemen koululta äitinsä mukaan evakkoon. Olavi muistaa vetäneensä kelkkaa koulun pihassa muutama päivä ennen sodan syttymistä. Erityisesti hänen mieleensä on jäänyt naapurin uusi traktori, jossa oli pitkäpiikkiset pyörät ja joka oli maalattu kirkaalla oranssilla. Kyntö onnistui sillä hyvin. Olavi muistaa myös koulun takana olleet perheen tattari-, ruis- ja pellava pellot, valtaisan omenatarhan ja pitkät kurkkupenkit, joista syksyllä oli satoa kerätty. Mieluinen muisto on myös paikka, jossa kasvoivat saaren ainoat sinivuokot ja ihana hiekkaranta. Rannalla oli helppo katsella simpukkojen kaarevia viivoja. Kotkaniemen laivalaiturille vei kanervanummi, ja sen kukinta on edelleen Olavin mielessä. Olavi oli juuri oppinut ajamaan äidin polkupyörällä ja koulun sivuportista pääsi sillä mukavasti Jyrälän kaupalle asti.

Evakkoon lähtiessä oli Olavin mielestä lunta ainakin 10 cm ja Olavi muistaa, että aivan viimeiseksi äiti oli pyytänyt Sakari-veljeä avaamaan navetan oven. Navetassa oli heillä 40 kauniin harmaata kania, jotka voisivat sitten hyvin jaloitella, kun ovi olisi auki. Auto- ja junamatkankin Olavi muistaa ja Tervon toisen asuinpaikan, kuten myös pirtin, Kustoovan ja Tanelin mökin sekä kamarin, jossa he olivat kaikki 8 henkeä ja vielä savusaunan. Kotoani jäin erityisesti kaipaamaan edellisenä jouluna samaani keltaista potkulautaa. Se harmitti minua niin, että tein itselleni uuden potkulaudan kesällä 1944 (OP).

Niilo Okulov oli 13-vuotias ja asui Lunkulansaarella vanhempiensa ja vanhemman sisarensa kanssa. Niilon koulu oli Perämaan koulu, jossa opettajina olivat Anni Viljanto ja Martta Toroila. Illalla (30.11) tuli kylän

päällikkö Ivan Nilanen ilmoittamaan, että huomenna aamuna pitää mennä kello 5 Perämaan puolelle sillan yli. Mukaan pitää ottaa viiden vuorokauden muona. Elukat hoitaa valtio. Isä pani reen kuntoon, mutta kun tuli tieto, että venäläisiä on jo Karkussa, jätettiin reki pois. Sillan yli mentiin kelkalla. Perämaalla odottivat kuorma-autot, joilla päästiin Uuksuun. Niilo istui auton keulassa olevien öljytynnyreiden päällä.

Autojen lähtiessä määrättiin Niilon vanhempi sisko palaamaan Lunkulansaareen hakemaan elukoita. Sisar lähti sinne Kupsan tyttöjen kanssa. He olivat sitten tuoneet lehmät aina Koirinojalle saakka. Tyttöjen matka oli ollut hyvin raskas, koska varusteet ja vaatteet olivat olleet kovin puutteelliset. Muut lehmät olivat tulleet tyttöjen perässä Miinalaan päin, mutta yksi lehmä oli kääntynyt päin vihollista Karkun suuntaan ja jäi viholliselle.

Uuksulta Niilo pääsi härkävaunuun ja junan lähdettyä oli ensimmäinen ilmahälytys Jänisjärven kohdalla. Lopulta päästiin Tohmajärvelle Kaurilan asemalle (NO).

Sanni Räbinä Lunkulansaaresta oli 30.11. illalla muun perheensä kanssa kuunnellut iltatutiset radiosta, kun sotilas yhdeksän maissa toi viestin, että yöllä kello kolme on mentävä laivalaiturille. Sanni asui silloin appivanhempiansa luona. Perheeseen kuuluivat silloin anoppi ja appi, joka oli halvaantunut, sekä käly Katri ja miehen sisar Maria. Maria asui siellä siksi, että Manssilan kylä oli pakkoevakuoitu aikaisemmin. Sannin mies oli palveluksessa Pitkärannassa rannikkovartiostossa. Määräyksen mukaan vanhat ja lapset lähtevät, mutta aikuiset jäävät vielä.

Pian tuli kuitenkin uusi määräys, että enää ei voida viedä laivalla Lunkulansaaresta, vaan kaikkien pitää tulla koulun pihaan. Ennen lähtöä piti talon karja laittaa matkaan. Me ajoimme omat lehmämme samaan laumaan, joka oli muualta Lunkulasta jo menossa tietä pitkin. Sannin isä oli tullut taloon auttamaan halvaantunutta appea evakkoon lähdössä. Hänen hevosellaan autolle lähtivät Sanni ja Sannin 3 kk vanha Heikki-poika, anoppi ja halvaantunut appi.

Sannin anoppi pyysi kuormausta järjestäneeltä koulun opettajalta, josko Sanni pääsisi pienen poikansa kanssa auton koppiin. Opettaja purskahti itkuun ja sanoi, että vielä nuorempi pienokainen, 2 päivän vanha, on tulossa koppiin. Pääsimme kuitenkin ensimmäiseen kuorma-autoon ja sen ajaessa Perämaan sillan yli, yöllinen taivas oli valkeana tulipaloista Manssilassa ja tykkien ryske kuului jatkuvana. Hätäntyneet ihmiset pelkäsivät, että autoakin ammutaan. Uuksulle päästiin kuitenkin. Ilma oli kolea ja maantie jäätiköllä. Maassa oli vain härmän verran lunta.

Kotiin Lunkulansaareen olivat jääneet vielä Sannin isä, Katri ja Maria. Myöhemmin samana päivänä (1.12) he olivat alkaneet ihmettelemään tilannetta, kun paikalle oli tullut naapurin isäntä. Tämä kauhisteli, että he ovat vielä täällä. Isäntä kertoi, että Perämaan silta on juuri räjäytetty. Sieltä ei enää pääse, niinpä he kaikki lähtivät hevosella Lunkulansaaren pohjoispäähän. Rannalla olivat sotilaat jo särkemässä veneitä, mutta jättivät heille yhden veneen, jolla he pääsivät soutamaan Uuksalonpäähän. Hevonen jätettiin Mensosen navettaan. Sannin isä, Katri ja Maria pääsivät härkävaunuun 2.12 aamulla, mutta juna lähti liikkeelle vasta iltahämärässä ja samana iltana he olivat Tohmajärvellä Kaurilan asemalla (NK11,12–1989, Sanni Räbinä).

Raakel Toroila, nykyään Jaala, asui vanhempiensa ja veljensä kanssa Lunkulansaareessa. Perheellä oli maatila mantereelta katsoen pengertien oikealla puolella Lunkulansaaren rannalla. Raakelin äiti oli Perämaan koulussa opettajana. Naapurissa oli Lujasen talo. Syksyllä Lunkulansaareen tuli paljon sotilaita. Salmisen perhe Manssilasta oli myös tullut heille evakkoon silloin kun Manssilaa tyhjennettiin. Salmisen pappi oli Raakelin isän setä. Raakel muistaa, että talon omenapuiden alle levitettiin vaate ja isä ravisti puista omenoita sotilaille.

Evakkoon lähtö tapahtui joulukuun 1. päivän aamulla aikaisin. Raakel muistaa, että aamulla oli lunta, pakkasta ja kuutamo. Isä valjasti kotona hevosen ja vei ensin heidät äidin ja veljen kanssa pengertietä pitkin mantereelle puolelle. Sitten isä palasi takaisin kotiin ja laittoi hevosen takaisin talliin. Tämän jälkeen isä oli lähtenyt jalan yrittämään pengertietä mantereelle heidän luokseen, mutta sotilaat tulivat väliin ja sanoivat, että vihollinen on jo Palokkaan navetan takana Perämoissa. Sotilaat eivät päästäneet isää jatkamaan, vaan räjäyttivät pengertien sillan. Isä joutui menemään Lunkulasta Mantsinsaareen ja sai sieltä kuljetuksen edelleen Valamoon. Kuorma-auto kuljetti sitten Raakelin ja muun Toroilan perheen Uuksun asemalle. Raakel muistaa edelleen lasten itkun matkan aikana. Manssilasta evakkoon heille tulleet Salmiset olivat lähteneet jo aikaisemmin, ilmeisesti edellisenä iltana.

Uuksussa he tapasivat Salmisen pappi, joka oli joutunut perheensä kanssa odottamaan siihen saakka junan lähtöä. Härkävaunuissa matka vei Värtsilään. Matkan varrella tuli ilmahälytys ja pommikoneet lensivät aivan junan yli. Ihmiset juoksivat lumiseen metsään. Värtsilässä Toroilan ja Salmisen perhe pääsi tehtaanjohtajan taloon asumaan. Raakel muistaa, että Värtsilässä oli mukavaa, koska lapsille oli järjestetty usein ohjelmaa eri taloissa ja lapsia kuljetettiin aina kuulijoiksi paikalle. Siellä he olivat pari viikkoa ja sen jälkeen siirtyivät Saarijärvelle Rutasen taloon. Talo oli iso ja se oli Mahlussa päin, niin että lossinkin yli piti mennä. Talon alakerran tuvassa asui Inkeröisen perhe ja Raakelin perhe oli yläkerrassa. Talon väki järjesti kaikille evakoille rauhallisen ja mieluisan joulun (RJ).

Mantsinsaaren pitkä laituri, takana Mantsinsaari

Mantsinsaari

Mantsinsaaren evakuointi alkoi myös illalla 29.11., jolloin tuotiin käsky kokoontua Mantsin 1120 metriä pitkän laiturin päähän seuraavana aamuna. Aluksi laivat noutivat heitä laiturin päästä, mutta pian se tuli uhanalaiseksi. Laivausta jatkettiin sen jälkeen saaren pohjoiskärjestä, Leppäniemestä suoraan Pitkärantaan. Viimeiset lähtivät avonaisilla kalastajamoottoriveneillä. Eräs vene joutui taistelemaan jäissä ja jää hakkasi veneen keulan puhki. Kyydissä olleet naiset äyskäröivät vettä henkensä hädässä. Lisäksi he olivat joutuneet keskelle Pitkärannan edustalle laskettua miinakenttää. Täältä heidän pelasti viime hetkellä miinakentän tarkastukseen tullut miinoitusosaston vene (LI).

Olga Tuutti, os. Savinoff, kirjoittaa päiväkirjassaan, että joulukuun 1. päivänä koputettiin yöllä kello 1 oveen. Sisään tuli sotamies Niilo Lujanen, joka luki käskyn, että meidän on mentävä hämärässä Koivuniemen moottorirantaan. Alustin heti taikinan ja paistoin eväät. Tein kaksi pakettia, toiseen otin eväät ja omia ja Juulian vaatteita, ja toiseen riepuja tulevaa lastani varten. Kun se oli tehty, veimme navettaan elukoille Nastin kanssa vettä. Puettiin päälle ja sitten tulikin isän joukko ja Vihkon porukka. Kun menin ulos, niin kuorma oli jo niin täysi, että riepupaketti piti jättää pois.

Panin Juulian rekeen ja lähdimme Iljan kanssa hevosten edellä juoksemaan Mantsin patterille. Hyvästelimme miehemme, koska he jäivät patterille. Koivuniemeen saavuttiin aamulla kello 9, koska sinne oli matkaa 9 kilometriä. Siellä oli paljon väkeä ja uutta tuli koko ajan. Parin tunnin päästä pääsimme moottoriin, joka vei Kaijan tehtaan rantaan. Ilma oli silloin tyyni ja lämmin. Toisella puolella olimme yön kasarmeilla. Illalla meidät vietiin Uuksuun. Siinä oli hälinää, kun jokainen pyrki kuorma-autojen tullessa aina kyytiin. Juulian vaate jäi auton lattialle, ja Juulia oli koko matkan pää paljaana. Kuhan mamman jalka jäi pahasti kuorma-autossa tavaroiden väliin.

Kun pääsimme Uuksun asemalle, jouduimme siihen lumelle odottamaan, koska asemahuone oli jo aivan täysi. Kolme tuntia odoteltiin ja sitten päästiin junan vaunuun. Lapsia peiteltiin kylmältä. Juna ei kuitenkaan lähtenyt, ja odotimme siinä lopun aikaa aina lauantai-iltaan asti. Rata oli rikki ja näimme Pitkärannassa veturin pitkällään ja elukoita ympärillä. Junan lähtiessä laulettiin isänmaallinen laulu. Matka meni turvallisesti. Vaunussa oli 60 evakkoa ja asemilla saatiin puuroa ja lapsille maitoa.

Sortavalan jälkeen tapahtui toisessa vaunussa synnytys. Heidät jätettiin seuraavalle asemalle. Matka kesti sunnuntain vastaisen yön ja sitten saavuttiin Varkauteen. Poliisi aukaisi oven ja kysyi, kenen perhe tässä matkustaa. Kun sanoimme, että Savinoffin, niin meidät vietiin linja-autolle, joka vei meidät kilometrin päässä olevan kansakoululle. Siellä saimme peseytyä, ruokailla ja levätä. Iltapäivällä kello 16 tultiin sanomaan, että menkää uudelleen tavaroiden kanssa linja-autoon. Linja-autoja oli kaksi ja ne veivät meidät Sorsakoskelle. Matkalla meidän auto meinasi ajaa yhteen toisen linja-auton kanssa (NK 6-7, 2006, Juulia Lampi).

Niilo Vehovuori kertoo, että valmistelut sotatilan varalta alkoivat myös meidän perheemme osalta. Meillä ei ollut kuitenkaan halua lähteä kotikunnailta mihinkään, tapahtui mitä tahansa. Isä rakensi kotimme läheisyydessä sijaitsevaan sorakuoppaan ison korsun perheemme majoittumista varten.

Korsuun hän rakensi lavitsat makuupaikkoineen ja siirsi sinne myös puuhellan keittämistä varten. Hellasta nousi tarkoin naamioitu savupiippu korsun katolle. Tarkoituksena oli käyttää hellaa vain öiseen aikaan, ettei majapaikka paljastuisi saareen mahdollisesti tunkeutuneille vihollisille. Toisen piilopaikan, pystykodan, isä rakensi kotimme lähellä olevaan metsään. Muonavarastojakin täydennettiin piilopaikoissa asumista varten. Tällaisessa valmiustilassa eläminen jatkui marraskuun lopulle saakka. Me nuoret kävimme koulua välittämättä siitä, mitä ympärillämme tapahtui.

Kun sitten marraskuun 29. päivänä totuuden hetki koitti, tuli myöhään illalla Niilo Lujanen välittämään käskyä, jonka mukaan heti varhain aamulla oli ehdottomasti lähdettävä sotaa pakoon ja oltava aamulla saaren pohjoispäässä, Leppäniemessä, poiskuljetusta varten. Kahden viikon eväät mukaan. Saareen ei saa jäädä ainoatakaan siviiliä, paitsi noin 30 vapaaehtoista ja 20 lottaa. Kun lähtökäsky oli ehdoton, pakkautui perheemme aamulla varhain hevoskyytiin ja matka pois saarelta alkoi. Vajaan kahden tunnin kuluttua olimme Mantsinsaaren pohjoiskärjessä, Leppäniemessä, odottamassa meriteitse kuljetusta. Lunkulansaaren kautta Salmin kirkonkylään menemistä ei sallittu. Leppäniemestä päästiin moottorivenekuljetuksena Uuksalonpäähän ja kuorma-auton lavalla matka jatkui Uuksalonpäästä Uuksun rautatieasemalle. Silloin jo näkyi rajaseuduilla palavien rakennusten kajo tummaa taivasta vasten.

Uuksusta rautatiekuljetuksemme alkoi melko pian, mutta emme tienneet määränpäättä. Lotat tarjosivat matkan varrella meille kauravelliä. Höyryveturi kuljetti pitkän junaroikan täynnä sotapakolaisia Varkauteen. Matkan aikana eräs raskaana oleva nainen synnytti lapsen. Varkaudessa meidät siirrettiin linja-autoon ja kuljetettiin Sorsakoskelle. Talvi oli jo saapunut. Kun linja-auto oli pysähtynyt Hackmannin tehtaiden edustalle, soi hälytyssireeni ilmavaaran merkiksi. Meidät komennettiin ulos autosta pimeään, vaikeasti kuljettavaan lähimaastoon. Osalla aikuisista oli lapsi sylissään, kun kömmimme sahajauhokasojen laidoilla sinne tänne. Aikanaan sireeni soi taas ”vaara ohi” -merkiksi. Palasimme autoon. Se kyyditsi meidät Sorsakosken työväentalolle. Majoituimme suureen juhlasaliin. Pääasia, että saimme levätä rasittavan matkan jälkeen. Lotat hoitivat muonituksen ja hernerokka maistui. Asuimme työväentalolla pari vuorokautta, jonka jälkeen pääsimme rannalla olevaan taloon, kahden huoneen asuntoon. Perheessämme oli silloin 10 henkeä (LM).

Nadja Peltonen lähti evakkoon 1. joulukuuta. Hänen miehensä oli tykkipatterilla ja isä evakuoimassa väestöä. Mies oli kehottanut vielä odottamaan kotona. Nadja pakkasi metsästysreppuun 2 viikon eväät ja hänen mieskin ehti vielä kotona käväisemään. Reppu selässään Nadja meni potkukelkalla rantaan, nuorempi tytär istui kelkassa ja vanhempi seisoj jalaksilla. Kelkka hylättiin maalle ja noustiin veneeseen. Salmassa paloi, kun mentiin Uuksun rantaan. Seuraavaan päivään saakka jouduttiin odottamaan härkävaunussa. Vaunun nurkassa oli lehmien lantaläjät. Haavoittuneitakin jo tuotiin. Seuraavana päivänä päästiin junalla Varkauteen ja sieltä Leppävirralle (NK 5-2007, Nadja Peltonen).

Sekä Lunkulansaari että Mantsinsaari olivat nyt täysin puolustusvoimien hallinnassa ja siviilit pääosin lähteneet. Muonituksessa oli joukko naisia ja saariin oli kaikesta huolimatta jäänyt muutama vanha ukko. Kaikilla oli kuitenkin oma tehtävänsä saarien puolustuksessa. Lunkulansaarella

oli ollut viisi kylää ja Mantsinsaarella kolme. Lunkulansaassa oli asukkaita vuoden 1939 syksyllä noin 1250 ja Mantsinsaassa noin 1550 henkilöä.

Sotamies Vilho Halmekari tuli Pitkärannasta moottoriveneellä kotisaarelleen, Mantsinsaarelle, marraskuun loppupuolella ja halusi ensin käydä kotonaan. Arkinen aherrus alkoi Mantsissa kuitenkin heti seuraavana aamuna. Vedettiin piikkilankaa ja rakennettiin ampumapesäkkeitä. Eräänä päivänä kuului voimakasta lentokoneen moottorien ääntä ja sieltä mateli kaksi nelimoottorista lentokonetta seuraten saaren rantaviivaa. Silloin me sieppasimme aseet ja ammuimme koneita, mutta eihän siitä apua ollut. Illalla kuunneltiin innokkaana radiota, josko välikohtaus mainitaan. Ei mitään! Aamulla sen sijaan kuultiin Molotovin vaatimus radiosta.

Olin sitten iltapäivällä serkkupoikani häissä kruunun kantajana ja kun palattiin illan hämärässä, pyyhki Mantsinsaaren rantaa voimakkaan valonheittäjän kiila. Se ei ollut vielä mitään, mutta seuraavana aamuna syttyi talvisota (NK 8-1995, Vilho Halmekari).

Lunkulan tsasouna. Hääpari.

Lunkulansaari häätjuhlat

Saarien puolustuksen päällikkönä istui Mantsin linnakkeella luutnantti Latikka. Hänen joukkoihinsa kuului noin 500 miestä, joiden päätehtävä oli pitää saarten tykistö toimintavalmiina. Sen voimakkain ase oli Mantsiin sijoitetut kaksi Canet - tykkiä, joiden kantomatka oli noin 15–17 km. Niillä pystyi ampumaan Uuksalonniemeen, Uusikylän suorille tienpätkille, Tuleman kirkonkylään joen kummallekin puolelle, Orusjärven tienristeykseen, Miinalan kylään, Perämaan tienristeykseen, Perämaan sillalle ja Lunkulansaareen. Mutta Kovero, Manssila, Karkku, Rajakontu ja Hyrsylän mutka olivat näiden tykkien ulottamattomissa.

Latikalla oli puhelinyhteys alaiseensa luutnantti Hildeniin Lunkulansaareen ja mantereelle, Pitkärannassa olevaan esimieheensä. Lähin maavoimien yksikkö oli JR 37 Pitkärannassa 40 kilometrin päässä. Latikka oli kuitenkin valmistautunut itse hyvin ja valmentanut miehensä tulevaan, koska tiesi, ettei apua saada tositilanteessa mistään. Harjoitusammuntoja oli suoritettu ja maaleja oli etukäteen merkitty karttoihin. Maavoimien tuli vain ilmoittaa ruudun numerot kartalla, niin kranaatteja tuli. Perämaansalmen rannalla Lunkulansaareen odotti puolustusasemissaan Hildenin polkupyöräkomppania vihollisen tuloa (LI).

Laatokan sotalaivaston komentaja Smirnov on raportoinut myöhemmin seuraavasti: 23.11.1939 annettiin Itämeren-laivaston Sotaneuvoston käsky N07/op ja se asetti Laatokan sotalaivastolle seuraavat tehtävät:

Tuhota suomalaiset laivat Laatokalla.

Estää vihollisen maihinnousu Laatokalla Volhovajoen, Säsjoen, Olonkajoen ja Vitelejoen suussa.

Antaa tulitukea 7. ja 8. armeijan sivustoille.

Turvata yhteydet Viteleen ja Sviritsan suuntaan ja olla valmiina

lähettämään tuholaisryhmiä Sortavalan ja Käkisalmen rintamalle.
Järjestää Laatokalla sukellusvenetorjunta.

Laivaston Itäosastoon kuului kaksi tykkivenettä, vartiolaiva Tiedustelija, miinanraivaajat I-18 ja I-20 ja vartiovenedivisioona ilman seitsemää venettä. Sotatoimien alettua tuli antaa tulitukea ja suojella 168. tarkka-ampujadivisioonan järvenpuoleista sivustaa (esikunta Viteleessä) sekä ryhtyä lannistamaan Lunkulansaaren rannikkopatteria 18. pikapommittajarykmentin pommittajaläivueen avustamana. Edelleen tehtävänä oli auttaa 168. tarkka-ampujadivisioonan joukko-osastoja valtaamaan Salmin alue lannistamalla Mantsinsaaren rannikko-puolustus ja auttamalla salmen ylittämistä ja siirtymistä saarille.

Laivasto ei kuitenkaan saanut vahvistusta, päinvastoin sille jätettiin vain yksi tykkivene. Samalla talventulo siirsi tuonnemmaksi monien laivastolle käskyssä asetettujen tehtävien suorittamisen. 29.11 mennessä muodostettiin Laatokan sotalaivaston ensimmäinen laivaosasto, johon kuuluivat tykkivene Oranienbaum, miinanraivaajat Vidlitsa, Moskva, M-31, M-37, vartioveneet R-413, R-414, R-416 ja R-417.

29.11.1939 selvisi, että laivasto ei pysty toimimaan itärannikon tuntumassa, koska siltä puuttuu joukkoja ja tukikohtia. Näin ollen laivaston päällistö oli silloin sitä mieltä, että sen tehtäväksi on jäänyt tukea tykistötuella 7. armeijan sivustoja ja suojata sitä järven suunnalta tapahtuvilta hyökkäyksiltä sekä tuhota vihollisen laivasto (Smi).

Kyöläyksen katsojia Tuleman sillalla

Marraskuun 30. päivä

Marraskuun viimeisenä päivänä Salmin peitti kauttaaltaan ohut lumivaippa ja vielä samana päivänä sitä tuli hiukan lisää. Laatokan rannalla lunta oli kuitenkin selvästi vähemmän kuin pohjoisempana. Uuksussa, Käsnelässä, Palojärvellä ja vielä Varpaselänkin kohdilla lunta oli noin 10–15 cm. Pääosa lumesta oli tullut noin viikkoa aikaisemmin ja tiet olivat kauttaaltaan lumesta tallattuja ja jäätiköllä. Vihollisen liikkumisen estämiseksi olivat puolustusvoimat julistaneet aurasuosiellon. Lämpötila Salmin alueella oli pitäjän eteläosissa juuri alle nollan ja pohjoisosissa noin 10 astetta pakkasta. Pienet lammet ja purot olivat jäässä, mutta jääpeite oli sen verran ohut, että varsinkaan joet ja meren lahdet eivät kantaneet ihmistä.

Luutnantti Latikka tunsu varmasti olonsa yksinäiseksi, kun marraskuun 30. päivä kello 7:30 ilmoitti Hiivan vartio Lunkulansaaren eteläpäässä, että vihollinen tulee nyt rajan yli. Ensimmäinen toimenpide oli lähettää lunkulalaiset tykkimiehet M. Jyrälä ja V. Liimatainen hakemaan Karkunkylän rannassa olevat veneet pois. Miehet tulivat moottoriveneellä rantaan ja totesivat, ettei tehtävä onnistu sohjon ja jäiden takia. He menivät lähellä olevaan Nordströmin taloon ja soittivat esimiehelleen luutnantti Hongistolle. Hongisto määräsi kaikki veneet tuhottavaksi.

Mutta kun talossa oli ruokaa, päättivät Jyrälä ja Liimatainen ensin syödä aamupalaa. Karjakko oli vielä talossa paikalla. Aamiainen jäi kuitenkin kesken lähestyvien taisteluäänien takia ja miehet lähtivät kiireesti rantaan omalle veneelleen. He onnistuivat pääsemään takaisin Mantsiin. Jo paluumatkalla heitä alkoi harmittaa, etteivät ottaneet mukaan ketään kylän asukkaista. Kylään jäi asetoverien perheitä. Perämaansalmella ei sotilaallisesti tapahtunut ensimmäisen sotapäivän aikana mitään erityistä. Siviilejä sen sijaan evakuoitiin aamusta alkaen koko ajan. Mantsinsaarta pommitettiin muutaman lentokoneen voimin.

Joulukuun 1. päivän aamulla tuli Hiivan vartiosta ilmoitus Latikalle, että rantatietä marssii useita satoja metrejä pitkä rivistö. Luutnantti Hilden lähetti silloin Lunkulansaaresta Perämaan sillan yli osaston, jonka tehtävä oli turvata pengertietä niin kauan, että silta saadaan räjäytettyä. Tulilanka sytytettiin, mutta se sammui veden rajassa rasvauksesta huolimatta ja silta jouduttiin ensin lakaisemaan lumesta puhtaaksi, kastelemaan polttoaineella ja sitten sytyttämään tuleen. Silta räjähti 13:40, jolloin Lunkulansaari oli irti mantereesta.

Pian tämän jälkeen sai Latikka tiedon, että kaksi viholliskomppaniaa on kääntynyt tulemaan Perämaan risteyksestä kohti Lunkulansaarta. Latikka odotti hetken ja kun osasto oli 500 metrin päässä räjäytetystä sillasta, antoi Latikka käskyn Canet - tykeille ampua tätä osastoa. Kumpikin tykki ampui kaksi kertaa, jolloin vihollinen hajosi metsään. Kello oli silloin 14. Vihollinen kokosi joukkoaan tunnin ajan ja lähti uudelleen liikkeelle. Tällöin salmen yli

heitetty varmistusryhmä avasi tulen ja tuhosi vihollisen 20 henkisen etujoukon. Tämän jälkeen varmistusryhmä palasi salmen yli takaisin Lunkulansaaren puolelle.

Hiivan vartio ilmoitti myöhemmin, että vihollinen tuo edelleen lisää joukkoja Perämaansalmen rannalle ja majoittuu siellä oleviin taloihin. Vihollisen onnistui tuoda myös tykistöä lähellä olevien talojen taakse ja tulittaa sieltä muutaman kerran Hildenin asemia salmen toisella puolella. Hilden pyysi nyt linnakkeen apua ja Canet - tykit ampuivat kumpikin kerran, jonka jälkeen Perämaansalmen toisella puolella oli hetken aikaa hiljaista. Mantsi ampui vielä illalla kaksi laukausta vänrikki Kaitilan pyynnöstä Pebrun kylän kohdalle, jossa vihollinen oli ryhmittymässä hyökkäykseen ja joen ylitykseen. Kranaatit tulivat 17 km:n päästä ja olivat osuneet keskelle vihollisjoukkoa. Vänrikki Kaitila kiitti linnaketta ja sanoi vihollisten lentäneen puun latvoihin saakka.

Ensimmäisenä sotapäivänä ei Mantsi ampunut laukaustakaan ja toisena päivänä vain 8 laukausta. Kolmantena sotapäivänä (2.12) Mantsi ampui Kirkonkylän Yhteiskoulun vieressä olevaan kuusikkoon neljä kranaattia. Metsikössä oli ryhmittymässä kaksi viholliskomppaniaa. Heti tämän jälkeen pyydettiin keskitystä Tuleman itäreunaan Miinalan tielle, jossa marssi vihollispataljoona. Samoin ammuttiin kaksi kranaattia Orusjärven tienhaaraan. Iltapäivällä Mantsi ampui Miinalankylässä olevaa vihollisen kevyttä tykistöpatteria ja myöhemmin 4 kranaattia Tulemajoen Riionniemeen, jossa vihollinen valmisteli joen ylitystä.

Perämaansalmella odotus loppui kello 2 (2.12), kun vihollinen hyökkäsi jään yli. Ensimmäinen ja toinen yritys juuttui kuitenkin puolustajien konekiväärituleen. Molemmilla kerroilla ampui lisäksi Starckin lähipuolustus-patteri suoraan jäälle hyökkääjän päälle. Kolmas yritys päättyi samoin, vaikka sitä edelsi vihollisen tykistön tulitus. Kello 4:30 tuli kuitenkin ilmoitus, että vihollisen ratsuja on tullut Perämaansalmen jään yli. Niitä oli puolustuslinjojen sisällä ja oli nyt Hiivan vartion lähistöllä. Hiivassa vartiomiehet valtasi pakokauhu, ja he jättivät kaiken kalustonsa ja pakenivat 10 km:n matkan Pöllän rantaa kohti ilmoittamatta asiaa kenellekään.

Hetkessä Hilden sai lisää tietoa ja nyt vihollisosastoja oli jo hänen ympärillään kolmella suunnalla. Sen sijaan vihollinen ei ollut saanut selvyyttä puolustajien asemista, koska se ei osannut hyökätä mihinkään päin.

Harkittuaan tilannetta luutnantti Latikka antoi Hildenille käskyn perääntyä Likolammen linjalle. Vetäytyminen alkoi ja linnake ampui muutaman kranaatin salmelle ja Lunkulansaaren eteläosaan. Illan pimetessä ampui Mantsi vielä kerran, nyt Miinalankylän ja Perämaansalmen välisen kylätien varrella olevaan kuusimetsikköön, jossa oli vihollisen tykkipatteri. Taas osumatarkkuus oli ollut hyvä.

Rehtori Setkäsén perhe huvilansa edessä Perämaansalmén rannalla

Aamulla 3.12 oli Pitkärannan esikunta päättänyt suorittaa vastahyökkäyksen. 13. Divisioonan tuli hyökätä Koveron kautta koukaten Tulemalle ja Latikan tuli hyökätä takaisin Perämaansalmelle. Lunkulansaassa hyökkäys alkoi kello 6:35. Kiivaita taisteluita käytiin pitkin aamupäivää ja joukot menivät moneen otteeseen ristiin toistensa sekaan. Linnakekin joutui ampumaan kranaatteja vihollisen taltuttamiseksi. Kello 14 aikaan Hilden totesi, ettei eteenpäin enää päästä ja antoi käskyn vetäytyä takaisin Likolammen linjalle. Lunkulansaaren taisteluissa oli suomalaisilla käytössään ensimmäistä kertaa konekivääriauto. Myöhemmin todettiin, että Lunkulassa oli Hildenin hyökkäyksen alkaessa jo kaksi pataljoonaa vihollisia ja niiden tukena tykistöä Miinalassa. Ja jo samana päivänä selvisi, että mantereella aiottu 13. Divisioonan hyökkäys oli kuivunut täysin kokoon JR37 miesten uupuessa pakkaseen.

Luutnantti Hildeninkin joukot alkoivat jo väsyä. Vihollinen hyökkäili jatkuvasti puolustuslinjaa vastaan ja sekä Hilden että Latikka tiesivät, että Likolammen linja on pian jätettävä. Linnake joutui ampumaan jo aivan omien linjojen eteen Likolammella estääkseen vihollisen hyökkäysvalmistelun. Iltapäivällä (4.12) antoi Hilden kenttätukkipatterille irtautumiskäskyn ja illalla alkoivat muut joukot irtautua Mantsin suuntaan. Joulukuun 5. päivän aamuna kello 6 oli koko Hildenin polkupyöräkomppania peräytynyt Mantsiin. Koko viivytystaistelun aikana se oli menettänyt kaatuneina kaksi ryhmänjohtajaa ja hukannut yhden konekiväärin. Mutta koko komppania oli täysin uuvuksissa ja

nukkui Mantsin uudessa terveystalossa vuorokauden yhteen menoon, muiden siirtyessä puolustusvastuuseen (LI).

Joulukuun 5. päivänä saimme komennuksen mennä Saukkasen kylään ja suunnata konekivääri niin, että sillä ampuu koko Mantsinsaaren pitkän laiturin pituudelta. Emme ymmärtäneet käskyä lainkaan. Mutta sitten alkoi Lunkulansaari palaa ja siitä tiesimme, että puolustajat sieltä tulevat kohta vetäytymään. Tulipalot vain lähestyivät Pöllän rantaa. Sitten alkoi laituria pitkin raahautua miehiä, tiedustelimme miehiltä tapahtumien kulkua, mutta he eivät vastanneet mitään. Hokivat vain, että ”Lunkulansaari pannaan palamaan”. Ja näin juuri rakennettu Mantsin terveystalo täyttyi pian uupuneista Lunkulansaaren puolustajista. (NK 8-1995, Vilho Halmekari).

Kun Lunkulansaari oli menetetty, ajateltiin, että Mantsinsaaren kohtalonhetki koittaa pian. Valmistauduttiin jo saaresta luopumiseen. Joulukuun 6. päivänä tuli kuitenkin Valamosta vahvistuksia (III/Er. P 23, vänrikki Virtasen komennossa). Yön pimeinä tunteina oli kuljetusalus tullut Härgymäenrantaan ja sieltä soudettiin veneellä miehiä ja ammuksia rantaan. Kymmenen miestä ja kymmenen ammuslaatikkoa soudettiin kerrallaan. Tulijat olivat nuoria ja pelokkaita ja kyselivät, miten kaukana on ryssä. Ja heti jotkut tulijoista alkoivat käyttäytyä rumasti. He alkoivat panna talteen tavaraa tyhjillään olevista taloista. Sitä eivät paikalliset katsoneet hyvällä ja se loppui lyhyeen (NK 8-1995, Vilho Halmekari).

Seuraavana päivänä saapui Mantsinsaareen vänrikki Parosen partio-osasto. Joulukuun 8. päivänä tuli Mantsin päälle yli 20 punatähtistä lentokonetta, jotka pommittivat linnaketta. Ja seuraavana päivänä saatiin vielä toinen lentohyökkäys. Huolimatta jatkuvista ilmahyökkäyksistä alkoi Mantsista säännöllinen tiedustelu- ja sissitoiminta ulottuen pitkälle mantereelle. Tämän toiminnan ansiosta sidottiin ja vaikeutettiin vihollisen päähyökkäystä ja sen huoltoa. Lopputuloksena oli suurten mottien syntyminen Lemettiin, Kitelään ja Koirinojalle.

Mantsinsaaren puolustajat ottivat myös Lunkulansaaren pohjoisosan uudelleen haltuunsa. Mantsin linnake sai kokea jatkuvia ilmahyökkäyksiä, koska vihollinen oli rakentanut Karkun lammelle lentokentän. Linnakkeen tykit ampuivat vihollista koko talvisodan ajan ja saari pysyi puolustajien hallussa sodan loppuun saakka. Mantsista luovuttiin vasta 13.3.1940. Tykeillä ammuttiin sallittuun määrään nähden kolminkertainen määrä laukauksia, jolloin ampumatarkkuuskin oli jo loppuvaiheessa heikko. (LI)

Katselmus Tulemajoen varrella

Lepotauko katselmuksen aikana

Tilannetta harkitaan. Kuvat vuodelta 1936

Salmin käräjät 1935. Vasemmalla tuomari Saloheimo.

Rajalla

Rajan takaa oli pitkin syksyä vuotanut kahdenlaisia tietoja. Toisten mukaan Salmin vastaiselle rajalle ei ollut tuotu mitään joukkoja ja toisten mukaan oli Suojärven rajan läheisyydessä noin 20000 miestä käsittävä sotavoima.

Rajan takana havaittiin naamioaitauksia ja uusia konekivääripesäkkeitä. Naamioaitaukset oli tehty kesän aikana asettamalla isoja kuusia riviin näkösuojaksi. Tällaisia kuusiaitauksia tehtiin Virtelän ja Manssilan edessä rajan takana, Rajakonnussa ja Kavainossa. Tämän näkemäesteen takana vihollinen rakensi uusia betonibunkkereita. Kuuset alkoivat kuitenkin syksyn kuluessa kellastua, neulaset putosivat ja betonirakennelmat tulivat näkyviin. Kaikkiaan tällä alueella oli rakennettu kymmenkunta bunkkeria, joissa kaikissa ampuma-aukko oli asetettu pystysuoraan. Ne oli ilmeisesti tehty vanhoilla piirustuksilla ja tarkoitettu hyökkäyssodan aloitusbunkkereiksi. Suomen puolella puolustusbunkkerien ampuma-aukot olivat vaakasuorassa.

Kaiken aikaa kuului öisin ryskettä, kolinaa ja hakkaamista rajan takaa. Todellisuudessa rajan taakse oli ryhmittynyt Salmi – Aunus tien suunnassa puna-armeijan divisioona 168, Käsnäselkä – Uomaa tien suunnassa puna-armeijan 18. divisioona, ja sen takana oli ryhmityksessä 34. hyökkäysvaunuprikaati.

Suojärvellä oli rajan takana hyökkäysvalmiina puna-armeijan divisioonat 56 ja 139 ja näistä pohjoiseen divisioona 155. Loka-marraskuun ajan oli puolustusvoimien tiedustelu kuitenkin saanut havaintoja kiihtyvistä materiaali- ja miehistökuljetuksista rajan takana. Usein autokolonnat olivat jopa 250 auton mittaisia, jotka hetken päästä tulivat tyhjinä takaisin. Päivä päivältä tulivat leirisavut sakeammiksi, kunnes marraskuun lopussa kuljetukset loppuivat kokonaan. Aivan rajan takana oltiin siis odottamassa vain H-hetkeä (MT, KT 2-1957 Reino Kalervo).

Rajan tällä puolella oli puolustukseen ryhmittynyt IV Armeijakunnan päävoimat Tarton rauhansopimuksen mukaisesti kauaksi rajalta. Linnoitustyöt oli osittain tehty, mutta niitä oli paljon myös kesken. Salmin puolustuksesta vastasi JR 37, joka oli ryhmittynyt Pitkäranta - Uuku alueelle. Rajan lähemmästä vartioinnista ja viivytyksestä vastasivat Salmin ja Joensuun Rajavartiostojen perustamat erilliset pataljoonat Er. P 8 ja 9.

Kapteeni Nikulan johtama Er. P 8 oli ryhmittynyt kahden komppanian avulla Manssilasta Kaunoselkään ja Er. P 9 Käsnäselkään. Mantsin- ja Lunkulansaaren puolustus oli taas järjestetty palvelemaan siellä olevaa tykistöä ja siitä huolehti Laatokan Rannikkopuolustus luutnantti Latikan komennossa. Kaikkien näiden päällikkönä oli everstiluutnantti Järvinen Pitkärannassa. Ensimmäinen vahvempi puolustuslinja oli rakennettu Tulemajoen varteen ja pääpuolustusasema oli Uuksunjoella.

Tuleman satamalaituria

Kapteeni Nikula (vas.) ja luutnantti Inomaa (LM)
Kuva Leo Mirala.

Rajaa lähellä olevat, edelleen asutut kylät olivat Palojärvi, Päällysjärvi, Orusjärvi, Jeronselkä, Hanhiselkä, Varpaselkä, Rämälä ja Karkku. Rajan pinnassa olevien kylien pakkoevakuoinnista huolimatta oli niihinkin palannut jo asukkaita ja siellä oli majoittuneena lisäksi rajavartiopataljoonien henkilöitä, niiden huoltoa ja muutamia metsätyömaita oli käynnistetty.

1K/ErP8 sotapäiväkirja kertoo:

30.11.39

04:30 Säätila +-0 , tyyni, hiukan lumisadetta, lumen paksuus 10 cm. Hyökkäys tapahtui 7:20. Ensin ilmoitti Manssila, sitten Palojärvi. Yhteys Manssilaan katkesi 20 min kuluttua. Palojärven vartio perääntyi.

9:45 Manssila ilmoitti, että ryssä hyökkää Kavainon ja Pujakan suunnasta eli Manssilan kahta puolta. Heikki Latvus on kaatunut.

10:34 Oma 3-miehininen partio taistelee Pirttiselkä- Kanabrojärvi välillä. Jeronselkään ei ole saatu yhteyttä klo 10:40 mennessä.

10:50 Ilmoitti Orusjärvi, että Jokiselän takaa kuuluu ammuntaa. Pirttiselkä ei vastaa.

11:05 Ilmoitti Mikkola, että Rajaselän siltaa ei saatu räjäytettyä. Varpaselkä ilmoitti, että ammuntaa kuuluu Saarijärveltä.

11:10 Kaunoselän kylässä on vihollisen tykistö asemissa. Varpaselkä ilmoitti, että Tusasta kuuluu ammuntaa. Ilmoitettiin, että 30 vihollisen ratsua on Hanhiselässä. Ratsut tulivat Jeronselän kautta ja Jeronselän vartio on vetäytynyt Hanhiselkään. Stepan Tenhu on haavoittunut.

11:43 Kysyy Saarikko Karkusta tehtävänsä. Käsky: On varmistettava Mikkolan osaston vetäytymistä.

11:45 Ilmoitti Orusjärvi, että Jokiselästä kuuluu pk- ja k-ammuntaa.

12:05 Lentohälytys ja myöhemmin 7 kovaa räjähdystä Mantsin patterin suunnasta.

11:30 Lähti korp. Hötti viemään muonaa Varpaselkään.

12:00 Ilmoitti kapt. Nikula mustien miesten töihin panosta Tulemajokilinjalle. Evakuoimisesta.

12:07 Käsky Orusjärvelle vänr. Kiirikille vetäytymisestä tilanteen mukaan.

12:15 Vihollinen on johtanut sähköä puhelinlinjaan

12:20 Manssilan - Saarijärven osaston tulee vetäytyä Karkkuun

12:29 Moottorin surinaa kuuluu Viinamäeltä

12:30 Jeronselässä on vihollisen kk ja krh

12:45 Orusjärven yhteydet poikki. Valmistaudutaan vetäytymään ja suojaamaan pataljoonan vasen sivusta.

13:13 Säätö +1 C, pilvinen, tyyni, lunta 10 cm

13:22 Komp. päällikön käsky: Varpaselän vartio varmistaa Hanhiselän suunnan, Partio lähtee viemään uutta käskyä Rajaselän ja Manssilan osastoille vetäytymisestä Karkkuun.

13:25 Lohkon komentaja käskee 2. komppanian Mäkr`ojalle.

14:05 Ilmoitus kers. Kiurulta Viinamäestä: Mikkola ja 1 ryhmä Syrjälammilla, vänr. Muuranto ja yksi ryhmä Mikkolasta Tusan ja Myllyn välillä. Osasto Mikkolasta yksi ryhmä on Vaaresjoella ja yksi ryhmä Karkussa. Vetäytymistie Viinamäen eteläpuolitse Pebruun.

15:45 Yhteys puhelimitse Raimälään 1/JR37:n päällikköön
15:55 Vihollinen pysäytetty linjalle Karkku- Viinämäki-
Varpaselkä-Hanhiselkä- Orusjärvi.

16:30 Ilmoitus, että Nurmostenojan kohdalla vihollinen etenee
kohti Karkkua
16:20 Orusjärvi vielä vapaa vihollisesta

16:45 Salmin Suojeluskunta asetettu ErP8:n käyttöön
17:00 Ryssän partio häirinyt toimintaa Kätsäginässä.

17:15 Oma partio määrätään lähtemään Kätsäginään
17:45 Ilmoittautui Yrjö Lutjonen Pirttiselän vartiosta ja toi tavarat.

17:48 Rykmentin adjutantti ilmoitti Inomaalle, että voimalaitos on
tuhottava, ellei voida pitää. Nimismiehelle ilmoitettava, että
evakuoidaan Uukuksu mukaan lukien. Seinälukki saa 4 kp:ta.

18:10 Osasto Möller taistellut Kätsäginässä kahden vihollisosaston
kanssa. Vihollinen on lyöty takaisin. Paikalle on saapunut 10 miestä
2K/ErP8:sta.

18:50 Ohjeita Kätsäginään ja Mikkolalle
18:45 Saapui Kaunoselän Lammasselässä ollut partio Kätsäginään
ja alistettiin Möllerille.

19:15 Möllerin lähetettävä 3-miehininen partio ottamaan yhteyttä
vänr. Kiirikkiin. Möller ilmoitti, että Käsnäselkä palaa.
19:55 Säätila + - 0 C, pilvinen

20:40 Möllerin partio kosketuksessa viholliseen Hanhiselässä.
22:00 Mikkola kysyy, voidaanko siirtyä Raimälänjoki- linjalle,
koska vihollisen ratsuväki tiedustelee Änäjoen ylimenopaikkoja
Varpaselän pohjoispuolella.

23:15 Ilmoittaa alik. Rätty, että Orusjärven koko osasto on
vetäytynyt Tulemajoen länsipuolelle Ison Kiviojan korkeudelle.

23:38 Palasi alik. Rädyn partio ja kertoi: Aluksi kävelivät harhaan,
mutta sitten tapasivat vänr. Varkoin heti Koverosta lähdettyään.
Noin 1½ km Orusjärven tiestä oli oman tykistön tulenjohtopaikka.
Mäkr'ojalla tapasivat 3/1/JR37:n joukkueen ruokailemassa.
Peukalo-ojalla tapasivat poliisi Salmelan, joka sanoi, että viimeiset
siviilit olivat siinä (silloin oli klo 20:00) ja vihollista ei ole nähty
Orusjärvellä vielä. Möller oli kertonut Salmelalle, että ryssät
seurasivat heidän jälkiään Hanhiselästä Kätsäginään ja he joutuivat

kahden vihollisen partion kanssa taisteluun.

00:15 Sai kenttäkeittiö määräyksen viedä ruokaa vänr. Kiirikin osastolle Koveroon klo 5:ksi ja edelleen vänr. Marjasen ja korp. Viinasen osastoille.

00:35 Ilmoitti Möller, että Orusjärven ja Käsäginän välillä on tavattu 10 ryssää.

Samana aamuna Helsingissä on operatiivisen osaston päivystysvuorossa vänrikki Torsti Juhavaara. Hänen työpöytänsä on Korkeavuorenkatu 21:ssä, kolmannen kerroksen käytävällä, Mannerheimin työhuoneen vieressä. Hiukan kello 7 jälkeen toinen pöydällä olevista puhelimista soi ja keskus ilmoittaa, että teille on tulossa hätäsanoma, laskekaa kuuloke puhelimelle takaisin ja odottakaa uutta soittoa, puhelun tilaajaa etsitään.

Hetken kuluttua puhelin soi uudelleen ja kuulen: ”Tämä on hätäsanoma, täällä on eversti Svensson.” Muodollisuuksien selvityksen jälkeen eversti pyytää yhdistämään marsalkalle. Kerron, ettei marsalkka ole paikalla. Sen jälkeen eversti pyytää yhdistämään Oeschille, Airolle tai Nihtilälle, mutta kun kukaan ei ole paikalla, hän tarkistaa vielä uudelleen henkilötietoni ja pyytää minua välittämään eteenpäin välittömästi seuraavan tiedon:

”Neuvostoliiton joukot ovat ylittäneet tänään kello 7:00 valtakunnan rajan. Omat etuvartioid ovat vetäytyneet asemistaan. Suojajoukkomme ovat parhaillaan ankarissa taisteluissa vihollista vastaan. Taistelut jatkuvat.”

Soitin heti kotiin maavoimatoimiston majuri Peitsaralle, jonka kanssa sovimme, että hän ilmoittaa Nihtilälle ja minä ilmoitan Airolle. Airo sanoi ilmoittavansa tiedon marsalkan ja yleisesikunnan tietoon. Lisäksi Airo käski minun jäädä paikalle, kunnes asia on selvitetty. (TJ)

Palojärvi

Palojärven, Tenhunkylän ja Päällysjärven asukkaat kulkivat Tuleman kirkonkylään aina Orusjärven kautta. Samaa tietä käyttivät Käsänelän ja Kaunoselänkin kulkijat. Orusjärvelle tultiin myös suoraan idästä Kanabrojärven, Pirttiselän ja Jokiselän kylistä. Kotan kylältä saattoi kulkea joko Orusjärven tai Jeronselän ja Hanhiselän kautta kirkonkylään. Palojärvellä oli 43 taloa ja yli 400 asukasta.

Palojärveläiset Matti, Vilho ja Arvo Hämäläinen sekä Käsänelästä kotoisin oleva Juho (Ivan) Onniskä sekä Aleksander Rätty olivat aloittaneet savotan noin 10 km:n päässä Palojärveltä Käsänelän tien suunnassa Tulemajoen

varrella. Palojärven lähistöllä, Kiviojalla, teki metsätöitä useampikin henkilö, kuten Yrjö Jekkonen, Dimitri, Vasili, Ivan ja Mikko Luhtanen, Ivan Pennanen, Mikko ja Feodor Kaalimaa, Yrjö ja Vasili Bordi sekä Alekski Eskelinen. Palojärvellä oli majoittuneena myös suojajoukkojen muonittajana toiminut lotta Elfride von Hippus. Kerrotaan, että Hippus olisi toiminut vuonna 1920 Mannerheimin sairaanhoitajana. Hän oli osallistunut myös Viron vapautussotaan vuonna 1919. Hippus on saanut näistä ansioistaan Viron Vapautusristin 26.3.1920 (Vabadusrist 1. Liigi 3. Järk).

Aamulla 30. päivä marraskuuta olivat Hämäläiset ja Onniselkä aloittaneet taas savotan joen varressa, kun kuulivat ammuntaa ja tykkien jyskettä rajalta. Kun työnjohtaja Sotti ei normaaliin tapaansa ollut saapunutkaan työmaalle, lähtivät he keskipäivän aikaan takaisin Palojärven suuntaan. Tultuaan Palojärven koulun kohdalle, porukka hajaantui. Hämäläiset ja Eskelinen lähtivät Vipuveräjän aukealla sijaitseviin koteihinsa. Muut aikoivat majoittua entiseen tapaan Jekkosen taloon. Jekkoseen mennyt porukka kuitenkin havaitsi, että Vipuveräjän pelloille oli aamulla tullut useita kranaatteja. Aukkaat olivat sieltä paenneet alusvaatteisillaan kirkonkylään päin.

Kiviojan kämppä, kuva O. Enckell, Rajan Vartio

Vipuveräjän talosta lähdettiin niin kiireesti aamulla, että paistokset olivat jääneet uuniin. Palojärven kansakoululla muonittajana ollut Elfride von Hippus lähti aamulla muiden mukana pakoon Orusjärvelle. Siellä hän tapasi kuitenkin Orusjärven koulun opettajan, vänrikki Kiirikin, joka sanoi, että sotilaat ovat yhä Palojärvellä, jolloin Hippus lähti ilmeisesti takaisin Palojärvelle.

Itapäivän hämärän jo laskeutuessa Jekkoseen menneet miehet katselivat Hämmäläisen veljesten menoa kotiinsa, kunnes yhtäkkiä näkivät, että venäläiset ottivat kaikki palaajat vangeiksi Vipuveräjän riihen kohdalla. Vangeiksi joutuivat Vilho, Matti ja Arvo Hämmäläinen, Juho Onniselkä ja Aleksander Eskelinen. Nyt tuli muille miehille kiire Palojärven toisella puolella. He ottivat sukset mukaansa ja laskettelivat lumista tietä pitkin kohti Tenhun kylää.

Hippius oli palannut majoituspaikkaansa Palojärven kansakoululla ja mennyt ulos, kun paikalle oli saapunut Mikko Kononoff, joka tuli katsomaan, onko koululla enää ketään. Pihalla seisoessaan Hippius oli nähnyt vihollisen tulevan ketjussa Palojärven jäällä, ja lähti kiireesti pakoon opettaja Veera Seppäsen potkukelkalla, koska arveli näin pääsevänsä Orusjärvelle nopeasti. Jekkoselta lähteneet suksilla liikkuvat miehet ohittivat Tenhun kylän tasalla potkukelkalla samaan suuntaan pakenevan Elfride von Hippiuksen.

Hippius kertoi tunteneensa porukasta Kauno Luhtasen ja hänen poikansa. Luhtanen oli ruvennut kyselemään Hippiukselta järvellä tulevista vihollisista ja mitä kylällä oli tapahtunut, mutta Hippius oli kehottanut Luhtasta pakenemaan henkensä edestä. Miehet eivät jääneet odottamaan Hippiusta, vaan pyrkivät nopeasti suksilla kohti kirkonkylää. Edessä oleva Myllyojan silta oli räjäytetty juuri äsken. Siitä ei enää päästy, mutta miehet ylittivät Myllyojan ilmeisesti kiertäen Myllymäen sen pohjoispuolelta metsäpolkuja pitkin. Tässä metsätyömiesten ryhmässä olivat seuraavat miehet: Yrjö Jekkonen, Dimitri Luhtanen, Vasili Luhtanen, Ivan Luhtanen, Mikko Luhtanen, Ivan Pennanen, Mikko Nikolainpoika Kaalimaa, Feodor Kaalimaa, Yrjö Bordi ja Vasili Bordi (PJ, Vi).

Hetken päästä samaan paikkaan saapui myös lotta Hippius, joka ei enää osannut alkuillan pimeässä lähteä ojaa ylittämään, vaan jäi yöksi johonkin läheiseen Päällysjärven taloon. Hippiuksen jatkettua aamulla matkaansa räjähti miina Myllyojalla ja hän loukkasi kätensä. Loukkaantumisen jälkeen Hippius joutui venäläisten vangiksi Orusjärvellä. Ennen paluutaan sotavankeudesta Suomeen Hippius joutui avustamaan venäjänkielen kirjoitustaitoisena henkilöitä, jotka halusivat jäädä Neuvostoliittoon. Heidän kaikkien tuli laatia kirjallinen anomus Neuvostoliittoon jäämisestä (PP).

Lotta Elfride von Hippiuksen nimi on mainittu myöhemmin seuraavasti: ”Luettelo puolustusvoimain ylipäällikön talvisodassa 1939-40 antamista kunniamerkeistä ja muistomitaleista, joita ei ole voitu toimittaa saajille: von Hippius, Elfride Maria, lotta, muon. ja lääk, JR 37, 15.8.1879, Viro”.

Elfride von Hippus oikealla, kuva on Kaunoselästä

Kaikkia vangiksi jääneitä miehiä kuulusteltiin ja yritettiin värvätä tiedustelumatkaille Pitkärantaan tai Mantsinsaareen. Ainoastaan Vilho Antinpoika Hämäläinen ja Aleksander Eskelinen ovat tällaiselle matkalle lähteneet. Heille annettiin ensin peruskoulutus tehtävään ja vietiin sitten Palolahdesta Kolatselän kautta Uomaalle. Täältä heidän piti mennä Latvajärvelle ja suorittaa tiedustelua suomalaisten joukkojen selustassa ja palata takaisin Neuvostoliittoon. He eksyivät ja tulivat Maisulan tieuralle Kotajärven pohjoispuolella. Rintamalinja oli lähellä ja he yrittivät päästä linjojen läpi panssariesteiden välissä suojautuen. Paikalla (8.12) syntyi kuitenkin ammuskelua venäläisten ja suomalaisten välillä ja Eskelinen kuoli osumaan. Hämäläinen pääsi suojautumaan ja tuli edelleen illalla klo 22 suomalaisten puolelle tukikohtaan, josta hänet vietiin rintaman taakse. Tällöin huomattiin, että hänellä oli venäläisiä säilykepurkkeja ja karttoja. Aikaisemmin hän oli selittänyt olleensa vain metsätöissä ja jääneensä saarroksiin rintamien väliin. Hämäläinen tuomittiin vuonna 1940 vankeuteen (PJ).

Sanni Parkkonen, os. Vipuveräjä, kertoo evakkoon lähdöstä Palojärveltä vuonna 1939 seuraavasti: Meidän miesväkeä oli ollut linnoitustöissä Käsänelän suunnalla jo lokakuusta alkaen. Kaunoselkä oli jo aikaisemmin tyhjennetty. Aamulla 30.11 äiti oli navetalla lypsällä, kun sota alkoi ja

maitosankokin kaatui kiireessä. Muistelen, ettei kukaan tullut ilmoittamaan meille, että pitää lähteä evakkoon. Ammuntaa alkoi kuulua läheltä idän suunnalta. Lapset puettiin kiireesti, ja Helvi, pienin ja vasta helmikuussa syntynyt, kietaistiin shaaliin lämpimään.

Hevosta ei saatu nopeasti valmiiksi, kun Mikko sedällämme oli reumatismi, mutta häntä autteli Tenhun poika. Me isommat lapset pääsimme jalkaisin onneksi nopeasti oikaisemaan jäätyneen Palojärven yli, koulua kohti, muuten olisimme voineet joutua venäläisten vangeiksi. Kotimme pelloilta kuului valtava jymähdys ja pelkäsimme, että järven jää särkyä. Minulla oli Alvi veli selässä kannettavana. Äiti pääsi rekeen Helvin kanssa, joka oli vielä pudonnut alkumatkasta reen kyydistä lumeen ja poimittiin takaisin kyytiin. Linja-autoja ei näkynyt ja me isommat kävelimme Tulemalle saakka. Kun hevonen viimein pääsi liikkeelle, niin siihen otettiin muitakin kyläläisiä.

Karja jäi navettaan. Kaikki valokuvamme jäivät. Suuntasimme sukulaisten pitämän Mikkilän kaupan kautta Orusjärvelle ja siellä hetken levähdettyämme, jatkoimme Tulemalle. Siellä saimme lottien keittämää puuroa. Matka jatkui linja-autolla Uukuun, josta junassa härkävaunussa Tohmajärvelle. Yöllä oli jossakin metsäisellä paikalla pysähdys, jossa poistuimme junasta pommitusvaaran vuoksi. Pääsimme Tohmajärvelle Onkamon koululle, jossa olimme jonkin aikaa, ehkä viikon. Sitten matkasimme Saarijärvelle Taavetti Rantasen taloon evakkoon, 4 km Viitasaaren suuntaan.

Metsätöissä mukana ollut Aleksander Rätty asui Palojärvellä, Tulemajoen itärannalla Palokosken vieressä, vaimonsa Feodosian ja kahden lapsensa kanssa. Koko Rädyn perhe jäi vangiksi ja jäi myöhemmin vapaaehtoisesti Neuvostoliittoon. Joulukuun alussa he muuttivat asumaan vaimon kotipaikkaan.

Hanhiselkä

Verkalleen valkeni myöhäissyksyn aamu, 30. marraskuuta 1939. Raja-alikersantti H. Laulajainen oli juuri palannut tarkastamasta siltavartioita Orusjärven ja Tuleman välisellä tiellä. Vartioitavana oli kolme miinoitettua siltaa. Laulajainen istui nyt majoituspaikassaan, Stepan Käen talossa, juomassa muonituslotta Olga Käen keittämään kahvia. Samassa tuli lähivartiossa ollut pioneeri Holopainen kertomaan, että idästä ja lännestä kuuluu tykistötulta. Kello oli 7:05. Heti sen jälkeen ilmoitti Palojärven vartio, että Palojärven kylään ampuu vihollisen tykistö. Käskin kaikki sotilaat silloille ja laittamaan räjähdyspanoksiin sytyttimet paikoilleen. Sitten komppaniasta käskettiin ottaa selvää, miten Jeronselän vartion on käynyt.

Otin mukaani kaksi miestä ja lähdimme tarpomaan lumessa kohti Jeronselkää. Hanhiselän kylän kohdalla tuli meitä vastaan Jeronselän vartio, rajamies Möllerin johdolla. Möller kertoi, että he lähtivät vihollisen hyökkäyksen johdosta vetäytymään. Jäimme suorittamaan paikalle jälkivarmistusta, koska arvelimme heidän lähteneen takaa-ajoon ja odotimme iltapäivään saakka. Möller jatkoi miehineen kohti majapaikkaamme ja vartioimiamme siltoja. Vihollinen ei kuitenkaan ilmestynyt, vaikka kovaa tulitusta kuului koko ajan Hanhiselästä. Iltapäivällä vihollinen suoritti kovalla huudolla aidon venäläistyyllisen pistinrynnäköön Hanhiselkään ja tapasi sieltä vain yhden irrallaan olleen vasikan. Kovin meni vähiin kahden komppanian vahvuisen joukon päivän työ.

Vihollisen hyökätessä tyhjään Hanhiselkään tuli paikalle rajamies V. Pentti ja reserviläinen Pekka Lutjonen. He olivat joutuneet aamulla erilleen Möllerin joukosta, mutta päässeet vihollisen hyökkäysketjun läpi omalle puolelle. Vihollinen oli yrittänyt ottaa heitä vangiksi, mutta he olivat lähitaistelussa onnistuneet vapautumaan ahdistajistaan. Möllerin joukosta oli heti aamulla haavoittunut reserviläinen Tenhu hartioihin. Palasimme siltavartioomme, jossa saimme tehtävän lähteä takaisin Hanhiselkään selvittämään vihollisen toimia.

Otimme Pentin kanssa kumpikin mukaamme kaksi miestä ja lähdimme pimeään iltaan. En voi sanoin kuvata sitä jännitystä, jonka vallassa olimme, vaikka lähdimme matkaan varmoina sen onnistumisesta. Laahustimme pehmeässä lumessa kaikki aistit valppaana ja pelkäsimme koko ajan törmäystä vihollisen varmistuspartioon. Olin tunnustelijana partiossamme. Saavuimme kylän pohjoispuolella olevalle Kurenojalle. Arvelin vihollisen ensimmäisen varmistuslinjan olevan tämän verrattain leveän ojan korkeudella. Annoin partiolle pysähtymismerkin ja hiivin ojalle. Näimme isojen nuotioiden palavan Hanhiselän talojen pihalla pellon takana ja viholliselle ominainen meteli kuului selvästi.

Tulimme varovasti joen yli, mutta partion tullessa ojassa olevan yhden yön vanhan jään yli, syntyi tottumattomien reserviläisten kulkemisesta paljon ääntä. Pelkäsin, että vihollisen vartiomiehet kuulevat sen. Hiivimme pelloille pistävää metsäistä harjua pitkin ja ihmettelimme, missä vartiomiehet ovat. Yritimme tähyttää vartiomiehien paikkoja, mutta vasta pitkän tarkkailun jälkeen havaitsimme vartiomiehet ja varmistuspolut keskellä peltoa. Kivääriä sauvana käyttäen käyskenteli vartiomies aukealla pellolla metsäniemekkeen ja talojen välissä. Palava mahorkkasätkä paljasti vartijan.

Kylän kaikissa taloissa oli valoa ja pihossa nuotioita. Vasikka oli nyt joutunut teuraaksi ja sitä paistettiin. Suoritimme tarkkailua hetken, palasimme takaisin ja ilmoitimme tiedot komppaniaan. Myöhemmin lähetettiin partiot häiritsemään vihollisen yörauhaa. Tämä tehtävä kohotti itsetuntoamme sanomattoman paljon, josta sitten myöhemmin oli suuresti hyötyä (RV 1940, H. Laulajainen).

Anna Esko, os. Jeronen, asui sodan syttyessä Hanhiselässä, heidän toisessa talossaan, jossa pidettiin myös alakoulua. Vasili Jerosen (Annan isä) toinen talo oli Jeronselässä, mutta sinne oli tullut Murtojärven vartion osasto majoitukseen. Evakkoon Anna lähti perheensä kanssa aamulla reen kyydissä. Samaan rekeen otettiin mukaan myös haavoittunut sotamies Tenhu. Häntä oli ammuttu takaapäin selkään. Varpaselän silta oli räjäytetty, joten meidän piti mennä Räumälän kautta. Kun Anna pääsi Tulemalle, loimotti itäinen taivas jo punaisena. Murtojärven vartio oli vetäytyessään särkenyt Vasili Jerosen talon ikkunat ja savupiipun.

Isä, Vasili, jatkoi Tulemalta matkaa yksin hevosella käyden Impilahdella, Syskyjärvellä, veljensä Filipin perheen luona. Muu perhe meni junalla. Junalla pääsimme Tohmajärvelle. Junassa oli lämmintä, kun kamiinassa piti tulta. Ulkona oli kova pakkanen. Tohmajärveltä mentiin Saarijärven koululle ja sieltä Pylkönmäen Paajalaan, taloon, jossa ei ollut omia lapsia. Neljän kuukauden kuluttua pääsimme asumaan Pylkönmäen kirkonkylään, Yrittävän taloon. Talossa ei ollut viljelysmaata, mutta se oli tilava ja hyvä asua. Nuorin veli, Yrjö, sai Tohmajärvellä ollessaan kurkkuun paiseita ja oli kuolla niihin. Saarijärvellä Yrjö saatiin hoidettua ja hän parantui.

Annan vanhempi veli, Aleks, oli samaan aikaan Kaunoselässä sotapalveluksessa. Anna muistelee, että Aleks-veli kävi edellisenä iltana (29.11) Hanhiselässä heille kertomassa, että ”nyt on ryssä tulossa rajan yli” (HJ).

Vasili Jerosen talo Jeronselässä, Aleks oikealla.
Kuva Heikki Jeronen.

Hanhiselästä lyhin tie kirkonkylään meni Varpaselän sillan yli. Silta oli rakennettu keskelle kylää Änäjoen poikki. Hanhiselässä oli 7 taloa ja noin 30 asukasta. Hanhiselässä asui myös Harlen perhe. Marraskuun 30. päivä lähtivät sisarukset Lempi, Nikolai ja Vera Harle aikaisin aamulla käymään Tulemalla kauppa-asioissa. Tulemalla he saivat kuulla, että sota on alkanut, jolloin he lähtivät välittömästi takaisin kotiin, koska heillä oli mukanaan talon ainoa hevonen.

Ajettuaan hetken Varpaselkään menevää tietä, tuli vastaan lotta, joka kertoi, että Varpaselän silta on räjäytetty, eikä sitä kautta pääse Hanhiselkään. Harlet lähtivät nyt kiertämään Orusjärven kautta. Orusjärvellä oli vielä iltapäivällä siviiliväestöä, vaikka sotilaat olivat lähteneet jo aamulla. Keskipäivällä Harlet ohittivat Orusjärven Suurikiven, jossa heidät näki talon pihalla seisova Mikko Rahkonen. Muutama kilometri myöhemmin, sisarusten saavuttua lähelle Hanhiselkää, he joutuivat venäläisten vangiksi. Nyt sisaruksia vaadittiin lähtemään opastamaan Kätsäginään menevää polkua, mutta he kielsivät tuntevansa tätä polkua. Venäläiset yöpyivät Hanhiselässä Harlen talossa ja seuraavana aamuna venäläiset pakottivat Nikolai Harlen oppaaksi Orusjärven suuntaan. Vera ja Lempi lähtivät Nikolain mukaan. He eivät uskaltaneet jäädä kahdestaan Hanhiselkään. Harlet siirtyivät heti tämän jälkeen asumaan Orusjärvelle Vinnin taloon. Hanhiselässä, Harlen talossa, jäi vangiksi myös sokea Audotja Jurvanen. Hän kuoli siellä joulukuussa 1939 (PP), (PJ), (MR).

Orusjärvi

Orusjärveltä pääsi kirkonkylään joko Hanhiselän ja Varpaselän kautta tai sitten suurempaa tietä Kätsäginän kautta. Asukkaita Orusjärvellä oli noin 700. Aivan Orusjärven vieressä olivat Päällysjärvi ja Tenhunkylä.

Orusjärvellä oli puhelinkeskuksessa vartiossa rajamies Eino Kyytsönen. Hän heräsi aamulla siihen, että lähivartiot tulivat ilmoittamaan, että kone- ja pikakiväärin ammuntaa kuuluu Palojärven suunnalta. Palojärven vartio kertoikin pian puhelimella, että Kaunoselän kylää on pommitettu. Nyt kuului kranaattien räiske jo Orusjärvellekin. Miehet lähtivät heti aseisiin Myllymäelle. Pirttisestäkin tuli ilmoitus, että Kaunoselän suunnalta kuuluu ammuntaa. Samoin ilmoitti Jeronselkä.

Kaunoselkä, Kanabrojärvi, Vorjenselkä, Pirttiselkä ja Murtojärvi olivat tyhjennettyjä kyliä, joissa oli vain vartiomiehiä. Vihollinen hyökkäsi vartiorakennuksia kohti kiivaasti tulittaen, heittäen käsikranaatteja ja tehden lopuksi kovasti huutaen venäläistyyllisen rynnäkön. Turhaan he kuitenkin haaskasivat patruunoitaan, sillä vartiot olivat vetäytyneet tilanteen alkaessa kärjistyä. Vain Pirttiselän vartio pysyi asemissaan pidempään. Olin juuri ilmoittamassa komppaniaan tapahtumista, kun venäläiset kytkivät puhelin-

linjoihin sähkövirran. Kuulotorvi alkoi näet päristä korvaani kuin tuhat ampiaista ja kirposi kädestäni pöydälle sähkövirran täryttäessä kättäni. Releet ponnahtivat auki, joten hälytyskello pärisi lakkaamatta, vaikka painelin releitä kiinni. Ylempänä kytkinkaapissa paloi ilmituli. Luulin jo keskuksen menneen pilalle.

Sähkövirran tulon lakattua tutkin kuitenkin linjoja ja havaitsin ilokseni, että pääsin kuitenkin puhelimella edelleen komppaniaan, joka oli nyt Kasakkalahdessa. Asemiimme Myllymäellä oli myös linja kunnossa ja Palojärvelle. Myllymäeltä vastasi lääkintäkersantti Nurmola. Hänkin kertoi saaneensa sähköhieronnan. Mutta taas linjoihin kytkettiin sähkövirta. Repäisin nyt irti Palojärven, Pirttiselän ja Jeronselän linjat ja pärinä lakkasi heti. Tulikin sammui ukkosvarolaitteista, joista osat olivat jo sulaneet ja metalli näkyi. Jeronselkä oli jo ilmoittanut, että he lähtevät vetäytymään. Kaikki vartiot olivat olleet kosketuksessa viholliseen. Komppaniasta tuli käsky, että Myllymäeltä saa alkaa vetäytymään hiljakseen, kun kosketus viholliseen saadaan.

Komppanianpäällikkö määräsi tuhoamaan puhelinkeskuksen. Tuhosin keskuksen lähtiessäni särkemällä kirveellä kaiken mahdollisen, mutta Kiirikin tuoma hunajapurkki jäi epähuomiossa pöydälle ja oma aamiaiseni syömättä. Vartiosta ei ehditty kuljettaa kaikkia tavaroita. Meillä oli vain kaksi hevosta ja vain arvokkaimmat tavarat otettiin mukaan. Viimeiset siviilit pakenivat kiireesti tietä pitkin. Kun olin valmis, lähdin muiden perään. He olivat jo ehtineet pellon toiselle puolelle metsän reunaan. Täällä tavoitin erään Orusjärven miehen, jonka kanssa pysähdyimme katsomaan Orusjärveä viimeisen kerran. Mies huokaisi syvään sanoen, ”Vieläköhän palaamme rakkaaseen kotikylään koskaan?” En osannut vastata, vaan käännyimme ja lähdimme toisten jälkeen. Orusjärvellä ei syntynyt taistelua, koska sieltä piti vetäytyä ennen kuin vihollinen olisi katkaissut peräytymistien.

Peräydyimme Orusjärveltä Tulemajoelle Kiviojan suuhun, sen pohjoispuolelle. Saavuimme joelle paikkaan, johon oli jätetty vene valmiiksi. Öiset pakkaset olivat kuitenkin jäädyttäneet jokea sen verran, että se ei kestänyt miestä ja venettä ei saanut liikkeelle. Saimme suuren työn jälkeen hakattua jäähän pitkän railon, jota myöten veneen ja siinä kaksi miestä kerrallaan sai aina ylitse. Joen taakse tuli vähitellen lisää miehiä ja joukkoa järjestettiin uudelleen. Muutamia jo puuttui joukostamme joko eksyneinä tai kaatuneina. Kaikki olivat kastuneet joen ylityksessä ja pakkaneen kiristyi yötä kohti. Olin ottanut mukaan edellisenä päivänä vartioon tulleita sukkaa, käsineitä ja villapaitoja. Niitä ei oltu ehditty jakaa ja nyt ne olivat tarpeeseen. Levähdyksen jälkeen järjestettiin vartiot. Meidän joukkueen vartio oli Tulemajoen pohjoispuolella.

Tulta ei saanut sytyttää. Välillä kuului raskaita jymähdyksiä miinojen räjähdellessä. Pioneerimme olivat miinoittaneet tiet paikka paikoin. Yö kului taistelun ääniä kuunnellessa ja kuivaa leipää syödessä. Aamulla sovittiin tehtävät ja me läksimme Koveroa kohti. Raskaat reput ja puutteellinen nukkuminen tuntuivat jäsenissä, kun astelimme liukasta joen vartta Koveroa

kohti, jonne tulimme iltapäivällä.

Toinen sotapäivä oli illassa ja pääsimme lämpimään Inkisen taloon nukkumaan. Talossa olevilta sotilailta saimme vähän lihaa syötäväksi ja vaatteita laitettiin kuivumaan. Nukkumisesta ei kuitenkaan tullut mitään, koska kylmä huuru tuli ovesta sisään, kun koko ajan joku tuli tai meni ovesta ulos. Olimme jonkinnäköisessä horteessa ja heräsimme aina vilun väristyksiin. Aamulla saimme nukkua hiukan pitempään, mutta lopulta oli noustava ylös lämmittelemään. Meidän osalta kolmas sotapäivä oli rauhallinen. Toimitimme Koverossa joen varressa oleville joukoille ruokaa ja palasimme sinne lopuksi suorittamaan varmistusta ennen vetäytymistä Koverosta Uuksun suuntaan (RV1940, Eino Kyytsönen).

Mikko Kotta heräsi marraskuun viimeisenä aamuna ja meni talliin laittamaan hevoselle heiniä ja tekemään apetta. Hevosta harjatessa alkoi rajalla paukkua ja jyske vain tiheni. Juoksin sisään ja sanoin äidille, että ne ampuvat tykillä. Juoksin sedän luo kysymään, mitä tämä pauke on. Ja sitten taas kotiin ja sanoin, että vaatteet päälle ja eväät reppuun. Mutta siihen tuli naapuritalon Alvi hakemaan heidän hevostaan takaisin, kun heidän äiti oli sanonut, että nyt he lähtevät. Annoin hevosen Alville ja kysyin, pääsemmekö me mukaan, mutta Alvi sanoi, että ei heidän rekeen sovi.

Orusjärven kirkko. Kuva Heikki Jeronen 2006.
Paikalla on ollut luostari 1500/1600-luvun vaihteessa.

Juoksin kotiin ja kerroin äidille tilanteen ja päätimme, että kysytään naapurin sedältä. Heilläkin oli reki jo täynnä. Nyt tuli itku silmiini ja pala nousi kurkkuun. Naapurin mäen päällä katsoin kotiani kohti, kun en enää mitään keksinyt tehdä. Silloin huomasin, että oma hevosemme tulee harja hulmuten hurjaa vauhtia kotia kohti. Velimies oli löytänyt meidän hevosen kasarmin pihan puomista ja lähti sillä kotiin. Hevonen oli aivan vaahdossa kupeelta, kun velimies oli koko ajan hoputtanut, että ”kotiin... kotiin...” Nyt ei joutanut miettimään, armeijan reki pois, oma reki aisoihin ja reslaren reunit rekeen. Lopuksi kannoin lehmille vettä ja jätin koiralle pesuvadin maitoa ja kaksi leipää eteen.

Kun tulimme Orusjärvelle kylän keskustaan, isäkin löysi meidät. Meidän hevonen oli kolonnassa kolmaskymmenesensimmäinen. Äkkiä oli useita hevosia jo meidän perässä. Isä oli ajomiehenä ja me isommat käveltiin. Kylän mummot olivat pyytäneet päästä kyytiin ja niitä istui reen reunoilla, missä vain sopi. Kun oli ajettu muutama kilometri, sotapoliisit pysäyttivät meidät ja sanoivat, että miesten on jäätävä pelastamaan kylän karjaa. Niin isä ja velimies lähtivät takaisin kylään. Minun piti ottaa hevonen.

Vastaan tuli isonpuoleinen puro, josta hätäiset sotilaat olivat räjäyttäneet jo sillan (Mäkr`ojan silta). Kun hevonen ei tahtonut mennä veteen, nousivat muut pois reestä ja minä menin puron yli ja houkuttelin hevosta tulemaan. No hevonenkin tuli sitten yli ja kun muut hevoset näkivät, että yksi meni jo yli, niin nekin tulivat. Kastuivat siinä reet, mutta matka kuitenkin jatkui.

Edestä päin alkoi kuulua kovaa ammuntaa. Olin kolonnassa ensimmäinen ja aloin pelätä. Hevonenkin pelkäsi. Tien vieressä makasi kuollut hevonen. Löysäsin ohjaksia ja hevonen alkoi juosta ja samoin juoksivat kolonnan toiset hevoset perässä. Oman kylän reserviläiset ja rajavartijat olivat metsän reunassa ja pidättelivät vihollista. Luodit lensivät hevoskolonnan ylitse vinkuen ja siristen.

Hevonen oli taas kohta vaahdossa ja hidastin sen menoa. Keneenkään ei ollut osunut ja ammunta jäi taakse. Iltapäivä alkoi hämärtyä ja vastaan tuli miesjoukko suksilla. He varoittivat, että vihollinen on lähellä olevassa metsässä ja että pitää ajaa hiljaa ohi. Päästin hevosen taas juoksuun ja vasemmalta tulevan päätien suunnasta kuului vain muutama yksittäinen laukaus. Tie risteyksessäkään ei näkynyt ketään ja niin pääsimme Salmin kirkonkylään. Siellä ajoimme suojeluskuntatalon taakse.

Koko suojeluskuntatalon kenttä oli täynnä hevosia rekineen ja työväentalon ympäristö samoin. Kohta kuului komento, että kaikki, joilla on hevonen, jatkavat matkaa Uuksun rautatieasemalle. Ne, joilla ei ole, viedään kuorma-autoilla. Yritin lähteä heti liikkeelle, mutta en päässyt kääntymään. Kun aikani odottelin, pääsimme mekin taas matkaan. Meidän perään tuli Peltosen hevonen, jota ohjasi minua vuotta nuorempi poika.

Kun olimme ajaneet 3 km, päätimme mennä erääseen taloon, jonka pihalla oli muitakin. Pääsimme nyt ensimmäisen kerran lämmittelemään ja äiti vaihtoi kuivat puolivuotiaalle. Hevoset riisuttiin ja eteen laitettiin reestä heiniä. Loimi heitettiin hevosen ylle, koska oli kova pakkanen.

Palasimme sen jälkeen Vikin kanssa Tuleman kirkonkylään etsimään isää, joka oli määrätty pelastamaan Orusjärven karjaa. Miehet olivat kuitenkin jo tulleet ja menneet eteenpäin. Upseeri sanoi meille, että pojat pois täältä. Katselimme sotilaiden touhuja pihossa. He laittelivat kuntoon asemia ja juoksuautoja. Vihollista odotettiin joen toiselle puolelle milloin vain. Itäpuolella sotilaat sytyttivät taloja palamaan, mutta itärannan kirkkoa ei poltettu. Lähdimme juoksemaan takaisin päin. Kohta alkoi kuulua vastaan tulevien autojen ääntä. Ne ajoivat lujaa kohti Tulemaa ja alle jäi eläimiä. Sisukset pulppusivat niiltä ulos ja tielle jäi lojumaan nahkoja.

Autot olivat sotilaita täynnä ja niillä oli kiire. Vähitellen saatiin karjaa siirtymään pois tieltä ja sitä ajettiin pitkin peltoa. Autojen jälkeen tuli ratsuväkeä ja jotkut ampuivat ohi mennessään eläimiä pois alta, vaikka karjaa paimentavia siviilejä oli seassa. Nekin menivät Tulemaa kohti kuin viimeistä päivää. Lopulta tulimme tienhaaraan, josta tie lähti äitini syntymäkotiin. Ajattelimme mennä sinne kysymään isää, mutta kuulumme puhetta ja tunsimme, että isä, velimies ja Vikin isä olivat tulossa tietä pitkin.

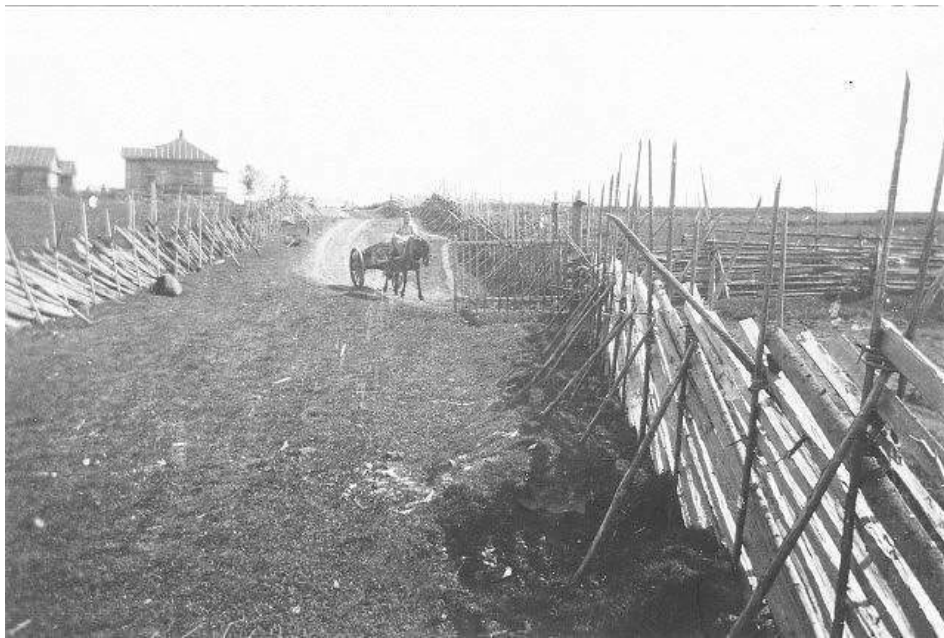
Kun kysyin, olivatko he saaneet karjaa talteen, kertoi isä, että ei. He olivat päässeet osuuskaupan kohdalle, mutta siellä oli vihollinen jo vastassa. He yrittivät samaa tietä takaisin, mutta sielläkin oli jo vihollinen. Se oli tullut kolmelta suunnalta: Murron tietä, Jokiselän tietä ja pääjoukot Palojärven tietä. Miehet olivat päässeet piiloon rakennusten taakse ja sieltä pitkin pellon oja metsän suojaan. Tiet olivat jo täynnä vihollisia. He palasivat metsiä pitkin sitten kirkonkylään.

Aamulla (1.12) lähdimme koko perhe jatkamaan matkaa. Maantiellä oli liukasta, autoja tuli ja meni. Reki ei tahtonut pysyä tien reunassa, vaan painui raviin. Niin päästettiin koko hevonenkin raviin, jossa ajettiin pitkiä matkoja. Ilma oli pilvinen ja lunta sateli hiljakseen. Iltapäivällä päästiin Uuksun asemalle. Siellä oli hälinää ja väkeä. Sotapoliisit pitivät järjestystä. Lotat jakoivat teetä ja leivänpalasia, jos itsellä ei ollut.

Meidänkin vuoro tuli päästä junaan. Olin junassa ensimmäistä kertaa elämässäni ja ihmettelin. Härkävaunussa oli toisella puolella laverit ja keskellä kamiina ja puita. Vaunuun tuli niin paljon väkeä, että jouduin seisomaan seinän viereen. Seisoin siinä koko yön. Kukaan ei päässyt tarpeilleen, ovea vain raotettiin ja pidettiin käsistä kiinni, kun mummot tekivät tarpeensa junan kulkiessa. Isää ei päästetty junaan, vaan hän joutui viemään hevostamme siihen yksikköön, mihin se kuului (NK 1,2,3-1990, Mikko Kotta).

Koirakoulu Orusjärvellä vuonna 1928. Kuva Rajamuseo Immola.

Rajaa Grosnoissa 1920-luvulla, takana Rajakontu .
Kuva Rajamuseo Immola.

Mikko Rahkonen asui Orusjärven Suurikivessä. Mikko oli 13-vuotias sodan syttyessä. Kun tuli marraskuun 30. päivä, alkoi kello 7 tykkien jyske kuulua rajalta. Meille ei tullut tykin kranaatteja. Kuuntelimme, kun laukaukset alkoivat Laatokalta ja jatkuivat pitkin rajaa pohjoiseen. Kello 11 aikaan kulkivat sitten Harlen sisarukset meidän ohitse, kaksi tyttöä ja poika. He menivät Hanhiselkään, joka on meistä noin 5 km etelään. Siinä kotimatalla vihollinen hyökkäsi ja he jäivät vangiksi.

Kello 5 aikaan iltahämärässä vanhin veljelleni lähti katsomaan mitä Orusjärven kylässä tapahtuu. Tultuaan hän kertoi, että kaikki olivat jo lähteneet pakoon. Vanhin sisko oli itkenyt Rovion pihalla. Siskolla oli 2-vuotias tytär ja toinen lapsi tulollaan, muutama viikko enää aikaa synnytykseen. Nyt lähdettiin. Me lapset kannoimme navettaan heiniä ja vettä eläimille ja eläimet laskettiin irti.

Sää oli silloin pilvinen. Pakkasta oli muutama aste ja lunta 30 cm. Oli täysin hyvä rekikeli. Onneksi meillä oli oma hevonen. Kun oli tultu noin puoli kilometriä, niin meitä vastaan tuli kanttori-lukkari Sotikov eli Soreli ja Mikko Kiiski. Orusjärven kylään mennessä oli melko synkkä kuusikko. Sorelilla oli 2 pistoolia ja hän varoitti, että pojat, jos jotakin näkyy, niin heti maihin!

Ohitimme sitten Nikolai Vinnin talonkin ja sanoimme, että lähtekää nyt mukaan, mutta Nikolai jäi siihen perheensä kanssa. Anoppi, siskoni ja vanha appivaari otettiin mukaan Orusjärveltä.

Minusta tuntui, että me olimme kylästä viimeiset, ketään ei enää näkynyt liikkeellä. Ajoimme muutaman kilometrin, olikohan Saarenmäen kohdalla, niin siinä me tavoitimme Orusjärven evakkokolonnan. Kolonna oli pysähtynyt ja ihmiset seisoskelivat siinä tiellä ja edestäpäin kuului ammuntaa. Vihollinen oli tullut Hanhiselästä polkuja pitkin Kätsäginän ja Kägöin kohdalle, ja katkaissut tien ja niin me olimme siellä tavallaan motissa, 30 hevosta ja 150 ihmistä. Se ei onneksi kestänyt kovin kauan, koska suomalainen partio tuli ja aukaisi tien (Er. P 8, Möllerin partio) ja niin päästiin sitten taas kulkemaan eteenpäin.

Kun meidän hevosella sitten ajettiin viimeisenä ja siinä reessä oli heinähäkki, niin aina kun tuli pieniä, väsyneitä lapsia eteen tiellä niin, ne heitettiin sinne häkkiin kyytiin. Ja lopulta, kun Tulemalle sillalle päästiin, niin siellä oli 16 lasta ja appivanhemmat siskoni kanssa reessä pitkin ja poikin.

(Kello kahdeksan aikaan illalla Orusjärveltä pakenevan hevoskolonnan loppupää oli Peukaloisenojalla, ja siinä poliisi Salmela kertoo Möllerin partiolle Orusjärven tilanteesta).

Sitten me jatkettiin matkaan Tulemalla tuttuun taloon. Johonkin aikaan aamusta tulivat kuorma-autot ja meidät lastattiin siihen ja ajettiin Uuksun asemalle ja sitten noustiin härkävaunuihin. Matka alkoi Sisä-Suomeen. Isä ja yksi veljistä jäi hevosten kanssa ja ne ajoivat Koirinojalle saakka, jossa he luovuttivat hevoset armeijalle. Meidät vietiin loppujen lopuksi Pohjanmaalle, Kainaston pysäkille ja sieltä autoilla Jurvaan (MR).

Orusjärvellä asuivat myös Feodor Komu, Filip ja Irinja Lätti sekä Nikolai ja Nasti Vinni ja heidän Leo-poika. Filip Lätti oli palveluksesta kieltäytynyt reserviläinen. He kaikki jäivät vangeiksi. Nasti ja Leo Vinni eivät palanneet muiden sotavankien mukana toukokuussa 1940 Suomeen, vaan vasta vuonna 1941 jatkosodan yhteydessä. Nikolai Vinnin myöhemmästä kohtalosta sen sijaan ei ole tarkempaa tietoa.

Kiril Kolonen oli 84-vuotias vanhus ja hän oli Irinja Lätin isä. Hän asui Orusjärvellä Ponkkolanjärven toisella puolella vastapäätä Filip ja Irinja Lättiä. Feodosia Sorto asui Orusjärvellä Kanabron tien varrella pienessä mökissä. He jäivät vangeiksi ja jäivät myös myöhemmin vapaaehtoisesti Neuvostoliittoon (PP).

Varpaselkä

Varpaselästä kulki maantie Salmin kirkonkylään kahden sillan ylitse, Varpaselän ja Räimälän sillan, ennen kuin oltiin perillä. Kylässä oli 71 taloa ja noin 500 asukasta. Lohta saatiin Ruhkan ja Tusan koskista ja tammukkaa Lohjanojasta, Jalojasta ja Sutmusojasta. Kirkasvetisiä lampia olivat Saarijärvi, Mustalampi ja Ahvenlampi. Onkiessa näki, miten kala näykki syöttiä.

Niirasen Sanni asui Varpaselässä. Sanni oli silloin 8-vuotias ja perheeseen kuului äidin lisäksi Niina, Lyyli, Esteri, Vilho, Veera ja Laura. Sanni muisti, että syksyllä tuli sotilaita ja ne majoitettiin kauppias Iljalan taloon. Lapsilla oli uimapaikka sillan kupeessa, jossa joki oli matalampi ja leveämpi. Varpaselän siltaa alettiin vartioida ja ikkunat käskettiin peittää. Sannin Niilonokin oli vartiossa. Äiti lähetti eräänä aamuna Sannin viemään sisarensa kanssa juustomaitoa hieroja Riitalle, koska lehmä oli juuri poikunut. Lapset olivat juuri paluumatkalla Riitan luota, kun rajalta päin alkoi kuulua ampumista.

Juoksimme metsäpolkuja pitkin niin lujaa, että eräs säikähtänyt jäniskin tuli meidän edessämme hetken aikaa pakoon ennen kuin hyppäsi takaisin metsään. Juuri kun tulimme kotipihaan, kuulimme, että Varpaselän silta räjäytettiin. Se oli paha virhe. Nyt kyläläiset jäivät mottiin. Äiti käski ottamaan

vaatteet ja ruokaa mukaan. Hevosta ei ollut kotona, koska ukki oli veljensä kanssa sillä savotassa. Pian muita kyläläisiä alkoi kulkea talomme ohi, ja me pääsimme ukin sisaren kyytiin, koska heillä oli kaksi hevosta. Lunta oli paljon ja aikanaan pääsimme joen yli joltain sillalta ja olimme kirkonkylässä. Siellä tapasimme äidin vanhemmat ja heidän kyydissä jatkoimme matkaa.

Ensimmäisen yön olimme Kirkkojoella mummon sisaren luona. Ukki ja Niilo-eno tulivat omalla hevosella myöhemmin perästä ja olivat teurastaneet sian, laskeneet veren, mutta sian paloittelu tehtiin vasta illalla Kirkkojoella. Tästä riitti meille syömistä pitkäksi aikaa. Omalla hevosella jatkettiin matkaa aina Tohmajärvelle saakka. Joka yö oltiin eri paikassa ja matkalla oli kovia pakkasia ja lumituiskuja (NK 4-2002, Sanni Niiranen).

Alvi Hukka oli 18-vuotias ja asui myös Varpaselässä. Hänen kaksi veljeään oli kutsuttu palvelukseen ja isänsä oli linnoitustöissä ryhmä Talvelan Rp 3:ssa, jota johti rakennusmestari Uimonen. Myös Alvi halusi mukaan linnoitustöihin ja saatuaan luvan vanhemmiltaan ja Uimosen hyväksynnän, oli asia selvä. Mukaan tulivat myös Santeri Jeronen, Pauli Hotarinen ja Vilho Lohioja. Muista kylistä tulleet olivat majoituksessa nuorisoseuran talossa ja kansakoululla. Huoltoryhmä oli Vasili Hattusen talossa. Varpaselästä on rajalle matkaa suoraan noin 8 km ja tietä myöten 15 km. Lottatöihin meitä huoltamaan tulivat koulumme opettajat Martta Ilmakunnas ja Oili Saatsi sekä kotikylästämmme myös neiti Klaudia Hattunen.

Varpaelän siltaa rakennetaan.

Aloitimme työt 3 km kylän keskustasta rajalle päin Miinalanjoen ja Viinamäen välisellä alueella. Teimme tankkiesteitä ja kaivoimme yksittäisiä poteroita miehille. Kylässä oli myös muutamia sk-sotilaita, jotka asuivat Vasili Iljalan talossa, jossa oli kylän ainoa puhelin. Heidän johtajana oli sk-vääpeli Santeri Ärmänen ja he olivat tarkkoja siltaa tai pimennystä vartioidessaan.

Yöaikaan siltaa ei saanut ylittää kukaan. Kun linnoitustyö tällä kohtaa valmistui, siirryimme samoihin töihin Räimälään sekä Tulema-Orusjärvi tien suuntaan. Koska matka oli lyhyt, kävimme isän kanssa pyörällä kotoa töissä.

Marraskuun viimeisenä päivänä lähdimme aamuvarhain pyörällä työmaalle Räimälään. Lunta oli satanut sen verran, että maa oli valkea. Tulimme Mäkrojalle ja aloitimme työt normaalisti. Teimme nuotion noin kello 11 ja kävimme syömään, kun kuulumme yhtäkkiä valtavan räjähdysen. Paikalle porhalsi pian komppanian lähetti, joka kertoi, että sota on syttynyt ja Varpaselän silta räjäytettiin äsken. Kun pääsimme takaisin maantielle ja tulimme Räimälän sillalle, oli siinä melkoinen vilske. Naisia, lapsia ja vanhuksia kiiruhti kohti Tulemaa. Toiset ajoivat hevosilla ja toiset kulkivat perässä itkien ja kelkkoja vetäen. Näkymän oli lohduton ja siltavahdit hoputtivat kiiruhtamaan, että silta saadaan räjäyttää. Kun tulimme Räimälän koululle, meidän ohjattiin heti kohti Tulemaa. Matkalla saimme tietää, että meidän on mentävä Hosainoffin sahalle majoittumaan. Tällä matkalla eteemme tuli ensimmäinen haavoittunut. Hän oli sotamies Ivan Tenhu Orusjärveltä.

Saavuimme majapaikkaan illalla ja ruokaa oli tarjolla, mutta se ei maistunut. Uimonen kertoi, että isäni on vapautettu ja hän on jo valmistautumassa äitini kanssa evakkomatkalle suojeluskuntatalolla. Lähdin hyvästelemään heitä ja siinä tiemme erosivat. Palasin takaisin majapaikkaan, jossa kuulin, että kaikkien on mentävä nukkumaan, koska aamulla on aikainen herätys. Juuri kun sain unen päästä kiinni, tuli herätys (NK 3-1975, Alvi Hukka).

Varpaselässä asuivat myös Sergei ja Marffa Postarev. He jäivät venäläisten vangiksi (PP).

Karkku

Karkun kylään pääsi kirkonkylästä kahta tietä. Toinen tie johti Miinalanjoen sillan kautta pitkin Perämaansalmen rantaa ja toinen Räimälän sillan kautta ylempänä joen varrella. Karkun kylästä lähti illalla 29. marraskuuta evakkoon Niilo Rantsi. Vaikka hän oli vain 4-vuotias, väittää hän muistavansa, että pääsi rekeen kuorman päälle ja vanhemmat veljet saivat juosta perässä. Ulkona oli säkkipimeää ja kaikilla tavaton kiire. Ajoimme illalla Uuteenkylään, mutta isäni jäi evakuoimaan Karkun kylän karjaa. Isä, Ivan Rantsi oli myös kellojen soittaja Karkun tsasounassa. Seuraavana päivänä alkoi sota, ja isäni joutui menemään perunakuoppaan piiloon koiramme kanssa. Koira ei malttanut pysyä ääneti ja Ivan Rantsi jäi lopulta vangiksi Karkussa. Muu perhe jatkoi Uudestakylästä Sisä-Suomeen, eikä tiennyt isän kohtalosta mitään.

Kun isä tuli palautettujen vankien mukana keväällä Suomeen, meni veljeni hakemaan isää kotiin. Veljeni ei meinannut tuntea enää isäänsä, joka oli kovasti laihtunut ja muuttunut ulkonäöltään. Kun he vihdoinkin tapasivat toisensa, isä sanoi veljelleni, joka oli sotilaspuvussa ja palvelukseen lähdössä: ”Jiänet vangikse, tapa itšes”. Sellainen oli isän neuvo pojalleen (NK 9-2000, Niilo Rantsi).

Ivan Rantsi oli kuljetettu Karkusta Pallahteen koviin kuulusteluihin ja joutui muiden karkkulaisten kanssa Interposolkan vankileirille, josta heidät palautettiin Suomeen 25.5.1940 (PP). Samalla leirillä oli noin 2000 Hirsylänmutkassa vangeiksi jäänyttä siviiliä.

Niina Ollikainen kertoo, että hän lähti lokakuussa koulunkäynnin loputtua Manssilasta tätinsä luo Karkkuun. Vähän myöhemmin Niinan muu perhe pakkoevakuoitiin Manssilasta Rääkkylään. Marraskuun viimeisenä päivänä kiersi sotilashenkilö taloissa ja kehotti kylän väkeä lähtemään evakkoon. Mummoni laittoi minulle paljon vaatteita päälle, koska muuta kantamista ei voinut ottaa. Vain evästä oli mukana. Päälläni oli leningin lisäksi kesätakki, sen päällä talvitakki ja lopuksi mummoni turkki. Lähdimme iltahämärässä, kun tätini oli valjastanut lavettireen. Rekeen tuli mukaan viiden perheen lapset ja vanhukset. Nuoret saivat kävellä perässä. Viimeiseksi tätini antoi navettaan jääville eläimille vettä ja ruokaa, sulki silmänsä ja teki ristinmerkin.

Matkalla Salmiin vastaan tuli karkkulaisia, joille oli Tuleman sillalla sanottu, että kotona voi olla vielä kolme päivää. He ajoivat vilkuttaen ohitsemme ja mekin ajattelimme kääntyä, mutta rekeä ei saanut kapealla tiellä ympäri. Miinalan kylässä pysähdyimme Siilinin pihaan. Olli Jenu lähti polkupyörällä käymään Tulemalla ja palattuaan sanoi, että sotilaat sanoivat Tuleman sillalla, että sillan yli pitää kiirehtiä, ennen kuin se räjäytetään. Nyt meille tuli kiire ja hätä. Pääsimme kuitenkin Tuleman sillan yli ja majoituimme pappilaan. Nukahdin pappilan salin pöydän alle heti, kun sinne pääsin.

Varhain aamulla meidät herätettiin ja lastattiin kuorma-auton lavalle. Auto ajoi Uuksun asemalle. Istuin lavan oikealla reunalla ja näin tiellä kulkijat. Asemalla siirryimme härkävaunuun, jossa oli kamiina ja laverit kahdessa kerroksessa. Junan näin silloin ensimmäisen kerran elämässäni. Junalla pääsimme Tohmajärvelle ja matkan aikana vaunuun tuotiin ruokaa. Ruokaa toivat naisjärjestöt ja lotat matkan varrella, voileipiä ja hernekeittoa. Tohmajärveltä meidät siirrettiin Jurvaan, jossa olimme Niemenkylän koululla.

Niinan mukaan Jurvaan olisi saapunut joulun jälkeen kaksi lasta Karkusta. Lapset olisivat kertoneet, että heidän perhe palasi Karkkuun saatuaan

tiedon, että kolme päivää voi siellä vielä olla. Heidät oli sitten herätetty keskellä yötä, kun venäläiset tulivat sisään. Lapset olivat päässeet pakenemaan kuitenkin navetan kautta. Muu perhe olisi jäänyt vangiksi (YT1). Karkusta vangiksi joutuneitten henkilöiden joukosta ei Viikin kuulustelupöytäkirjojen perusteella kuitenkaan voida tällaista perhettä löytää.

Aamulla 30. marraskuuta hyökännyt vihollinen yllätti Karkun kylän täysin. Karkkuun tulivat evakuointikäskyt kovin myöhään vihollisen läheisyyttä ajatellen, vasta iltapäivällä, ehkä noin kello 14–15. Karkusta oli osa väestöä lähtenyt edellisenä iltana, mutta suuri osa oli vielä paikoillaan. Iltapäivällä evakuoinnista ilmoitettiin jo radiossa. Monet syrjässä asuneet eivät kuitenkaan saaneet tietoa riittävän ajoissa. Vihollinen oli keskiyöhön mennessä saavuttanut Karkun lammen tasan.

Tieto tuli myöhään Joutsenen perheelle (Aleksander, Anna, Maria ja Heikki), Jäniksen perheelle (Stepan, Olga ja Kerttu), Kauppisen perheelle (Mikko, Maria, Yrjö, Meeri, Rauha ja Mikko), Martiskinin perheelle (Jaakko, Maria, Olga, Niina, Veera, Arssi), Mutun perheelle (Olga, Kostja, Veera, Lyydia, Nasti ja Lahja), Plaketin perheelle (Feodor, Okulina), toiselle Plaketin perheelle (Veera, Lilja ja Sandra) ja kolmannelle Plaketin perheelle (Jaakko, Maria, Viktor, Benjamin ja Leo). Ivan Rantsin perhe oli lähtenyt edellisenä iltana, mutta Ivan itse ei ehtinyt seuraavana päivänä eläimeen pois. Vangiksi jäi myös Pelagia Turunen (69 v) sekä Matfejevin perhe.

Sydänmaan rantaa Karkkuun päin. Lunkulansaaren asukkaat puhuivat Kohtanpuolen rannasta, jossa oli huvila seuraavilla perheillä: Terhot, Setkäset, Supiset, Petsolat ja Palhot.

Terhon Maxwell Sydämaan rantatontilla.

Meeri Kauppinen, nykyään Nylund, oli vuonna 1939 12-vuotias, on muistellut tapahtunutta näin. Lainauksessa on vain osa runoa. (NK 5-1996, Meeri Nylund):

Pois läksimme kotoa kohti kylän rantaa
Oli jäällä vettä
Isä lohdutti ”Kyllä se kantaa”
Vastarannalle päästyä totesimme:
”Taitaa jäädä tähän matkamme”
Sillä venäläiset olivat vastassa
pistimet meitä kohti tanassa
...
Oli kiire ollut kylästä lähtijöillä
viimeiset lähteneet yöllä
Ei kerinneet polttamaan kylämme taloja
ei mukaansa ottamaan kamoja
Kylät toiset ehti polttaa oma väki
mitkä loimut perheemme näki
...
Saimme luvan palata kotiin
partio lähettää luoksemme luvattiin
Ennen kuin se meille ehti
toinen partio jo luoksemme hiihti
Vaara oli suuri todella
he uhkasivat meitä kranaateilla

...
Tuli siihen toinenkin partio
oli meillä siinä mahtava vartio
Siinä alkoi ainainen sodan kumina
Se oli aina meidän vieraana

Mikko Kauppisen perhe asui Karkun lammen takana sijaitsevalla Nordströmin Luhman tilalla ja hoiti siellä Nordströmin lampaita. Mikko Kauppinen oli myös palkattu kesällä 1939 etsiväksi sisäisen poliisin tehtäviin Salmassa. Evakuointikäskyn saatuaan ajatteli Kauppinen ensin lähteä matkaan vasta seuraavana aamuna ja näin pelastaa myös lampaat. Ilmeisesti tilanne kehittyi nopeammin ja Kauppinen lähti matkaan aamuyöllä, oikaisten jään yli Karkun lammen poikki. Venäläiset tulivat lammen takana vastaan ja käskivät perheen palata takaisin kotiinsa. Lisäksi venäläiset lähettivät vartion Kauppisen luo. Venäläiset värvasivät vankileirillä Mikko Kauppisen vakoilijakseen, mutta Kauppinen ilmoitti asiasta heti palattuaan Suomeen.

Yrjö Kauppinen kertoo, että he lähtivät aamulla lammen jään yli, ja vasta silloin huomasivat, että venäläiset olivat jo Karkussa. Venäläiset käskivät heidät takaisin kotiinsa ja partio tuli nuuskimaan talon kaikki paikat (ET).

Stepan Jänis lähti keskiyöllä kodistaan perheensä kanssa ja kohtasi venäläiset maantielle johtavalla sivutiellä. Jäniksen talo sijaitsi Karkun lammen Likolahdessa. Stepan oli veneiden rakentaja ja ikää 66 vuotta. Sekä Jänis että Kauppinen jäivät vangiksi suurin piirtein samalla alueella ja samaan aikaan Karkun lammen ja maantien välissä. Myös Stepan Jänis värvättiin vakoilijaksi, mutta hänkin ilmoitti asiasta palattuaan Suomeen.

Anna Joutsen oli 63- vuotias, Maria 33v ja perheessä oli ukki sekä 4-vuotias Heikki. Maria Joutsen kertoi kuulustelussa palattuaan keväällä Suomeen, että heidät käännytettiin Miinalan sillalta takaisin Karkkuun (PP). Heikki Joutsen oli 4-vuotias. Hän kertoo, että perhe yritti lähteä Karkusta jo 27. tai 28. marraskuuta, mutta sillalla oli sanottu, että ei pidä lähteä, koska neuvotteluaikaa on vielä kolme päivää jäljellä.

Joutsenen talo sijaitsi opettaja Meurosen talon vieressä ja Nordströmiin vievän tien risteyksessä. Ilmeisesti Joutsenen perhe ei lähtenyt uudelleen pakoon, vaan luotti siihen, mitä sillalla oli sanottu. Venäläiset tulivat 1.12 yöllä kello 2 aikaan pistimet tanassa taloon sisään. Mummo yritti paeta talon takapuolen ikkunasta, mutta siellä oli jo vartio. Tammikuun lopulla heidät siirrettiin Interposolkaan. Siellä he asuivat vankeina Vasojärven rannalla olevassa

pienessä mökissä. Lähellä asui Matfejevin perhe. Heikki leikki heidän lasten kanssa. Ukki kuoli vankeudessa, mutta muu perhe palasi toukokuun lopussa Suomeen. Enot siirsivät ja hautasivat ukin kolme vuotta myöhemmin Salmin hautausmaahan. Heikki muistaa rannalla olevan ison petäjän, joka vielä 2002 oli samalla paikalla. Matti Pajunen Hysylästä toimitti ukin siunauksen (HJo).

Karkkuun ja Neuvostoliittoon jäi vapaaehtoisesti Matfejevin perhe (Ilja, Pelagia, Nikolai, Santeri, Martti ja Pauli). Matfejevin talo oli Miinalan tien varressa Parikkalassa. Ilja Matfejev oli ammatiltaan räätäli.

Martiskinin talo oli Karkun lammesta noin 2 km pohjoiseen metsäpolun päässä, Kalmistonmäen takana Virkaselässä. Talvisin sinne vei vain hiihtolatu. Ei ole tietoa, saiko Martiskinin perhe lainkaan evakuointikäskyä ja näin perhe jäi vangiksi. Joulukuun puolivälissä kävi sissipartioita Mantsinsaaresta tiedusteluretkillä mantereen puolella. Joulukuun 19. päivänä tuli Parosen partio Martiskinin talon lähistölle ja paikkakunnan omat miehet menivät taloon sisään, mutta eivät ilmaisseet muun partion läsnäoloa. Talossa oli silloin paikalla isäntä, emäntä ja tytär. Miehiä kestettiin hyvin ja heille kerrottiin kaikki kylän tapahtumat. Perheen Olga-tytär kävi kylän kaupassa töissä. Martiskinin talossa kävi sissipartio myöhemmin toisen kerran, mutta käynnit lopetettiin, koska venäläiset saivat asiasta vihiä (LI). Matvejef oli kertonut asiasta venäläisille (HJo).

Veera Plaketti asui kahden pienen tyttärensä kanssa Karkun lammesta ilmeisesti noin 1,5 km Manssilaan päin (tieto ei ole varma), lähellä Laatokan rantaa olevassa talossa. Hekään eivät todennäköisesti saaneet evakuointitietoa ja jäivät näin vangeiksi. On kerrottu, että tammikuun alussa kävi Plaketti niminen mies ”puntiksella” Mantsinsaaren linnakkeelta viipyen kotonaan Karkussa rintaman takana pari päivää. Talo oli sijainnut lammen takana, erillään muista, lähellä Tarton rauhan rajaa.

Mies oli alkanut epäillä, että hänen perheensä ei ehtinyt lähteä Karkusta pois. Kotona hän tapasi vaimonsa ja kaksi pientä lastaan. Hän ei voinut tilanteelle mitään, koska matkaa Mantsiin oli 30 km ja vaimo ei osannut hiihtää. Mies oli harmitellut, ettei ottanut ahkiota mukaansa. Myöskään miehen pyyntöön, lähettää partio hakemaan perhettä pois, ei esimies Mantsissa suostunut, vaan uhkasi puntiksella käynnyttä sotamiestä sota-oikeudella (NK 8-1995, Vilho Halmekari). On todennäköistä, että tämä sotilas olisi ollut Mikko Plaketti. Viholliset saivat vihiä tästäkin käynnistä ja siirsivät asukkaat Karkusta pois.

Karkussa perustettiin talvisodan aikana kansanrintamakomitea, jonka toiminnassa Veera Plaketti oli mukana sanomalehti Krasnoj Kiestingin

mukaan. Lehden mukaan Veera hoiti kylän kauppaa yhdessä Kauppisen ja Olga Martiskinin kanssa. Lehden mukaan Veera oli lähettänyt kirjeen miehelleen, joka oli sotilaana Suomen armeijassa. Lehden mukaan Veera oli tyytyväinen oloonsa Karkussa. ” Myö kyläh jäännyt olemma täyvelleh ustroitut uovel eloksel” (TV).

Muttujen talo sijaitsi Perämaan tien varrella kauimpana rajasta, mutta Karkun kylään nähden jonkin verran syrjässä. On mahdollista, että tännekään ei tietoa evakuoinnista tullut. Talo on kuitenkin sen verran lähellä Perämaan tienristeystä, että tietoa tapahtumien kulusta on perheellä varmasti ollut. Perheessä oli 5. kuukaudella raskaana olevan äidin lisäksi 5 lasta, joista vanhin 15 -vuotias ja nuorin 3v. He kaikki jäivät vangiksi. Perheeseen syntyi lapsi keväällä vankileirillä (PP).

Kaksi muuta Plaketti-nimistä perhettä asui ehkä kumpikin samassa, Jaakko Plaketin talossa, Karkun lammen rannalla hiukan syrjässä maantiestä. Tämä oli sitä samaa aluetta, jossa Jänis ja Kauppinen jäivät vangiksi. Nämä Plaketit jäivät myös vangiksi.

Karkun kylässä jäi vangeiksi kaikkiaan 48 henkilöä 7-8:stä perhekunnasta. Kylässä asui kaikkiaan noin 80 perhettä ja siellä oli 481 asukasta. Karkun kylän asukkaista jäi siis 10 % vangeiksi. Luku on suuri ja selittyy ainakin osittain sillä, että pois pyrkineitä Karkun asukkaita sotilaat käänsivät takaisin Miinalanjoen sillalla vielä sodan syttymispäivänäkin. Tämä johtui sotilas-hallinnon virheellisestä käskystä, jota ei ymmärretty ajoissa muuttaa.

Karkku määrättiin siviiliviranomaisten taholta pakkoevakuoitavaksi kello 13 jälkeen. Raimälän silta räjäytettiin 30. marraskuuta jo kello 14, jolloin tämäkin pakotie oli Karkun siviileiltä katkaistu. Miinalanjoen sillan räjäyttämisaika ei ole selvillä, mutta vielä illalla ja seuraavana aamunakin tuotiin siviilejä Lunkulansaaresta kuorma-autoilla Miinalan sillan yli. Karkkulaisista palasi toukokuun 25. päivänä Suomeen 41 henkilöä eli 85 % vangituista. Suomeen palanneissa oli heistä 21 lasta (alle 15 vuotta), 7 miestä (nuorin 45 vuotta) ja 12 naista (lasten äitejä ja vanhuksia). Yli puolet Karkun vangeista oli siis lapsia.

Evakuoimiskäskyt olivat ristiriitaiset Salmassa. Poliisiviranomaiset määräisivät Salmin pakkoevakuoinnin toteutettavaksi valtioneuvoston määräyksellä 30.11 klo 13, jolloin paikalliset evakuoinnit käynnistyivät Uuksujoen itäpuolisilta alueilta. Ja 3.12. aamuyöllä käynnistettiin Uuksujoen länsipuolen alueiden vastaava evakuointi.

Puolustusvoimien IV AK määräsi 30.11 raja-alueiden evakuoinnin linjalta Kirkkojoki–Uomaa–Polvijärvi–Suvilahti–Moseinvaara–Porajärvi suoritet-

tavaksi ajalla 30.11-1.12, mutta kuitenkin niin, että Lunkulan- ja Mantsinsaari sekä Tuleman ja Kirkkojoen kylät vasta 3.12 mennessä. Joulukuun 1. pnä klo 18 annettiin uusi käsky, jossa evakuointi määrättiin suoritettavaksi 5.12 mennessä alueelta Ylä-Uuksu–Näätäoja–Ägläjärvi. Ristiriita evakuoinnin toteutus-aikataulussa oli selvä ja siitä aiheutui siviiliväestölle edellä mainittuja vaikeuksia varsinkin Karkun kylässä.

Nimismies Terho ja Vahti-koira tyypillisen Laatokan rinnesaunan edessä

Laatokan rantapenkereen hiekkakerrostumaa.
Rinnesaunan pohja on kaivettu.

Räimälän silta marraskuussa 1939. Kuva Leo Mirala.

Räimälä

Niina Peiponen oli Räimälän koulussa opettajana ja miehensä Heikki Manssilassa Salmin kunnan tilanhoitajana. Niina on muistellut tapahtumia seuraavasti: Syksyn lähestyessä idylli alkoi murtua ja rajan läheisyys painaa. Venäjän puoleisen Rajakonnun kylä hävisi näkyvistä, kun venäläiset olivat pystyttäneet korpikuusista korkean aidan kylän suojaksi. Kohta alkoikin yleinen liikekannallepano. Miehet kutsuttiin yksiköihin, koulut suljettiin, lapsiperheitä

kehotettiin hakeutumaan kauemmaksi rajan pinnasta jne. Niina siirsi osan tavaroista Manssilasta Räimälään. Lähinnä kirjat, suusta ladattava haulikko, Tserbakovin öljymaalaukset Galjotta Laatokalla, karhun talja jne.

Niina sai sitten komennuksen Tulemalle lottatöihin eikä aviopari ennen talvisodan syttymistä enää tavannut. Sodan alku oli kaaosta ja väkeä alkoi tulla teitä pitkin Tulemalle loppumattomana jonona. Kenttäkeittiöstä jaoimme ruokaa, teetä, leipää, lapsille nimilappuja kaulaan. Osallistuipa Niina kertomansa mukaan lähtöhötäkässä avustajana synnytykseenkin. Lääkäri oli vannottanut: pyörtyä et saa. Oma vuorokin nousta kuorma-autoon tuli ja polkupyörä pääsi myös mukaan.

Uuksulla junan lähtöä odotellessa Niina sai tiedon, että Heikin komppania on jossakin lähistöllä. Hän otti pyörän junasta ja lähti etsimään komppaniaa. Se löytyikin ja oli marssimassa Suomea kohti. Pyörä otettiin rekeen ja Niina marssi Heikin rinnalla Kelivaaraan saakka. Siellä komppanian päällikkö oli saanut käskyn kääntyä takaisin rajaa kohti ja Niina puolestaan käskyn jatkaa matkaa länteen päin. Vakavaa ja sanatonta oli taivaltaaminen ollut. Hyvästelyn jälkeen sitten Niina jatkoi polkupyörällä Pitkärantaan, Koirinojaan ja Kitilään. Sitten varsinaisina evakkopaikkoina olivat mm. Saarijärvi, Vehmersalmi, Leppävirta ja Huittinen (PPE).

Pertti Alanko oli komennettuna linnoitustöihin Tulemajoen varrella, kun sota alkoi. Hän lähti polkupyörällä etsimään isäänsä ja pappaansa, jotka olivat Räimälässä. Orusjärven tienhaarassa hän kuuli, että Räimälän suunnasta kuului voimakas räjähdys, ja Pertti arvasi, että nyt räjäytettiin Räimälän silta. Hän lähti kuitenkin pyörällä vielä Räimälän suuntaan ja kohta alkoikin kuulua kavioiden kopsetta. Isä ja pappa tulivat häntä vastaan (ET).

Miinala

Miinalan kylän ohitse tuli marraskuun 30. päivänä koko ajan sotaa pakenevia perheitä Karkun ja Lunkulansaaren suunnasta. Tie oli aivan täynnä ja Miinalan siltaa vartioivat sotilaat.

Maire Mursinoff, os. Postareff, oli silloin 1-vuotias ja on kuullut äidiltään tapahtumien edenneen seuraavasti. Perhe asui Miinalan kylässä, rantatietä jonkin matkaa Lunkulansaareen päin ja risteyksestä sivutietä Tepposen suuntaan. Mairen äiti odotti lasta syntyväksi syksyllä, ja silloin mummo tuli

Kanabrojärveltä auttamaan perhettä kotitöissä.

Noin kuukautta ennen sodan syttymistä syntyi perheeseen kaksoiset. Isä oli armeijassa ja kotona olivat äiti, mummo, Maire ja vastasyntyneet, kun sota syttyi. Perheellä oli käytössään nuori hevonen ja katseltuaan aikansa pahenevaa tilannetta päätti mummo valjastaa hevosen. Kun tultiin reellä rantatielle ja mummo näki tilanteen tiellä, päätti hän lähteä oikaisemaan jäisen Lunkulanlahden yli Miinalasta suoraan Tuleman suuntaan.

Jää kantoi juuri ja juuri hevosen ja reen. Kesken matkan hevonen pillastui sodan ääniä ja kaatoi reen. Kaikki mukana olleet putosivat jäälle, hevonen laukkasi pois. Toinen kaksonen loukkasi pahasti päänsä. Hevosen tultua yksin rantaan tunnistivat siellä tutut, että kyseessä on Santeri Postareffin hevonen ja tyhjä reki. Jäälle jäänyt perhe pääsi kuitenkin rannalle seuraavien tulijoiden mukana. Tulemalta mentiin sitten Uuksun asemalle ja lopullisena evakkopaikkana oli Saarijärven Kinnulan kylä, jossa perhe asui saunakamarissa. Jäällä loukkaantunut pienokainen kuoli siellä vammoihinsa (MM).

Miinalan kylä, kuva postikortista

Lokakuussa Irja Favorin sai määräyksen lähteä tuuraamaan Miinalaan osuuskaupan myymälänhoitajaa, Hippiä. Myymälänhoitaja Hippi kun oli saanut määräyksen osallistua YH:hon. Kun tulin Miinalaan, niin myymälän edustalla olevat miehet kertoivat, että juuri äsken vihollisen lentokoneet menivät niin matalalla, että tunnuksat näkyivät. Myöhemmin minäkin näin vastaavan tapauksen, soitin Sortavalaan, mutta minun puheluni katkaistiin yhtäkkiä. Kävin

usein vierailulla Miinalan toisessa kaupassa ja vastapäätä olevassa Nikitinin mökissä. Nikitinin luona olin usein saunassa ja iltateellä. Myymälänhoitaja Hippikin kävi katsomassa minua muutaman kerran.

Tapasin Tuleman myymälänhoitajan luona erään pojan, jota en ollut tuntenut aikaisemmin, mutta sovimme uudesta tapaamisesta Miinalassa. Itse unohdin tämän sopimuksen, mutta poika oli tullut Miinalaan minua tapaamaan ja kierrellyt myymälää ja sitten hänet oli pidätetty. Hän olikin ollut sotilaskarkuri. Marraskuun viimeisenä sunnuntaina lähdin ortodoksikirkkoon. Miinalan sillan vartijat tunsivat minut, mutta varoittivat menemästä eteenpäin. Tuleman sillalla minut pidätettiin ja jouduin kuulusteluihin. Minua käskettiin näyttämään oleskelulupaa ja syytettiin sotilaskarkurin piilottelusta. Soitin Sortavalaan Osuusliike Itä-Karjalan johtajalle ja pyysin, että minulle pitää lähettää oleskelulupa. Johtaja sanoi, etten saa poistua myymäläalueelta, ennen kuin saan oleskeluluvan.

Torstaina 30.11.1939 lähetettiin Sortavalasta kuorma-auto tuomaan tavaratäydennystä kaikkiin myymälöihin. Mutta sota oli syttynyt ja odottelin Miinalan myymälässä miten minun käy. Lopulta tuo auto tuli Miinalaan, otin kaikki rahat kassasta ja annoin ne tarkastaja Törmälle. Omat tavarat jouduin jättämään Miinalaan. Kuorma-auton kyydissä pääsimme takaisin Sortavalaan, jossa tarkastaja Törmän kanssa menimme johtajan luo. Johtaja oli minulle vihainen, koska olin jättänyt myymälän ilman lupaa. Aika Miinalassa oli minulle ikävää aikaa. Ihmiset olivat minulle ystävällisiä, mutta minä sain palkaksi merkinnän papereihini ”syyllistynyt sotilaskarkurin piilotteluun ja oleskellut ilman lupaa raja-vyöhykkeellä” (NK2/2007, Irja Favorin).

Manssila

Manssilan kylä oli suuri ja aivan rajalla. Vastapäätä rajan toisella puolella oli Rajakontu. Manssilassa olivat Rajavartioston kasarit ja siellä oli paljon kantahenkilökuntaa sekä koulutuksessa olevia varusmiehiä. Terttu Uttu, nykyään Autio, kertoo, että hän ilmoittautui Manssilassa kouluun 7-vuotiaana elokuussa 1939.

Maisemaa Manssilan vartiotorvista 28.11.1939. Kuva Leo Mirala. Puiden takana M.A. Röppäsen talo ja vasemmalla Koslostien talot. Maassa noin 5 cm lunta.

Mutta kouluun hän meni Tulemalla. Terttu muistelee, että lokakuun alussa pihaan tuli pieni kuorma-auto, jonka lavalle kaikki nousivat. Äiti ja pienemmät sisaret (Pirkko ja Ritva) menivät koppiin. Isä nosti Tertun lavalle, mutta jäi itse Manssilaan. Auton lavalla oli myös Teräväisen Nadja ja Ale Makkonen. Autolla siirryttiin Impilahdelle Zährän mökkiin, jossa oli tyhjä kamari.

Impilahdelta lähdettiin evakkoon sodan sytyttyä. Junaan noustiin asemalla ja vaunut olivat tavallisia matkustajavaunuja. Kun lähdimme Impilahdelta, tuli talon pihaan evakuoitu tavarakuorma Linnun kaupasta, jota tyhjennettiin Salmassa. Tuoja kertoi, että kauppa sytytettiin juuri tuleen. Kuormassa oli kankaita, silkkilanka-rihmarullia ja tupakkaa. Impilahdelta matkustettiin Liperiin Roukalahden koululle, jossa olimme pari viikkoa ja sitten siirryttiin Liperissä Lappalaisen taloon. Täältä matkustettiin vielä ennen joulua Jurvaan(TA).

Alli Autio kertoo, että kesällä 1939 he muuttivat Manssilan kasarmialueelta Kasakkalahden alueelle. Alli oli silloin 15-vuotias ja hänen isänsä oli rajavartioston palveluksessa. Marraskuun 29. päivän illalla tuli isä kotiin ja kertoi, että rajavartioston päällikkö, eversti Räsänen, oli määrännyt kaikki henkilökunnan perheet lähettäväksi heti pois Salmista. Ja sanonut vielä, että rajavartioston henkilökunta ei saa ensimmäisenä rikkoa sääntöjä.

Allin vanhemmat neuvottelivat miten Salmista pääsisi lähtemään, ja sopivat sitten, että äiti ja Alli lähtevät heti aamun ensimmäisellä linja-autolla Sortavalaan. Auto lähti normaalisti kello 6, mutta Tuleman sillan yli ei autoa nyt päästettykään kuin kello 7, joten auto myöhästyi lähdössä tunnin. Autossa oli mukana vain 6...7 henkeä. Alli äitinsä kanssa ja Kandelinin rouva, joka oli myös rajavartioston perheenjäseniä sekä muutama muu henkilö. Auton kyytiin he nousivat Kasakkalahden lähellä olevalta pysäkiltä ja Juhani saattoi heitä. Lunta oli vähän, vain muutama sentti maassa.

Pitkärannassa autoon tuli työväkeä ja he kertoivat, että vihollinen on tullut aamulla rajan yli. Autoon tulleet olivat olleet suuttuneita, kun auto oli tunnin myöhässä ja he myöhästyi töistä. Vasta nyt auton matkustajat saivat tietää sodan syttyneen. Autolla päästiin Sortavalaan ja sieltä noustiin junaan. Hiitolassa jouduttiin nousemaan junasta pois ja jatkamaan omin neuvoin. Alli ja äiti lähtivät etsimään hevoskyytiä, jotta pääsisivät sukulaisten luo Kaukolaan.

Ensimmäiseksi mentiin suureen kartanoon, jossa tiedettiin olevan paljon hevosia. Kun äiti meni tupaan pyytämään hevoskyytiä, sai hän hyvin tylyn vastauksen pöydän päässä lottapuvussa istuvalta emännältä. Heidän hevoset eivät jouda evakkoja kyyditsemään. Heidän poistuessaan tuvasta, tuli paikalle isäntärenki ja pahoitteli kovin asiaa sekä neuvoi perheen lähellä olevaan pieneen taloon. Täällä isäntä, kuultuaan asian, lähti mielellään ainoalla hevosellaan kyyditsemään evakkoja Kaukolaan (AA).

Manssilan rajakivellä kers. Uutun lapset. Kuva Rajamuseo Immola.

Juulia Patronen , os. Piuhola, oli 10 -vuotias syksyllä 1939. Hänen isänsä oli alkanut sairastella ja oli vuoteen omana. Samaan aikaan sairastui myös sika ja se tapettiin isältä salaa ja keitettiin saippuaksi. Kun Manssilaa pakkoevakuoitiin marraskuun alussa, veimme isän ja Maikki-siskon kanssa eläimiä kokoontumispaikalle. Lehmällä oli kaulassa laput, joissa oli lehmän omistajan nimi, lehmän nimi, osoite. Maikki jäi ajamaan lehmiä, mutta me palasimme takaisin Manssilaan ja saimme asua siellä vielä viikon. Muu kylä oli jo evakuoitu sillä aikaa. Kotiin oli saanut jäädä äitikin ja Makkosen mummo, koska he eivät olleet halunneet lähteä ilman meitä. Suojeluskuntalaisia asui Kapteenin talolla ja he partioivat rajalla ja tähystivät kirkon tornista päivittäin.

Manssilasta lähdimme, siis äiti, isä, minä ja Makkosen vanhukset hevosilla kärryt täynnä tavaraa. Tulemalla lapset huutelivat meitä mustalaisiksi. Menimme sitten Lunkulansaaren Saukkosille, jossa olimme 1-2 viikkoa. Siellä sairastuin kuumeeseen ja kun minä paranin, niin talon muut lapset sairastuivat. Sitten siirryimme Miinalaan sukulaistaloon. Siellä oli sähkötkin ja minusta oli hauskaa napsutella valoja päälle. Sodan syttyessä toi sotilas lähtökäskyn Miinalaan. Putron pappa ei suostunut lähtemään kodistaan, mutta sotilaat veivät hänet autolle. Me lähdimme Miinalasta hevosella. Pienessä reessä oli 5 aikuista ja 4 lasta, joista nuorin oli 1-vuotias. Osa seisoi reen jalaksilla.

Tiet olivat liukkaat ja ajoimme pimeässä. Koska kuorma-autot olivat Tulemalla jo täynnä, meitä kehoitettiin jatkamaan hevosella. Tulimme Uudenkylän Kuikalle yöllä. Serkku oli siinä emäntänä ja yövyimme siinä.

Seuraavana päivänä jatkoimme Uuksun asemalle, josta pääsimme härkävaunuissa Tohmajärvelle. Isä jatkoi yksin matkaa hevosella Impilahdelle ja myi Leppävirralla hevosen. Sieltä hän tuli Jurvaan, jossa muu perhe aluksi oli majoittunut pappilaan.

Olimme pappilasta menossa katsomaan Putron nuorimmaista, joka oli sairastunut. Matkalla vastaan tuli pimeässä nainen, joka sanoi, että hän ottaa evakkoja asumaan. Nainen asui pienessä mökissä kahden pienen lapsensa kanssa. Muutimme sinne ja yöllä nainen alkoi huutaa apua. Äiti pelästyi ja luuli, että ryssät ovat jo täällä saakka. Nainen alkoi synnyttää ja äiti lähti hakemaan naapurista apua kättilön hakuun. Aamulla kun heräsin, oli talossa uusi vauva ja kättilö. Kättilöstä tuli meille hyvä ystävä ja hän antoi meille lapsille joululahjatkin sinä jouluna. Talossa oli yksi lehmä ja äiti huolehti siitä (JP).

Er. P 8

Kapteeni A. Nikulan komentama Er. P 8 vastasi Salmin eteläosassa viivytyksestä. Kaksi sen komppaniaa oli levittäytynyt Laatokasta Kaunoselkään saakka. Tätä vastaan hyökkäsi venäläinen 168. divisioona koko painollaan. Nikulasta tuntui, että vihollinen oli tullut rajan yli seitsemästä tai kahdeksasta kohtaa, mutta missä sen päävoimat olivat, sitä hän ei pystynyt vielä aamupäivällä arvioimaan. Manssilan suunnassa todettiin panssarivaunuja ja ne ajoivat miinoihinkin. Orusjärven suunnalla eteneminen oli hitaamman tuntuista. Edettyään joitakin kilometrejä, vihollinen pysähtyi yön ajaksi. Iltaan mennessä vihollinen otti haltuunsa Orusjärven, Hanhiselän, Varpaselän ja oli Karkun kylän kohdalla etelässä (KT 2-1957, Reino Kalervo).

Manssilassa, Grosnoin vartiossa, oli marraskuun 30. päivän aamuyöllä vartiopäällikkönä Saarikko muutaman miehensä kanssa. He olivat vartiovuoronsa aluksi vartiotuvassa, mutta aamun lähestyessä rajan takaiset äänet yltyivät. Heillä oli tiedossa, että jotain saattaa tapahtua ja Saarikko huolestui, kuinka he selviävät vartiotuvasta ulos tosi tilanteen tullessa eteen. Niinpä he jättivät öljylyhdyn palamaan ikkunaan ja lähtivät aamuyöllä vaivihkaa vartiotuvan takaovesta. He konttasivat läheistä ojaa pitkin kauemmaksi suojaan. Kaikki pääsivät onnistuneesti riittävän kauaksi rajalta, eivätkä olleet sodan ensimmäisten laukausten maalitauluna (AA).

Karkun itäosaan vihollinen tuli Manssilasta kiertäen miinoitukset Alhon niittyjen kohdalla kahlaamalla Laatokan rantavedessä. Vihollisen ratsut valtasivat maantien Karkun lammen kohdalle asti. Perämain rantatie Sydänmaalla oli 1.12. keskipäivällä jo kokonaan vihollisen hallussa ja kaksi sen komppanioista kääntyi kello 14 aikaan Lunkulansaaren suuntaan. Tämä havaittiin myös Lunkulansaaren tähystyksestä, ja komppanian lähestyessä Perämaan pengertietä, ampui Mantsinsaaren Canet - tykit ensimmäiset kaksi annosta. Vasta

nyt oli vihollinen riittävän lähellä tykkien kantomatkan alueella.

Er. P 8 odotti aamulla (1.12) vihollista Miinalanjoen varressa ja iltapäivällä kosketus saatiin. Miinalanjoki ei kuitenkaan pidätellyt vihollista, koska sen onnistui Pebrun kylän kohdalla tulla jo Miinalanjoen yli. Pitkin Miinalanjoen linjaa puolustava Er. P 8 totesi saaneensa vihollisosastoja nyt myös selustaansa. Klo 6 oli lämpötila 0 C.

Tilanne oli iltapäivällä jo komppanian osalta kriittinen, kunnes Salmin suojeluskunnan 50 poikaa käsittävä osasto saapui apuun. Tämä joukko aloitti hurjan taistelun rohkean päällikkönsä vänrikki Kaitilan johtamana. Vaikeimmalla hetkellä pyysi Kaitila apua Mantsista ja sai kaksi kranaattia juuri ryhmittyvän vihollisen niskaan Pebrun kohdalla. Tilanne saatiin vakiintumaan hetkeksi ja uhkaava saarrostus estetyksi. Omissa kotipihoissaan, palavien kotiensä keskellä, puolustanut nuorukaisjoukko taisteli ihailtavalla urheudella ja sitkeydellä koko sen illan.

Vain pari ryhmää jäi saartorenkaseen ja nekin pelastautuivat pimeään turvin omien puolelle. Kello 17 (1.12) sytytettiin Tuleman kylän itäisimmät talot palamaan. Vielä silloin hakivat kuorma-autot kylän itälaidalta taistelusta irtautuvia joukkoja turvaan Tulemajoen toiselle puolelle. Yöhön mennessä saatiin kaikki Er. P 8:n miehet kuitenkin pois joen itäpuolelta, jonka jälkeen Er. P 8 veti pääjoukkonsa puolustamaan Koveroa.

Vallattuaan Miinalan kylän asetti vihollinen sinne useita konekivääreitä ja tykkejä ja alkoi häiritä Tulemajoen vastarannalla tapahtuvaa puolustusasemien viimeistelyä. Vastarannalle oli nyt asettunut Er. P 8 osien lisäksi kapteeni R. Kivilahden johtama I/JR 37. Jo yön aikana torjuttiin vihollisen ylituloyrityksiä. Lukuisia siviileitäkin oli vielä paikalla. Sotilaiden kiellosta huolimatta meni Nikolai Jokio vielä kerran hakemaan tavaroitaan ja huoltamaan Nikolauksen kirkon lämmitystä.

Aamuyöllä 2.12 jouduttiin Tuleman silta kuitenkin räjäyttämään. Klo 5:30 lämpötila -2 C. Vihollinen yritti lakkaamatta aina uusin eteentyönnettyin voimin päästä joen yli useasta kohdasta. Koko päivän taistelu jatkui kiivaana Tulemalla. Illalla kello 21 joukot Tulemajoen varrella saivat vetäytymiskäskyn, vaikka tilanne siellä ei sitä edellyttänytkään.

Käskey johtui siitä, että 13. Divisioonan esikunta ymmärsi väärin Koverosta annetun kapteeni Nikulan tilanneilmoituksen. Nyt esikunta pelkäsi joukkojen joutuvan saarroksiin ja määräsi I/JR 37:n joukot irtautumaan Tulemalta. Väärinkäsitys huomattiin heti noin tunnin kuluttua, mutta perääntyminen Tulemalta oli jo täydessä käynnissä, eikä sitä saatu purettua hetkessä. Uusi käskey palata takaisin Tulemaan lähetettiin kahden tunnin päästä. I/JR 37 kääntyi takaisin hyökkäämään, mutta yön ja aamun tunteina sen meno hyytyi pieneen pakkaseen täysin.

Yöllä Pitkärannasta lähetettiin pataljoonan tueksi lisäjoukkoja Uusikylään kiireesti kuorma-autoilla. Aamulla 3.12 joutui I/JR 37 komentaja antamaan joukoille luvan syyttää nuotiot, jotta miehet eivät olisi jäätyneet ja kello 8:35 sai esikunta ilmoituksen, ettei I/JR 37 pysty enää hyökkäämään takaisin Tulemalle.

Kun kapteeni Nikula vielä samana aamuna (3.12) ilmoitti esikunnalle, että Kovero on Er. P 8:n hallussa, lähetti esikunta iltapäivällä II/JR 37 osaston Ison- Jukakosken voimalaitokselle suojaamaan Er. P 8:n vasenta sivustaa, mutta tämä osasto ei pystynyt enää estämään yön aikana ylitulleen vihollisen etenemistä. Etelässä III/JR 37 hyökkäsi Mäkipään kylän kohdalla ja sai kosketuksen viholliseen iltapäivällä, mutta alkoi vetäytyä saman tien, kun tilanne muualla oli menetetty. Sen sijaan Lunkulansaassa oli Hildenin pataljoonan raivoisa vastahyökkäys iltapäivällä edelleen menossa.

Iltaan (3.12) mennessä todettiin, että vastahyökkäykset olivat epäonnistuneet joka suunnassa ja JR37 oli perääntynyt Uusikylään. Ainoastaan Er. P 8 oli eteen työnnettynä sitkeästi edelleen pitänyt puoliaan kapteeni Nikulan johdolla Koverossa. Nyt senkin oli pakko perääntyä, koska se olisi jäänyt mottiin ja se vedettiin 4.12 Uuksunjoelle (KT 2-1957, Reino Kalervo).

Urheilukilpailut Tulemalla kesällä 1939

Tuleman satamaa

Praasniekat Tulemalla juhannuksena 1939

Tuleman satamaa, taustalla luterilainen kirkko

Kuva Mauni Terho

Tulemajoen silta 16.5.1936

Kuva Mauri Terho

Tuleman keskustaa talvella

Vappu 1936, orkesteria johtaa Olavi Hyöky

Olavi ja Hanna Hyökyn talo Tulemalla

Tilaisuus Vapaussodan muistomerkillä 16.5.1935

Tulema

Anneli Terho, nykyään Pantsar, heräsi marraskuun 30. päivän aamuna Tulemalla kotonaan siihen, että Aune-äiti ravisti lujasti olkapäätä ja sanoi, että nyt on heti noustava ylös ja laitettava päälle. Vanhemmat puhuivat, että pitää ehtiä linja-autoon. Isä sanoi, että sota on syttynyt. Kotiapulaisemme Klaudian kanssa lähdemme kaikki linja-autolle, joka lähti heti Tulemajoen sillan korvasta. Isä jäi Salmiin. Matka tehtiin ilmeisesti normaalia vuoroaan ajaneella Sortavalan linja-autolla. Lähtö tapahtui noin kello 10 Salmista. Autossa päästiin vain Rautalahteen saakka. Rautalahdessa oli talon pihalla paljon ihmisiä. Illalla pääsimme taloon sisään ja saimme lämmitellä ja syödä omia eväitämme. Katselimme illalla idän suunnassa loimottavia valoja. Seuraavana päivänä menimme Impilahdelle ja sieltä matkamme jatkui autolla Savonlinnaan (AP).

Aune, Hannu, Anneli ja Mauri Terho Perämaansalmen rannalla 1939

Väinö Vanhanen kertoo, että he olivat lähteneet marraskuun puolivälissä Läskelään evakkoon ensimmäisen kerran ja palasivat takaisin oltuaan siellä viikon. Tulemalla omassa kodissaan he ehtivät olla noin viikon

verran ennen sodan syttymistä. Mikko Vanhasen perheeseen kuului silloin äidin lisäksi 4 lasta, koska Väinön vanhin veli oli Lahdenpohjassa oppikoulussa. Naapuritaloina oli kaksi Vanhasen veljeksien taloa, Lummen talo, Hurstila, Airaksinen ja Pelvo.

Torstaina 30.11 aamulla tuli Mikko Vanhanen kiireesti kunnantalolta kotiinsa ja sanoi, että nyt koko perhe lähtee evakkoon. Väinö lähti heti äidin ja kolmen sisaruksensa kanssa linja-autoon noin kello 12. Samaan autoon tuli mukaan kaikki kolmen Vanhasen veljeksien perheet, mutta isät jäivät Salmiin. Mikko Vanhasen karjaa lähti ajamaan Tuleman sillan ylitse kotiapulainen ja siat ammuttiin navettaan. Tallissa oli kaksi nuorta varsaa, joille isä ei ollut saanut pantua päitsiä, ja ne jäivät talliin, jossa ne myöhemmin ammuttiin.

Linja-autolla päästiin vasta illalla perille Läskelään, kun auto joutui aina ajamaan tien syrjään armeijan tullessa tietä pitkin vastaan. Läskelässä oltiin Vanhasen sukulaistalossa itsenäisyyspäivään saakka ja sitten lähdettiin Sortavalaan, josta matkustettiin junalla Jyväskylään. Aamulla saatiin puuroa Jyväskylän asemalla. Matka jatkui edelleen junalla Suolahteen. Läskelään tuli myös maatalousteknikko Lummen perhe ja myös he tulivat Suolahteen (VV).

Salmin evakuoinnissa auttanut JR37:n sotilas kertoo, että aamulla oli satanut kaksi tuumaa lunta. Hän lastaa 30.11 iltapäivällä alikersantti Kurvisen kanssa evakkoja kuorma-autoihin Tuleman kirkonkylässä. Nuori tyttö, lääketieteen opiskelija Sotamaa, murehtii, että opiskelukirjat piti jättää, mutta hän ei ehdi niitä itse enää hakemaan. Tyttö on myös ottamassa vastaan lapsia ja hänellä on hihassa punainen risti. Sotilas ja Kurvinen juoksevat hakemaan kirjat. Tuleman sillan yli ajaa vauhkolla hevosella yksinään äiti parivuotias lapsi sylissään ja tarjoaa ohjaksia sotilaille, lähtien itse etsimään kuljetusta Uuksuun. Ja sotilas itse ihmettelee, miksi evakuointi on jätetty näin myöhäiseksi (LS).

Nimismies Terho kuuli sodan syttymisen puhelimitse aamulla, kun tuli kello 8-9 aikaan työhuoneeseensa Tuleman Hovissa. Talon puhelin oli siellä. Ensin hänelle soitti Osuuskaupan johtaja T. Klemetti ja sen jälkeen pataljoonasta soitti joku väepeli, joka ilmoitti, että noin 40 auton kolonna on tulossa noutamaan siviiliväkeä Salmista. Tiedot, joita aamupäivällä saatiin tilanteesta, olivat hatarat. Viranomaisia oli varoitettu, että kaikenlaisia rajakahakoita saattaa tapahtua ja niistä ei saa hermostua. Puoleen päivään mennessä ei voitu päätellä, mikä oli kokonaistilanne ja virallisia evakuointikäskyjä ei saanut antaa omin lupinensa.

Ylikonstaapeli Toivolan talo Tulemalla

Niilo Peiponen oli yöpynyt Tulemalla ja sai aamulla kuulla, että vihollinen oli tullut rajan yli. Nyt piti päästä kotiin Mantsinsaareen mahdollisimman nopeasti. Simo Sorsan Ansio-laiva oli tullut aamulla Uuksusta Mantsinsaaren kautta noin klo 8 aikaan Salmiin. Kävin aamupäivällä varaamallani ajalla hammaslääkärissä, mutta se oli suljettu ja lääkärin kalusteiden pakkaus oli menossa. Kävin myös tiedustelemassa korjattavana ollutta isäni taskukelloa, mutta se oli jo pakattu evakuoitavaan laatikkoon. Laatokalta kuului jysähdyksiä ja sotilaita marssi rajalle päin. Noin puolen päivän aikaan alkoi rajalta tulla ihmisiä hevosineen ja vähäisine tavaroineen. Siteissä olevaa sotilasta kuljettava hevosajoneuvokin meni ohi (haavoittunut sotamies Tenhu).

Kun laiva lähti Uuksuun aikataulun mukaan klo 13, jäi Salmiin pois lähtöön valmistautuvia ihmisiä. Mitään paniikkia ei ollut ja ihmiset ikään kuin odottivat jotakin. Laivaan tuli mukaan Uusisuon Santeri ja Pljuskovan (Palsolan) Lempi. Meillä oli mukana polkupyörät ja muut koulutavarat. Rannat olivat jo jäässä ja maalla oli rekikeli. Kotiin Mantsinsaareen päästiin illan jo hämärtyessä. Kotiini kokoontui naapureita kuulemaan, mitä Salmassa oli tapahtunut. Todellista tietoa tilanteesta ei ollut kenelläkään, mutta vielä samana iltana tuli tieto pakkoevakuoinnin alkamisesta.

Illalla pidettiin kirkossa jumalanpalvelus ja 1.12. aamulla väkeä alkoi siirtyä Koivuniemeen ja sieltä edelleen Uuksuun. Kuljetusta hoitivat Ansio-laiva ja Mikko Furun moottorivene. Joulukuun 4. päivänä saatiin Mantsinsaari tyhjennettyä viimeisistä evakuoitavista siviileistä (NP).

Puhelinliikenne oli siviilien osalta, joiksi siviiliviranomaisetkin luettiin, satunnaista. Viipuriin lääninhallitukseen ei päässyt, koska armeijan

puhelut katkaisivat aina linjan. Vasta kello 13 tuli lääninhallituksesta määräys evakuoida Salmin itäosat Uuksun jokea myöten. Evakuointikäskyt kyliin lähtivät, mutta koko aamupäivän oli rajakylistä tullut väkeä kirkonkylään ja sen ohi Uuksun suuntaan. Kello 14 aikaan alkoi kaukaista konekiväärin ammuntaa kuulua kirkonkyläänkin. Evakuointi kuorma-autoilla onnistui hyvin iltapäivällä ja illalla aina seuraavaan aamuun asti. Siviiliväestöä kuljetettiin pois autoilla Lunkulasta, Räimälästä, Karkusta ja Koverosta. Lopuksi evakuoitiin ihmisiä Tulemalta Uuksuun.

Osa paikallisista poliiseista lähti klo 2 yöllä (1.12) pitämään yllä järjestystä Uuksussa junien lastauksessa. Toiset jäivät edelleen Tulemalle ohjailemaan ihmisiä evakuointia varten. Myöhemmin samana päivänä ajoi juna siirtokarjalaumaan Uuksun ja Pitkärannan välillä ja putosi raiteilta, jolloin junaliikenne katkesi 20 tunniksi. Samana aamuna alkoivat puolustusvoimien yksiköt vetäytyä Tulemalta Uuksuun, jolloin myös liikenne tiellä vaikeutui. Tuleman kirkonkylää alettiin sytyttää tuleen jo kello 11, jolloin myös kaikki siviiliviranomaiset jättivät kirkonkylän. Tuleman kirkonkylässä jäi vangiksi Ortodoksikirkon vahtimestari Nikolai Jokio ja Kirkkojoella maalari Aleksanteri Saavalainen. Kumpikin aiheutti itse vangiksi jäämisensä (MT).

Salmin Nikolauksen kirkon rauniot Tulemalla.
Kuva Kari Terho 2007.

Kirikkömaen Ko'la

Palattuaan vankeudesta muisteli Nikolai Jokio tapahtumia seuraavasti: ”...Illal iltasen syödy (muistinsa mukaan 30.11, todellisuudessa 1.12 illalla) lähtin vie kirikköh käymäh, menin pannuhuoneheh katšomah što oligo kai kunnos gu yö oli tulos. Vesijohtuo gu kirikös ei olluh – tarkastin pannuhuonehen katonrajas ylähäl 200 litran peltitynnyrii, sie pidi ainos olla vetty. Tynnyristä ves tulis omal painol putkie pitkin keskuslämpökattilah, sielläh se kuumeni määrättyyn lämpöasteeseensa da lähti erikoispumpun kautta putkii pitkin kirikön lämpöpatterloih.

Duumaitsi huomei lišätä vetty tynnyrih. Vesi pidi tuuva kaivos libo joves, kesäl statškal a talvel vesirengyöl. Kai näytti olevan kui pitikin, yö sua tulla. Valitsin pinosta 3-4 sangietu koivuhalguo da tungin ne kai suuluukusta tulipesäh. Kohta kuului tulipesästä tasaine hillitty tulen humin.

Istoitšin siin penkkisel da luvn sytykkeiksi tuovuista vanhois Laatokka lehtis kui ve´nalaiset meiltä muadu tahtoo – oho ho. Vähägö vie heil muadu on? Lišiä vai pidäs suaha. Tuli humisi tulipesäs tasaisesti da nukuttavasti – minun pienes viinapulloses algoi pohjane paistua. Piä retkahteli erähän kerranki ryndähil dai minä lopuskal uinoin. Havaitšuin gu vilu vähäsen värisytti. En tiijä vie tänäkään päivänä kui pitkää minä olin muannuh. Menin pihal, hieroin silmii da levittelin käsii gu himoitti vähäsen venyttellä. Venyttely jäi raviseh gu Koveros päi marssi saldattoi da hyö lauloi ve´nalastu marssilauluu. Avoi voi, nygoi minä vasta ihan pu´tillei havaitšuin. Vanalasetko Tulemal? Hospodi senttäh!

Minä lähin kiirehel kodih, kävelin kirikön seinävierdy pitkin da tuln kirikön piärappurien kohtal gu minul ärähtetäh koval iänel: Stoi papara! Kuka olet , yksinkö olet, mistä tulet, minne menet? Minä vastuan gu vai kergiän. Häi vei minut omah kodih gu näytin mis minä elän. Seurakuntasali oli täysi soldattoi. Vai on tämä papašan koti, he toistelivat ihmeissään.”

Ko'la muisteli jälkeen päin myrtyneenä vankeusaikaansa ja erästä ”Tuleman musikkua”(Saavalainen). ”Häi oli meil kaikil tuttava ja hänes oli tulluh venäläisten luottomies, gu häi kävi heijän luo kielittelemäs meistä tovet dai valehet. Hänes oli tulluh sellane pikkarane, herrantabane... kielibrakkali. Häi näytti nauttivan olemassaolostaan... Kehnon Juudas, en muudu sano”.... Niin joutui Kirikkömaen Ko'la, eli Nikolauksen Kirkon vahtimestari Nikolai Jokio, kertomansa mukaan venäläisten vangiksi.

Salmin satamaa ja taustalla Ortodoksikirkko.

Nikolai Jokio oli salmilaisten piirissä kunnioitettu henkilö. Hän hoiti työtehtävänsä kirkossa saaden siitä kaikkien kiitoksen. Hänestä liikkui rahvaan piirissä hauskoja juttuja, joista tässä esimerkkinä yksi.

Arkkipiispa Herman tuli seuralaisineen Salmin Nikolauksen kirkkoon. Kirkko pullisteli rahvasta ja Ko'la yritti pitää kävelyreitit keskilattialla vapaana. Hän joutui vähän väliä hätistelemään ja sanomaan kirkkoväelle: ”Mengiä bokkah, mengiä hyvät ristittyset bokkah!” Mutta mikään ei auttanut. Rahvas vain tiheni kirkon lattialla. Lopulta alkoi Ko'la tosissaan hermostua ja huusi vihdoinkin suuttuneena niska punoittaen: ”Mengiä helvettih – piispa tuloo jäles!” (NK 12 -1998, Martti Jänis).

Aleksanteri Saavalainen tuli 30.11 iltapäivällä kotiinsa Kirkkojoelle ja totesi sen olevan tyhjä. Perhe oli lähtenyt evakkoon aamulla. Saavalainen otti pari ryyppyä tavaroita kootessaan ja varmuuden vuoksi vielä hiukan lisää, jotteivät pullot olisi evakkomatalla särkyneet. Herätessään hän huomasi joutuneensa vangiksi (PP). (Tämä kertomus ei ole todenmukainen, koska vihollinen saapui Kirkkojoelle vasta 3.12. eli Saavalainen jättäytyi tahallaan sotavangiksi.) Saavalainen sai Suomeen palattuaan 4 vuoden vankeustuomion veljeilyään liikaa venäläisten kanssa. Tuomio kuitenkin peruttiin valvontakomission aikana ja Saavalainen sai valtiolta rahakorvauksen aiheettomasta vankilassa istumisestaan. (NK 12–1998, Martti Jänis).

Joulukuun 1. päivänä aamuyöllä kello 4 kaksimiehiset partiot kiersivät Tulemaa. Kaikkien pitää olla puolen tunnin kuluttua suojeluskuntatalon pihassa. Mukana kolmen päivän eväät. Siellä noustiin kuorma-autojen lavalle ja matka Uuksuun alkoi. Vanhemmat henkilöt tekivät ristinmerkkejä. Tie oli täynnä karjaa, lampaita ja vasikoita jäi autojen alle. Maanviljelijät tulivat omilla hevosillaan, vähäiset tavarat reessä, tiukka starikka ohjaksissa, akat, neveskät ja bunukat kuorman päällä (NK11-1999, Martti Jänis).

Sirkka Alenius asui Tulemalla. Hän heräsi keskiyöllä, kun entinen nimismies Nissinen valkeassa turkissaan koputti ikkunaan ja määräsi heti lähtemään suojeluskuntatalon pihaan. Sieltä meidät kuljetettiin kuorma-autolla Uuksun asemalle, jossa me nousimme junaan. Juna vei meidät Tohmajärvelle ja siellä majoituttiin Muittarin kouluun. Myöhemmin meidät siirrettiin Saarijärvelle. Vanha sogei baba Miinalasta ei lähtenyt sinne mukaan (LM).

Autoilua Salmassa Tulemajoen rannalla

Ylikonstaapeli Toivola perheineen Tulemalla

Eeva Jumpponen asui Tulemalla miehensä, tyttärensä ja äitinsä kanssa. Veljeni oli Manssilassa kyläpäällikkönä ja hän toi perheensä rajalta pois siihen meille. Manssilaan oli Tulemalta matkaa 24 km. Veljeni perhe toi puhelinkeskuksen varastoon tavaroita, kun ajateltiin, että siinä niitä on hyvä säilyttää. Tämä ei ole kuin sellainen rajakahakka. Rajat vain menee, jos sellainen kahakka tulee. Pari viikkoa ne olivat meillä ja minä syötin ja hoidin niitä. Mutta sitten minulla tuli jalka niin kipeäksi, kun pesin pyykkiä kylmässä marraskuulla. Se oli iskias. Veljeni perhe meni sitten Uukuun, siellä oli hänen vaimonsa sisar.

Minä olin avuton, kun oli niin kova iskias ja äitini hoiti karjan. Siihen tuli sitten se sanitääri, joka oli Venäjältä tullut ja hoiti minua. Minä olin niin huonossa kunnossa, että sanoin, etten minä voi lähteä evakkoon, vaan minun pitää jäädä tänne. Sitten tuli yksi vanha mies, joka sanoi, että pakatkaa kaikki tavaranne, jos tulee lähtö. Laittakaa hyvät osoitelaaat. Jos alkaa tilanne, että evakuoidaan, niin ne ovat valmiina.

Ja ei mennyt kuin muutama päivä, niin tuli Mikko Lumma ja sanoi, että nyt risti käteen ja lähdette nyt evakkotielle. Määränpäätä hän ei tiennyt. Minä paistoin pullia ja laitoin lihapaistin uuniin, jos miehet jää vielä siihen. Sitten tuli sana, että linja-autot odottaa torilla. Siinä oli puhelinkeskus, meitä vastapäätä, ja sieltä ne kai ilmoitti meille. Me mentiin hämärässä ja minä otin pienen matkasäkin, kun ei ollut silloin paljon reppuja. Se on vieläkin muistona. Evästä laitoin selkäreppuun. Tyttäreni Juulia oli 9 vuotta ja työt olivat koulumatkalla jutelleet, että otetaan mukaan ainakin kahvia. Ja hän oli ottanut raakaa kahvia uuteen kuparipannuun ja hopealusikat, jotka minä olin saanut. Minä en siitä tiennytkään. Oli pannut pieneen koulureppuun. Sitten Juulia sanoi vielä, että mamma, pitää

ottaa tämä nukke mukaan. No minä sanoin, että pannaan se tuonne piirongin laatikkoon, niin sitten otetaan, kun tullaan takaisin.

Vielä lähtöpäivänä hoidin osuusliikkeen karjaa, syötin ja juotin ne. En tiedä miten niille sitten kävi. Saatiinkohan niitä matkaan vai ei. Siinä hoidin lisänä omat siatkin. Linja-autot olivat jo lähteneet ja ne sanoivat, että menkää kotiin odottamaan. Miehenikin tuli jo illalla kotia levähtämään. Sitten ovella jysähti kovasti ja sotilas hakkasi ovea ja huusi, että kiireesti perhe pois ja sillan yli. Silta saatetaan pommittaa rikki. Oliko se puoli kilometriä, kun menimme sillan yli ja menimme autoilija Palopuron asunnolle. Hän oli meidän tuttava.

Siinä odotimme koko illan ja kuorma-auto tuli vasta aamulla, kun koko yön odotimme. Autoon otettiin niin paljon kuin sopi. Siinä autoasemalla oli yksi karjalainen tuttu mies, joka ei antanut autoon sitä minun reppua, mutta mamma sanoi, kun se oli mamman kylän asukkaita, että elä nyt minua vanhaa ihmistä laita matkalle ilman evästä. Ja sitten se auttoi meidät lavalle ja viskasi repun autoon. Siinä oli ottamiset meillä. Rintama oli silloin jo 6 km:n päässä, kun me lähdettiin.

Repassa oli uusi huopapeitto ja alus- sekä päällyslakana. Jos jossain joutuisi levähtämään matkalla, niin olisi mammalle ja tyttärelle antaa. Sitten lähdettiin Uuksusta ja lotat toi sitten kauravelliä asemilla, kun pysähdyttiin. Olikohan se ensimmäinen pysähdys Matkaselässä. Lopuksi päästiin Sormusen taloon Tohmajärvelle ja siihen samaan taloon pääsi myös meidän naapurin perhe (EJ).

Evakuoinnin autokuljetukset tehtiin samoilla autoilla, joilla sotilaat tulivat Tulemajoen puolustuslinjalle ja muualle Uuksun-Uusikylän alueelle. Samoin tapahtui junaevakuoinnin osalta. Sotilaita tuonut juna vei evakot paluukyytinä. Junissa lienee ollut noin 15 härkävaunua, joihin kuhunkin mahtuu noin 50..60 henkeä. Yhdellä junalla on tuotu 1000 sotilasta ja viety saman verran siviileitä pois aina kerrallaan. Salmin väkiluku oli noihin aikoihin noin 14500 henkeä. Tästä väestöstä oli rajakylien pakkoevakkoon lähteneitä noin 1500 henkeä. Paikkakunnalle jäi viivytysjoukkoihin ja muihin tehtäviin arviolta 2000 salmilaisista palvelusikäistä miestä. Vapaaehtoiseen evakkoon lienee lähtenyt ja siellä edelleen silloin oli noin 2000 henkeä.

Sodan syyttyä on evakuoitavia salmilaisia siviilejä, naisia, vanhuksia ja lapsia, ollut Salmassa paikan päällä noin 9000, joista noin 1000 Lunkulan- ja Mantsinsaassa ollutta vietiin Pitkärantaan laivoilla. Hevoskolonnissa lienee Salmista kulkenut ainakin 3000 ihmistä, joka tarkoittaa yhteensä noin 500 hevoskuormaa. Tällainenkaan hevoskolonna ei ole pystynyt kuljettamaan juuri muuta kuin ihmisten ja hevosen omia eväitä ja vaatteita mukanaan. Kaikki omaisuus on jäänyt taloihin. Hevoskolonnan yhteen laskettu pituus asettunee noin 10 km:iin. Juna- ja autokuljetuksiin on jäänyt ihmisiä noin

5000-6000 henkeä. Tämä lienee vaatinut ainakin viisi evakuointijunaa.

Ampumarjoitukset Tulemalla vuonna 1937

Tuleman satamaa, laivat Kannas , Utu, Ernie ja Otava

Uuksalonpää

Viktor Saario oli marraskuun viimeisenä päivänä Uuksun koululla aamuteellä. Hän oli pimeässä pyörällä ajaessaan nähnyt idässä välähtelyä, ikään kuin salamia. Menin kuitenkin linnoitustyömaalle, joka oli maantien ja Uuksunlahden välissä. Teimme siellä hyökkäys-vaunuesteitä. Kello 11 aikaan tuotiin aina maantien varteen ruokatonkat ja sinne mentyäni mykistyin. Itkeviä siviilejä tuli tienreuna mustanaan. Toista reunaa kulki sotilaita rajalle päin. Nälkäni loppui siihen ja juoksin pyörälleni. Ajoin ennätysajassa kotiin 14 km:n matkan. Kotipihaan tullessani oli hevoset jo valjastettuna. Uuksalonpäästä lähdettiin heti puolen päivän (30.11) jälkeen. Lähtö oli niin nopea, etteivät lapset ehtineet syödä päiväröökää. Matkan teko oli niin kiivasta, että nälän tunne tuli vasta illalla yöpaikassa. Matkalle lähti 8 henkeä kahdella hevosella, mutta mukaan otettiin Uuksuun asti kaksi muutakin perhettä, jotka tulivat jalan. He jäivät Uuksuun, mutta me jatkoimme matkaa.

Toisena päivänä kuljettiin hevosella 60 km, koska oli vaara jäädä rintaman väärälle puolelle. Vihollinen kuulema yritti katkaista tien Kitilän kohdalta. Päättiet olivat armeijan käytössä ja meidän piti kulkea sivuteitä. Tulimme hevosilla kovassa pakkasessa Savonlinnaan saakka, josta pääsimme hevosineen junaan. Juna vei meidät Suolahteen, josta jatkoimme hevosilla Saarijärven Tyvelänkylään.

Se lähtörytinä oli kauheaa. Perheet olivat hajallaan, koska isät ja miehet olivat palveluksessa. Äidit olivat erossa lapsistaan ja osoitteita ei tiedetty. Mistään ei saanut tietoja. Vasta noin kuukauden päästä alkoi yhteyksiä saada. Emme olleet aina toivottuja tulijoita. Meille sanottiin, miksipä lähditte ja ihmeteltiin kuinka kurjia ja köyhiä olemme. Mutta ääni kellossa muuttui, kun Saarijärven miehet palasivat sodasta kotikonnuilleen ja kertoivat miten Karjalassa oli eletty. Mutta evakon aika oli pitkä vieraassa ympäristössä (NK 1-1990, Viktor Saario).

Kaidan sahalla asui sodan syttyessä enää 2 perhettä, Johor Rantanen ja Ondrei Skutju. Sahan rakennukset olivat kuitenkin jäljellä, vaikka toiminta oli loppunut jo muutama vuosi aikaisemmin. Kaidan sahan tarina päättyi lopullisesti 4. joulukuuta, kun Miinalankylän Mikko Suoranta ja Karkunkylän Alvi Fadjukoff sytyttivät sahan puosot tuleen. Tällöin Salmin suojeluskunnan poikaosasto sai käskyn irtautua Uuksalonpäästä (NK 5-1970, Uuksalonpiän Briha).

Kirkkojoki

Niilo Kuikka asui Kirkkojoen Vuaranmäellä. Sinne oli majoitettu myös sotilaskomppania. Hevoset olivat havukatoksessa ja upseerilla oli konttori Mikko Kuikan talossa. Niilo asui jokirannassa Ivan Kuikan talossa. Tämän talon tuvassa harjoittelivat Kiuruveden miehet konekiväärin purkamista. Salmin rajakylistä oli tullut väkeä sotaa pakoon Kirkkojoellekin, mutta kun mitään ei tapahtunut, palailivat he takaisin koteihinsa.

Lähtöä edeltävänä iltana tuli meille serkut Miinalasta. Ukki oli valjastanut hevosen rekeen, jossa oli heinähäkki ja heiniä pehmikkeeksi joukoille. Heille oli annettu käsky poistua Miinalasta tunnin sisässä. Emännällä oli kuusiviikkoinen tytär, kaksi muuta tyttöä ja viisi poikaa, lisäksi oli anoppi ja hänellä tytär. Rekeen ei ollut enää muita mahtunut. Isäntä oli joutunut päästämään lehmiä navetasta. Eläimiä oli päästetty irti ja vasikoita meni heikoille jälle ja hukkui. Yöllä näkyi loimotus taivaanrannalla.

Seuraavana päivänä (1.12) tuli lähtö Kirkkojoeltakin kaikista taloista. Piti mennä Sortavalan tien varteen, josta pääsee autoihin. Mukaan saatiin raanu, viltti, suuri villahuivi ja muutama käsipaikku. Valokuvat jäivät. Väki pääsi kuorma-autojen lavalle ja niillä Uuksuun (NK 12–2000, Niilo Kuikka).

Kirkkojoen kylää, taustalla Mikko Setkäsén talo, edessä Mauri Terho lapsineen

Aune Purssila, nykyään Lempiäinen, asui perheensä kanssa Kirkkojoella. Tulemalle oli matkaa 2 km. Aune oli 18-vuotias ja kävi vanhemman sisarensa kanssa suojeluskuntatalolla kanttiinissa töissä. Perheeseen kuului 7 sisarusta. Kaksi vanhempaa veljeä olivat jo armeijassa. Naapurissa oli Jalkasen talot ja vastapäätä Pyykösen talo. Aune muistelee, että hän oli vielä sodan alkupäivänä auttamassa suojeluskuntatalossa ja silloin oli kiire. Kaikki tapahtumat vyöryivät päälle ja ihmisillä oli hätä. Mutta joulukuun 1. päivänä tuli kotiin äkkiä käsky lähteä. Talo piti tyhjentää heti. Lähtökäskyn toi poliisi. Ja heti lähdön jälkeen taloja sytytettiin tuleen. Ensin heidät vietiin Uuksun asemalle ja siinä noustiin junaan. Kirkkojoelta lähteneet vietiin härkävaunuissa Lapinlahdelle ja siellä he pääsivät Grögerin taloon Lannevedellä. Evakkomatkalle tulivat mukaan kaikki silloin Salmissa olleet perheen jäsenet (AL).

Joulukuun 1. päivän illalla olivat kaikki Salmin poliisit saapuneet Tulemalta jo Uuksuun ja 2. päivänä aamuyöllä neuvottelivat Uuksulla viranomaiset evakuoinnin jatkamisesta. Uuksun korkeimpana sotilaspäällikkönä toiminut eversti Järvinen toivoi pitäjän loppuosan tyhjentämistä heti. Nimismies Terho panikin liikkeelle tällaisen määräyksen ja Uuksun länsipuolen evakuointi alkoi. Tämä määräys ei kuitenkaan ollut Pitkärannassa olevan sotilas-evakuointielimen mieleen, vaan se selitti kaiken vallan kuuluvan tyhjennyksissä sille, ja uhkasi vangita nimismiehen. Heidän tietonsa mukaan Uuksujoen länsipuolen evakuoinnissa oli odotettava vielä kaksi päivää. Kireä tilanne laukesi kuitenkin ulkopuolisista syistä heti seuraavana yönä, kun esikunnasta tuli käsky tyhjentää Pitkärantakin 6 tunnin sisällä. Tämä johtui siitä, että Käsnäselässä olivat vihollisen tankit päässeet Uuksujoen yli (MT).

Käsnäselkä

Käsnäselässä oli rajan vartiointista ja viivytyksestä vastuussa Er. P 9, joka oli asettunut Käsnäselkä-Uomaa tien kummallekin puolelle asemiin. Pataljoonan ensimmäinen komppania oli asemissa rajalla Käsnäselän kylässä. Pitkin syksyä oli rajan takana havaittu vihollisen sotajoukon läsnäoloa, joten vihollisen vahvuutta vain arvuuteltiin.

Käsnäselän kylän siviiliväestö pakkoevakuoitiin jo noin kuukautta ennen talvisodan syttymistä, joten siviilien muisteluksia talvisodan alkamisesta kylän kohdalla on hyvin vähän. Suurin osa kylän asekuptoisista miehistä kutsuttiin 7.10.1939 Uomaalle koottavaan Er. P 9:ään, joka siirrettiin Käsnäselkään suojajoukoksi. Pataljoona rakensi puolustusasemia ja oli taisteluvalmiudessa marraskuun alusta lähtien.

Marraskuun 30 p:nä aamuyöllä pioneerit räjäyttivät rajan pinnassa olevan Kiviojan sillan. Talvisota alkoi Käsnäselän kylässä aamubarhaisella samana päivänä, kun vihollisen tykistö avasi tulen klo 6.45. Tykistökeskityksen jälkeen kylään hyökkäsi 18 D:n kärkiprikaati komentaja Kondraševin johdolla.

Sodan syttyessä Käsnäselässä oli muutamia siviilihenkilöitä työvelvollisina. Yksi heistä oli 19-vuotias Aino Pulliainen, joka pesi kylässä olevien sotilaiden pyykkiä. Aino Pulliainen muistelee aamun tapahtumia seuraavasti: - Minä aavistin illalla, että sota saattaa alkaa milloin tahansa. Niinpä minä nukuin päällysvaatteet päällä. Aamulla heräsimme tykistökeskitykseen. Kansakoulurakennus tärsähteli kylässä räjähtelevien kranaattien voimasta. Työkaverini oli vielä paitasillaan keskityksen alettua, eikä ehtinyt kunnolla pukeutua.

Ryntäsimme ulos, jossa oli sotilas hevosen kanssa lähtövalmiina. Hyppäsimme rekeen ja sotilas ohjasti hevosen kovaan raviin. Kylässä järven toisella puolella räjähtelivät kranaatit ja tankit jurrasivat jo Mension mäellä. Käsnäsenjärven päässä olevassa tienhaarassa vaihdoimme hevosta. Menimme työvelvollisen ohjastaman Uomaalle menevän hevoskuorman kyytiin, josta evakkomatkamme jatkui edelleen länteen.

Majuri J. Malkamäen komentama Er. P 9 viivytti Käsnäselässä vihollista Pensaanoelle. Pataljoona irtaantui Pensaanoen asemista illalla 1.12 neuvostojoukkojen saarroitusuhan vuoksi. Pensaanoelta alkaen eversti P. Autin komentamat Kotajärven joukot: JR 39, Er. P 9, III / KTR13, I / KTR13 ja 2.Er Pion. K viivyttivät vihollisen 18 D:n ja 34 Hv-prikaatin yksiköitä.

Uuksunjoki- linjalle puolustukseen ryhmittyneet I / JR 39 ja Er. P 9 lähtivät 3.12 aamupäivällä hyökkäämään tien suunnassa takaisin kohti Käsnäselkää. Kohdattuaan vihollisen kärkirykmentin, yksiköt joutuivat perääntymään takaisin lähtöasemiinsa lyhyen taistelun jälkeen. Eversti Autin joukkojen oli luovuttava Uuksujoki- linjasta 4 p:nä joulukuuta. Tämän jälkeen Er. P 9 siirrettiin nopeasti kuorma-autoilla Tolvajärvelle, jossa oli muodostunut uhkaava tilanne vihollisjoukkojen edettyä nopeasti Suojärveltä Tolvajärven maastoon.

Käsnäselän taisteluissa kaatuivat 1-3.12.1939 seuraavat Er. P 9:n miehet: Otto Rätty, Mikael Hattunen, Mikko Hippi ja Aleksander Krasilnikov.

Talvisodan veteraanin Vilho Retsun kertoman mukaan miehet seisivat autojen lavoilla toisistaan kiinni pitäen koko 100 km:n siirtymismatkan. Er. P 9:ssä oli 40–50 käsnäselkäläistä sotilasta, joista kaatui noin 26 miestä joulukuun kahden ensimmäisen viikon aikana Tolvajärven–Ägläjärven–

Aittojoen välillä käydyissä kiivaissa taisteluissa, ja suuri osa eloon jääneistä haavoittui (PM). Talvisodan parin ensimmäisen viikon aikana kohdistuikin vihollisen suurin paine juuri Er. P 9:n joukkoja vastaan.

Venäläinen A. Gordienko kirjoittaa kirjassaan Kuoleman Divi-sioona, että Käsänäselkään olisi jäänyt kaksi perhettä, joissa oli vanhuksia ja sairaita. Kertomus ei ole uskottava, koska sairaita ei olisi jätetty pakko-evakuoituun Käsänäselkään eikä myöskään myöhemmin sinne päästetty. Myös sodan alkaessa paikalla olleet henkilöt vahvistavat, että Käsänäselän kylä oli tyhjä.

Koulun opettaja Nikolai Ruotsi muisteli, että Käsänäselän uusi kansakoulu paloi heti sodan ensimmäisenä päivänä ja hänelle jäi siitä muistoksi vain viisi avainta. Uusi koulutalo oli maksanut puoli miljoonaa markkaa. Nuorisoseuran Kirilina paloi muutama päivä myöhemmin. Nikolai Ruotsi oli myös saattamassa Käsänäselästä 85-vuotiasta ”Välskäriä” Pohjanmaalle pakkoevakkoon marraskuun alussa. Matkalle lähdettiin Hotin pihasta linja-autolla ja Matkaselän sekä Rääkkylän kautta mentiin lopuksi Lapualle. Välskäri-ukko oli ensimmäistä kertaa junan kyydissä ja kävi napakkaa keskustelua junan konduktöörin kanssa junan pysäyttämistä: ”Aseta vain, junaherra, mei juna Mikko N'evalazen pihah.” Ja niinhän se junan vaunu pysäytettiin juuri asemapäällikkö Nevalaisen talon kohdalle (Nri).

Uusikylä

Joulukuun 4. päivänä aamulla hyökkäsi vihollinen Uusikylässä Uuksua kohti 10 panssarivaunun tukemana. Aluksi hyökkäykset torjuttiin helposti. Panssarivaunut takertuivat esteisiin ja rohkeat miehet hiipivät räjäyttämään ne kasapanoksin. 8 vaunua tuhottiin, mutta sitten vihollinen alkoi käyttää sivustoja, jolloin joukot päätettiin taas vetää taaksepäin.

Antti Kovero Miinalasta oli sotilaana JR 37:n 3:ssa kivääri-komppaniassa. Joulukuun 1. päivän illalla 3/JR37 saapui Ristiojan maastoon, johon majoituttiin. Seuraavana aamuna täältä siirryttiin takaisin Uuksuun. Evakuoitujen siirto jatkui yötä päivää jatkuvana virtana. Meillä oli täysi taisteluvalmius ja kärrit vaihdettiin rekiin, kun lunta oli saatu. Samoin laitettiin kenttäkeittiöt rekiin.

Joulukuun 3. päivä yöllä kello 2 lähdettiin autoilla Uuteenkylään. Kuormaosasto tuli hevosilla perässä. Uudessakylässä levättiin hetki ja ruokailtiin.

Täällä kuulumme jo tykkien jyskettä rintamalta päin. Iltapäivällä pataljoona lähti etenemään suuntana Kirkkojoki. Kärkijoukkue oli 2. komppania ja meidän joukkue oli varmistamassa pataljoonan marssia. Pataljoona eteni melko taajassa rivistössä ja kohtasi vihollisen osaston tien suunnassa noin 500 metriä Jaamalaisesta. Pataljoona pysähtyi, olettaen edessä olevan vain pienen osaston, mutta todellisuudessa siellä oli vahva vihollisosasto. Syntyi yhteenotto ja se oli ensimmäinen tulikaste meille. Marssivassa rivistössämme syntyi epäjärjestystä. Kolonna kääntyi takaisin ja taistelu kesti iltaan asti. Pataljoona vetäytyi ennakolta tehtyyn puolustuslinjaan ja Uudessakylässä yövyttiin.

Joulukuun 4. päivän aamulla tiesimme vihollisen valmistautuvan hyökkäykseen. Koko ajan kuulumme tankkien surinaa. Asetuimme puolustukseen ottamaan vastaan vihollista kello 10. Aluksi näkyi vihollisen hyökkäysvaunukolonna asemiimme. Se tuli suurella voimalla ja oma krh ja tykistö avasivat tulen. Tien molemmin puolin oli asemassa myös panssarintorjuntatykit ja ne avasivat kiivaan tulen. Hyökkäysvaunut alkoivat ampua vastaan. Asemiimme ropisi luoteja satamalla ja hyökkäysvaunujen ammuksiset räjähtelivät puissa päittemme yllä. Se tuntui ensikertalaisesta oudolta. Usean tunnin kiivaan taistelun jälkeen saatiin tuhotuksi 8 vihollisen hyökkäysvaunua ja useita vaurioitui pahoin. Vihollinen vetäytyi taaksepäin. Iltapäivällä saatiin vetäytymismääräys Uuksulle. Uusikylä poltettiin lähtiessä. Pioneerit miinoittivat tiet ja varmistuksen hoiti toinen pataljoona.

Joulukuun 5. päivä Uuksulla oli rauhallinen. Joen itäpuolisia taloja poltettiin ja majoituttiin taloihin yöksi. Raskas patteri ja Mantsin patteri tulittivat vihollista tien suunnassa. 6. päivä oli rauhallinen. Omalta puolelta tuli kovaa tykistötulta. Asemamme muutettiin sitten Sysivaaran rinteille (AK).

Onnistuneet taistelut Koverossa ja nyt uudelleen Uusikylässä kuitenkin olivat kohottaneet puolustajien itseluottamusta ja näin saatiin korjattua alussa syntyneitä vahinkoa. Sodan sytyttyä, ei puolustuksen johto osannut käyttää joukkojaan järkevästi, vaan esimerkiksi Er. P 8 ja 9:aa vedettiin vihollisen edessä 5 päivää ottamassa vastaan kovinta painetta koko ajan. Menettelyä voi puolustaa toki sillä, että näillä joukoilla oli paras paikallistuntemus, mutta samoin voi sanoa, että muillakin joukoilla olisi ollut aikaa perehtyä maastoon. Sodan alussa joukkojen lepo ja huolto siis unohtuivat. Alkuvaiheen väärät johtopäätökset taistelutilanteesta Koverossa ja sitä seuranneet onnettomat käskyt johtivat JR 37:n pienessä pakkasessa heti täysin uuvuksiin. Kuitenkin näiden ensi päivien kokemusten jälkeen, kun puolustuksen johto ja joukot kaikilta osin tottuivat tilanteeseen ja toimintatapoihin, alkoi joukkojen taistelutahto selvästi parantua.

Iso-Jugan pato

Uuksu

Uuksun valtaamista vihollinen yritti ensimmäisen kerran jo 5.12. Uuksunlahti jäätynä 6.12 ja silloin vihollinen hyökkäsi Uuksalonpäähän. Uuksalonpäähän oli nyt sijoitettuna jo aikaisemminkin mainittu Salmin suojeluskunnan poikaosasto. Tämä joukko oli ollut koko ajan mukana taisteluissa ja oli herättänyt kaikkien miesten ihailua taistelutahdollaan. Nytkin se piti pintansa Uuksalonpäässä hyvin ja viikon katkeamattomien taistelujen jälkeen pääsi vihdoinkin lepoon. Uuksujoen linjaa puolustettiin vielä pari päivää, mutta JR 37 joutui perääntymään Uuksusta 8. joulukuuta. Pataljoona joutui vetäytymään läpi palavan Pitkärannan kylän, joka oli hätiköiden sytytetty tuleen liian aikaisin. Tämä vaikeutti pataljoonien vetäytymistä kylän läpi huomattavasti. (KT 2-1957, Reino Kalervo)

Joulukuun 1. päivänä tuli evakuointikäsky Uuksulla Nasti Oljakan perheelle, os. Kotasoff. Nasti, tytär Raili ja Kristiina-mummo Santtu-pojan kanssa lähtivät Erannon taloon. Siellä oli hevonen jo valjastettu valmiiksi ja mukaan tuli vielä Olga lastensa Sulon ja Reijon kanssa sekä Anastasia-mummo. Hevosella mentiin Uuksun asemalla, jossa tavattiin sukulaisia. Venäläiset olivat pommittaneet rautatien poikki Uuksulta Pitkärantaan. (Todellisuudessa juna ajoi karjalaumaan ja veturi putosi kiskoilta). Asema oli täynnä sotilaita menossa rintamalle. Odottelun jälkeen tuli linja-autoja, joilla ihmiset vietiin Pitkärantaan. Hevonen jäi Uuksun aseman puomiin. Pitkärannassa päästiin härkävaunuun, jossa mentiin Varkauteen.

Heikki Kettu oli Uuksun poliisi ja ei laskenut miehiä junaan, etteivät ne pääse karkuun. Isälle se sanoi, että kun et ole ollut armeijassa ja olet jo vanha, voit mennä junaan. Viki ja Berogan Penna jätettiin asemalle ja ne joutuivat Kollaalle. Ville-setä meni härkävaunun lavetin alle ja Kettu ei sitä huomannut. Juna lähti iltasella ja sillä päästiin Tohmajärvelle. Se oli lauantapäivä (2.12), kun Uuksusta lähdettiin ja sunnuntaina oltiin Tohmajärvellä. Siellä me asuttiin Simosen talossa.

Klaudia Hartikainen, os. Oljakka, ja Lahja Oljakka lähtivät lauantaina Oljakanrannasta Vasán talosta. Rekeen otettiin vaatteita, evästä, lihapytty ja viljasäkki. Obrazu jäi tsuppuh. (Ikoni jäi nurkkaan). Reessä oli kahdeksan ihmistä. Vasili, Pelagia, ja tyttäret Klaudia ja Lahja, Anni-nevesky sekä lapset Erkki, Pentti ja Nina-nevesky. Reen perään oli sidottu Poju-varsa. Hevosella tultiin Tohmajärvelle, josta muut pääsivät junaan, mutta Vasá ja Pelagia jatkoivat hevosella Saarijärvelle, jossa selvisi, että muut olivatkin Jurvassa. He jatkoivat sitten hevosella Jurvaan. He olivat Jurvassa joulun jälkeen. Matkalla oli Poju myyty. Muu perhe oli Jurvassa Mäki-Tainuksen ja Kallion taloissa. Ensimmäinen 700 km evakkomatkaa oli näin takana.

Kauko Ohisalo ihmetteli eräänä aamuna katkeamatonta lumipukuisten sotilaiden jonoa, joka kulki Kivenkulmaan ja sieltä Uomaan suuntaan. Muutama päivä sen jälkeen aukesi tuvan ovi ja sotilaspoika ilmoitti, että Uuksun silta räjäytetään tänään kello 13. Poika oli Ville Kujala. Kaikkien tuli olla sitä ennen Pitkärannan puolella jokea. Muistan, että äiti lähti siltä istumalta juoksemaan navettaan ja kantamaan heiniä ja vettä elukoille. Isä pakkasi perhettä kyytiin. Hevosena oli 3-vuotias varsa, jota ei ollut ennen valjastettu työhön. Seitsemän henkinen perhe asettui rekeen ja ensin ajettiin Vasá-sedän pihaan ja kytkettiin varsa heidän hevosensa perään. Kun sedän hevonen juoksi rauhallisesti pitkin tietä, tuli meidän varsa koko ajan kiemurrellen ja ryntäillen reen kanssa. Kun saavuimme Uuksun asemalla, oli varsa aivan vaahdossa. Isä sanoi, ettei hän lähde tällä varsalla enää eteenpäin. Varsa jäi aseman puomiin ja me noustiin junaan. Sitten tuli tieto, että rata on poikki eikä juna tule Uuksulle asti. Ihmiset vietiin kuorma-autolla Pitkärantaan. Junassa pääsimme Varkauteen ja sieltä Sorsakosken tehtaan juhlasaliin.

Erkki Mathalt kertoo, että poliisi Kettu tuli sanomaan, että ” nyt kampeet kasaan”. Isän kanssa oli tehty sellainen vanerilaatikko. Siihen laitettiin kaikkia vaatteita ja vietiin se heinälatoon ihan heinäkasen alle. Isä sano, että otetaan sitten täältä, kun tullaan takaisin. Sitten lähetettiin hevosella pois. Isä ajoi ja me oltiin äidin kanssa kyydissä. Tultiin Metsäsyrrjälle äidin sukulaipaikkaan. Yhdessä talossa yövyttiin. Sitten tultiin Kalvolle, lähellä Ilmakoskea. Lopuksi tultiin Leppävirralle, Saahkarlahden kylään.

Olavi Maljanen muistaa, että oli kaamean näköistä, kun Ohisaloon Orusjärveltä tulivat. Naapurin setä oli Juho ja hänen vaimonsa oli Orusjärveltä. Vaimon vanhemmat ja veljet tuli Orusjärveltä aluksi pakoon siihen naapurin pihaan. Outin vanhemmat lähtivät ensin. Juhon porukka lähti sitten seuraavana päivänä Uuksun asemalle junaan. Juhon äiti oli pessyt sotilaille pyykkiä. Sotilaat kävi hakemassa ensin pyykin ja varastivat samalla Juhon taskukellon, kun ei ollut ketään tuvassa. Sitten ne samat sotilaat tuli ja sanoi, että kahden tunnin päästä räjäytetään Uuksun silta. Me lähdettiin siinä kello neljän aikaan iltapäivällä. Ensimmäinen yö oltiin Pitkärannassa ja lopulta tultiin Leppävirrälle.

Ilmari Kosloff kertoo, että vuorokausi ennen sodan syttymistä olivat sotilaat purkaneet heidän talon lähellä olleen leirin ja siirtyneet lähemmäksi rajaa. Kun sota syttyi, oli lunta 20 cm. Poliisi Kettu oli käynyt jo kertomassa edellisenä päivänä, että alkakaahan valmistautua lähtöön. Joulukuun 1. päivänä tuli kaksi miestä, jotka teurastivat meidän sian. Siinä touhussa meni koko iltapäivä ja sika pantiin ruhona roikkumaan orteen mökin eteiseen. Illalla katsottiin, kun Mantsin patteri ampui valojuovia.

Aamulla puhuttiin, että pitäisi lähteä, mutta meillä ei ollut hevosta. Erään naapurin hevoskyydissä oli vain vanha pariskunta ja niin me pääsimme mukaan, mamma, Elsa, Silja, Sylvester ja minä. Ennen kuin lähdettiin, isännät lähettivät minut katsomaan tienristeyksestä tilannetta. Lähdin suksilla ja olin pian Salmi-Sortavala tiellä. Näky oli lohduton. Evakkoja hevosineen, kuorma-autoja täynnä sotilaita, lehmiä, sairasautoja. Katsoin 15 minuuttia ja lähdin pois.

Isännät päättivät lähteä toiseen suuntaan, kun kuulivat kertomukseni. Tuvan kello oli silloin 10 ja kahvikupit jäivät pöytään. Isä pääsi reen jalaksille ja minulle jäi potkuri. Mökiltä hevoskolonna lähti ajamaan joen yläjuoksun suuntaan pohjoista kohti. Tie luisti hyvin, koska sotilaat olivat tulleet aikaisemmin sitä pitkin. Naapurimme Löksyn pihasta käännyimme vasempaan metsätielle. Käännyin katsomaan taaksepäin ja muistan sen näkymän aina. Matkaa jatkettiin noin 3 tuntia, kun saavuttiin pienen mökin luo ja koska ulkona oli kova pakkanen, jäätiin mökkiin yöksi. Yön aikana meidän kylä, Semin kylä poltettiin. Seuraavan päivän illalla tulimme isomman talon pihaan ja siellä oli muitakin evakkoja. Meidän kolonna taisi olla siinä pari yötä. Talo oli tilava ja hevosilla hyvät suojat.

Sitten siihen pihaan tuli nainen hevosella ja sanoi, että tämän saa ottaa, kun hyvin pitää. Meidän isä otti sen ja niin meillä oli oma hevonen. Kun lähdettiin jatkamaan matkaan, isä innostui ja huusi muulle kolonnalle, ”näin me

porvarit ja ökyrikkaat vaan oriilla ajetaan kaikkien ohi”. Sillä hevosella tultiin Kutsun koululle Tohmajärvelle. Koulu oli täynnä evakkoja ja siellä oltiin viikon verran. Eräänä päivänä sotilaat tuli ja sanoi, että kaikki hevoset otetaan armeijan käyttöön. Meidät vietiin sitten Tohmajärven asemalle ja sinne jäi potkurini halkopinon päälle. Junassa päästiin Äänekosken asemalle, jossa noustiin linja-autoon. Auton kyljessä luki Eino Lehtonen, Saarijärvi. Meidät vietiin sitten Linnankylän koululle lähellä Saarijärveä. (YU)

Pitkärannan tie ja Tolosen Rautakauppa

Keijo Kinnunen oli 16 -vuotias. Keijon isä oli rajavartiostossa aliupseerina ja perhe viljeli myös kesäisin maata Uuksussa ja oli rakentamassa sinne uutta kotia. Taloa rakennettiin Ylä-Uuksulta Jukajärvelle johtavan tien varteen noin 100 m:n päähän tien risteyksestä. Vieressä oli laivuri Sorsan talo. Sotajoukkojen esikunta majoittui heidän rakenteilla olevaan taloonsa. Ja niin Keijo pääsi huoltopäällikön lähetiksi. Sodan syttyessä Keijon perhe asui vielä Pitkärannassa, koska uusi talo ei ehtinyt valmiiksi. Evakkoon Keijo lähti äitinsä ja 8 -vuotiaan sisarensa ja 5 -vuotiaan veljensä kanssa Pitkärannan asemalta. Aluksi mentiin Sortavalaan, jossa siirryttiin linja-autoasemalle. Kesken matkan tuli pommitus ja jouduttiin menemään suojaan. Sortavalasta mentiin Savonlinnaan ja sieltä edelleen Juvalle sukulaisten luo (KK).

Pauli Semi asui perheensä kanssa Ala-Uuksulla Tsasounanmäellä. Vieressä olivat Jegor Laasovin ja Heikki Semin talot. Tsasounanmäeltä oli hyvä näköala Uuksunlahden yli pitkälle Laatokalle ja Tulemalle päin. Uuksujoen

rantaa linnoitettiin Hippien talojen edessä. Ranta leikattiin jyrkäksi ja paalutettiin. Kauempana meistä Kaitaan päin asui Ovaskainen yksin. Me olimme kolmestaan kotona, äitini Tatjana, 7-vuotias Severi ja minä. Olin silloin jo 12-vuotias. Isäni oli kuollut jo vuonna 1934.

Kun sota alkoi, aikuiset eivät aluksi puhuneet mitään. Oli varauduttu siihen, että kahakan tullessa mennään vaan perunakuoppiin ja noustaan sieltä sitten aikanaan pois. Sitten aamupäivällä tuli tieto, että alueelta suositellaan poistumaan. Nyt tuli tekemistä. Sotilaat laittoivat minut viemään viestiä Ovaskaiselle. Hänellä oli uuni lämpiämässä ja hän sanoi, ettei hän lähde mihinkään. Nyt äiti ja Heikin perhe pitivät neuvottelua ja päättivät jäädä vielä yöksi.

Illalla ja yöllä olivat vastarannan talot jo tulussa ja aamulla ei enää kukaan puhunut jäämisestä. Aamulla lähdettiin Heikin hevosella. Heikki Semi oli isäni setä. Heitä oli seitsemän ja meitä oli kolme. Reki oli tavallinen lavareki ja lunta oli parikymmentä senttiä. Jo Jonnisen peltotiellä selvisi, ettei hevonen jaksa kaikkia vetää. Ylä-Uuksulla erottiin. Heikin perhe meni Pitkärantaan ja me Uuksun asemalle. Asemalaiturilla oli vain yksi sotilas, joka sanoi, ettei junia enää lähde. Sotilas käski mennä Pitkärantaan.

Lähdimme äidin kanssa kulkemaan Seminselän pitkää mäkeä ylös. Talot olivat tyhjiä ja talojen ovet olivat auki. Tunnelma oli aavemainen, kun äidin kanssa menimme yhteen taloon sisään. Äiti oli kotoisin tältä mäeltä, mutta minä en tuntenut tätä taloa. En osaa kuvata äidin ajatuksia, kun hän istui silmät kyynelissä tuvan penkillä pitkään.

Jatkoimme sitten matkaamme maantielle. Salmin suunnasta tuli pian sotilaiden kuorma-auto, joka ottikin meidät kyytiin ja niin pääsimme Pitkärantaan. Pitkärannan asemalaituri oli täynnä ihmisiä. Meidät ohjattiin härkävaunuun ja löysimme siellä kolme vierekkäistä paikkaa laverilla. Meille sanottiin, että tämä on viimeinen juna tänään.

Nyt tuli turvallinen tunne. Öljylyhty roikkui seinällä ja minua väsytti. Heräsin vasta seuraavana päivänä, kun vaunun ovi avattiin ja sisään tuotiin ruokaa. Matkamme päättyi Varkauteen Konepajan raiteelle. Sieltä kuorma-autot veivät meidät tehtaan kansakoululle, jossa söimme ja peseydyimme. Mutta pian taas matka jatkui Sorsakoskelle tehtaan juhlasaliin.

Täällä olimme muutaman päivän, ja sitten pääsimme Lappalaisen vinttikamariin. Talossa saimme kuunnella radiota ja minä suoritin kouluni loppuun kevään aikana. Muistan edelleen mieluisana sen, kun Maija-sisko löysi meidät. Hänellä oli mukanaan jauhelihaa. Hän teki meille lihapullia ja sain syödä niitä kerrankin paljon. Myös Laasovit asuivat ihan lähellä. Niilo-veli kaatui helmikuussa ja vieläkin muistan äidin pitkän, tuskaisen itkun. Ovaskaisen näin Leppävuiran sairaalassa. Hän oli lähtenyt kuitenkin pakoon (PS).

Pitkäranta

Kauko Grönberg kertoo heränneensä marraskuun viimeisenä päivänä Pitkärannan kansakoululla. Oli ensimmäinen vapaa aamu sen jälkeen, kun hän oli saapunut ylimääräisiin harjoituksiin. Hänet oli nyt määrätty Pitkärannan aseman vartiopäälliköksi. Vartijoina oli kymmenkunta alokasta. Menin kuitenkin asemalle etuajassa ja minua pyydettiin heti puhelimeen. Sota oli syttynyt ja esikunnasta tuli määräys, että asemaa on vartioitava ja saan lisää voimaa. Käyttöön oli otettava tunnussana. Aseman ikkunat oli paperoitava. Illansuussa tuli lentokoneita. Ketään ei kuitenkaan haavoittunut. Iltapäivästä alkaen Pitkäranta kiehui ihmisiä. Asemalle tuli junia, mutta lastaus ei kuulunut meille. Junat, jotka lastattiin Uuksussa, ajoivat Pitkärannan ohi. Keskiyöhön mennessä olivat kaikki junat lähteneet ja siviilit häädettiin pois asemalta.

Minua hermostutti, miten alokkaat osaisivat käyttää tunnussanaa. Menin kauimmaiselle vartiopaikalle ja annoin määräyksen, että ei ketään saa ampua, vaikka ei osaakaan tunnussanaa, ellei se tule suoraan päälle. Sitten alkoi kuulua voimistuvaa puusikutusta. Asemamiehet olivat sanoneet, että enää ei tule Uuksusta junia. Pelkäsin, että vihollisia on tulossa. Siirryin halkopinon taakse suojaan. Junia ei pitänyt tulla ja kuitenkin sellainen oli nyt tulossa. Yöstä ilmestyi ratapihalle veturi. Juoksin päin veturia ja huusin ”Keitä te olette?” Veturista vastattiin, ”No onhan täällä asemavartio!” Sanoin, ettei Uuksusta pitänyt enää tulla junaa. Sain kuulla, että tätä junaa lastattiin pitkin radan vartta. Se pysähtyi meidän asemalla puoli tuntia ja jatkoi sitten matkaansa. Yritimme antaa junaan mitä meillä oli. Ruokaa ei ollut, mutta kannoimme vaunuihin halkoja. Junan lähtiessä vaunuista alkoi kuulua laulua. Siihen lauluun hukkui kaukana kuuluva tykkien jylinä. Vartioon jääneiden alokkaiden silmät kastuivat kyyneliin (NK11-1989, Kauko Grönberg).

Noin vuoden ajan oli Pitkärannassa asunut myös Käsnäselästä kotoisin ollut Vilho Onniselkä. Hän oli sokeutunut nuorena ja ehti asua Pitkärannassa vain vuoden verran. Sokea Vilho elätti perhettään koritöillä. Ilmi-vaimo halusi lähteä Viitasaarelle sotaa pakoon ja niin perhe lähti linja-autolla Sortavalaan lokakuun lopulla. Vilho oli lähettänyt muutaman tavaralaatikon ennakkoon jo junalla. Nyt lähtiessä ei saanut ottaa mukaan kuin sen verran minkä jaksoi kantaa. Vilho puki päälleen kaksi vaatekertaa, jotta voi kantaa käsillään enemmän tavaraa. Sortavalassa asemalla oli niin paljon matkustajia, että kaikki eivät mahtuneet junaan. Vilho kuitenkin näkövammaisena pääsi junaan perheensä kanssa, vaikka muut miehet joutuivat odottamaan seuraavaa junaa. Viitasaarella Onniselän perhe majoittui Kumpulaiselle (VO).

Sotavangit

Siviilejä jäi Salmissa vangeiksi kaikkiaan ainakin 74 henkilöä. Heistä vapaaehtoisesti Neuvostoliittoon jäi sodan jälkeen ainakin 15 henkilöä. Suomeen palasi 52 henkilöä, kaksi henkilöä kuoli ja kaksi henkilöä katosi. Vangiksi jäi Tulemalta 2, Varpakylästä 2 ja Karkusta 48 henkilöä. Puolet Karkussa vangiksi jääneistä oli lapsia. Lisäksi alueella Palojärvi - Orusjärvi jäi vangiksi yhteensä 22 henkilöä, jotka asuivat tai olivat jostain syystä juuri silloin menneet alueelle. Heidän joukossaan ei ollut lapsia. Vapaaehtoisesti Neuvostoliittoon jäi Karkusta 6 ja Palojärvi - Orusjärvi alueelta 11 henkilöä eli 13 % ja 50 % vangeiksi jääneistä. Vangiksi jääneet karkkulaiset sekä Jokio ja Saavalainen Tulemalta kuljetettiin helmikuun 2. päivänä kuorma-autoilla Aunuksen puolella olevaan Konnunkylään, josta edelleen 4. päivä helmikuuta Suatnoin luostari-alueelle (Interposolkan metsätyöleiri). Hanhiselässä, Orusjärvellä ja Palojärvellä vangiksi jääneet asuivat kotikylissään palauttamiseensa asti (PP).

Evakkomatkan jälkeen

Jos halutaan nostaa esiin evakkomatkan sankarit, niin heitä ilman muuta ovat Salmin naiset. He kuljettivat evakkomatalla mukanaan sekä lapsensa että lastensa isovanhemmat. He kärsivät lähtemisen tuskan, evakkomatkan vaikeudet ja pitkän evakon koti-ikävän vieraalla paikkakunnalla. Talvisodan evakuoinnissa oli väestöä Salmista mennyt suuri osa Tohmajärvelle ja Rääkkylään. Tohmajärveltä siirrettiin 5000 salmilaista ja Rääkkylästä 900 henkeä joulukuussa Saarijärvelle huolto-ongelmien takia. Salmilaisia oli kesäkuun lopussa Leppävirralla 3297, Jurvassa 1600, Jalasjärvellä 866, Saarijärvellä 4500, Pylkönmäessä 800, Kannonkoskella 300 ja Kivijärvellä 100 (PP). Evakossa oli siis 11463 henkeä.

Kuolleisuus evakkomatkan rasiutusten jälkeen oli myös suurta. Saarijärvelle on haudattu joulun 1939 ja vuoden 1940 välisenä aikana paljon evakkoja. Ortodoksihautoja on kesällä 2006 edelleen laskettavissa ainakin 37. Mukana on hautakiviä, joissa on usean lapsen nimet samasta perheestä. Alle 40-vuotiaita on yli puolet haudatuista. Evakkomatkan rasiutukset tulivat myös tällä tavalla esiin (HJ). Saarijärvikään ei ollut lopullinen sijoituspaikka, vaan suurin osa salmilaisista muutti vuoden 1941 kevääseen mennessä Oulun ympäristöön (AV).

Salmin puolustajat

Salmilaiset kantoivat myös raskaan uhrin sodassa. Ensimmäisenä sotapäivänä kaatuivat Heikki Latvus, Mikko Mylläri, Mikko Suoranta ja Niilo Tynnyrinen. Toisena sotapäivänä kaatuivat Otto Rätty, Mikael Hattunen, Mikko Hippi ja Vilho Tunninen.

Heikki Latvus oli heti sodan sytyttyä vahingossa astunut Manssilassa omaan miinaan. Rajamies Muurisen mukaan Latvus oli pyytänyt miehiä jättämään hänet siihen ja käskenyt muita lähtemään. Rajaselkäläinen Mikko Suoranta oli pahoin haavoittuneena päässyt pakenemaan Louhisuon taloon, jossa hän oli joko ampunut itsensä tai hänet on vihollinen ampunut (TA).

Kaatuneiden salmilaisten kokonaismäärä oli talvisodassa 258, joka on noin 1,7 % pitäjän väkiluvusta. Ensimmäisenä sotapäivänä kaatui 4 ja toisena 4 salmilaista sotilasta. Salmilaisten tappiot ensimmäisen sotaviikon aikana olivat yhteensä jo 12 kaatunutta.

Ensimmäinen suuri puolustustaistelu käytiin tämän jälkeen Tolvajärvellä alkaen joulukuun 7. päivä. Siellä salmilaisia kaatui kaikkiaan noin 20 ja pääosin kaatuneet olivat Er. P 9:n sotilaita. Er. P 9 joutui iskemään pohjoisen kautta Tolvajärven taakse vastahyökkäyksessä, koska PPP7 oli menettämässä asemansa Kuikkajärven ja Ylä-Tolvajärven kapeikossa. Jo murtumassa ollut puolustus Tolvajärvellä kuitenkin paikattiin näillä nopeilla koukkauksilla, jotka Er. P 9 ja 10 suorittivat. Tolvajärven taistelu oli tärkeä sen takia, että sillä varmistettiin myös Kollaan linjan pitäminen. Jos Tolvajärven alue olisi menetetty, olisi vihollinen päässyt Kollaan puolustajien taakse. Tolvajärven taistelu kesti noin viikon ja päättyi 13.12.1939. Kaatuneita oli yhteensä yli 100 ja haavoittuneita oli 250 miestä.

Seuraava kova taistelu tapahtui 17.12.2007 Mursulassa, jossa kaatui 10 sotilasta Sal.Lo/LmeP:n joukoista. Mursulan jälkeen tuli Hippola, jossa Er. P8 menetti 13 miestä.

Laatokan pohjoispuolelle syntyneiden mottien vartiointi ja laukaisu oli osaltaan myös Salmista vetäytyneiden osastojen Er. P 8 ja JR37:n tehtävää. Lemetin mottien laukaisussa kaatui tai haavoittui ainakin 56 salmilaista sotilasta, joista 48 oli Er.P 8:n sotilaita. Lemetin itäisen motin taistelun raskaimmat päivät olivat salmilaisille tammikuun alussa, jolloin mottien murtamista yritettiin ensimmäisen kerran liian heikolla aseistuksella ja heikon tiedustelun jälkeen. Tammikuun 6. päivä kaatui 10 Er.P 8:n sotilasta ja tammikuun 10. päivä ainakin 12 Er.P 8:n sotilasta. Motit saatiin murrettua vasta kuukausi myöhemmin. Laatokan koillispuolen mottitaisteluissa, Lemetissä ja Koirinojalla, kaatui yhteensä lähes 100 salmilaista sotilasta tammi-helmikuussa 1940.

Kollaan puolustusasema pysyi murtumatta ja lujassa taistelutahdossa koko sodan ajan. Siellä taistelut olivat varsinkin keväällä tammi-helmikuun vaihteessa ja maaliskuun alussa hirvittäviä. Puolustavat joukot vaihdettiin helmikuun puolivälissä, jolloin osasto Teittinen pääsi lepoon. Sen olivat muodostaneet JR34, JR35, 1/KTR12 ja 23. PionK ja ne olivat puolustaneet Kollaata koko ajan. Tilalle tulivat nyt JR69 ja Kev.Os. 23. Maaliskuun alussa alkoi uusi voimakas vihollisen hyökkäys, jonka Kollaa kesti kuten aikaisem-

matkin hyökkäykset. Tämän puolustustaistelun henki ”kyllä Kollaa kestää” on edelleenkin Suomen kansan muistissa (AM).

Lähdeaineisto:

- AV: Anni Viljanto: Salmi
PP: Pauli Pölönen: Evakossa, evakosta, evakkoon
MT: M.E. Terho: Salmin pitäjän tapahtumia lokamarraskuussa 1939
NK: Nuori Karjala lehti, no/vsk ja kirjoittaja
VS: Veikko Siira, Karjala lehti 14.9.2006, sivu 4
APa: Alvi Patronen, Muistiinpanot joulukuu 2006
AP: Anneli Pantsar, os.Terho: Muistiinpanot 2003
SH: Salme Huhtinen Kirjehaastattelu 2006
LI: Lauri Immonen: Kaksi tykkiä
TJ: Torsti Juhavaara: Veteraanien perintö, kertomuksia
Smi: Laatokan sotalaivaston komentaja Smirnovin raportti
YT1: Salme Sadeniemi et all. Yhteinen tulikoe, Otava, s 112
YT2: Salme Sadeniemi et all. Yhteinen tulikoe, Otava, s 115
OP: Olavi Petro, puhelinhaastattelu helmikuu 2007
KT: Kansa Taisteli lehti, no/vsk, kirjoittaja
RV: Rajamme Vartio lehti vsk, kirjoittaja
YU: Aulis Oljakka: Salmin Ylä- Uukso ja Ol`okan sugu
LM: Tiedonvaihto Leo Miralan kanssa
HJ: Tiedonvaihto Heikki Jerosen kanssa
PJ: Tiedonvaihto nimimerkki ”Palojärven” kanssa
Vi: Viikin kuulustelupöytäkirja, Elfride von Hippus
AM: Antti Maunuksela, Taisteluita Laatokan Karjalassa talvi- ja jatkosodassa, internetjulkaisu
LS: Länsi-Savo, 30.11.1979, Pakina, Ahven
EJ: Eeva Jumpponen, os. Mikkonen, Videokertomus
VV: Väinö Vanhanen, Puhelinhaastattelu tammikuu 2007
AK: Antti Koveron sotapäiväkirja
MR: Mikko Rahkonen: Nauhoitus Evakkoon lähtö Orusjärveltä, syyskuu 2006
AL: Aune Lempiäinen, os. Purssila: Puhelinhaastattelu lokakuu 2006
RJ: Raakel Jaala, os. Toroila: Puhelinhaastattelu lokakuu 2006
PPE: Niina Peiponen, Karjalainen kasvattaja, Pekka Peiposen internetsivu 2005
ET: Evakon Taival, Videokertomus, Pielaveden ja Keiteleen Kansanopiston videoryhmä

- MM: Maire Mursinoff, os Postareff, Haastattelu
lokakuu 2006
- TA: Terttu Autio, os. Uuttu, Puhelinhaastattelu lokakuu 2006 ja
muistiinpanot
- HJo: Heikki Joutsen, Puhelinhaastattelu lokakuu 2006
- AA: Alli Autio, Puhelinhaastattelu lokakuu 2006
- JP: Juulia Patronen, Muistiinpanot joulukuu 2006
- NP: Valto Peiponen, Laatokan Mantsi, Niilo Peiposen
kirjoitus s. 425
- KK: Keijo Kinnunen, Puhelinhaastattelu marraskuu 2006
- PM: Pertti Marttinen, Sähköpostikirjeenvaihto marraskuu
2006
- VO: Vilho Onniselkä: Kirja, Käsnäselästä
Kankaanpäähän, s. 90-91
- NRi: Niilo Ruotsin kirjoitus Demarkatsioonilinja
- ErP: Er P 8:n ja 1/Er P 8:n sotapäiväkirjat
- NO: Niilo Okulov, Puhelinhaastattelu elokuu 2007
- TV: Timo Vihavainen: Marssi Helsinkiin, sivu 127
- PS: Pauli Semi: Muistelmat

Kuvien alla on mainittu kuvan omistaja. Muut kuvat ovat Aune ja Mauri Terhon kuva-albumeista vuosilta 1934–39.

Salmilaisten runoja

Lähteensilmä kotikylässäni Kirkkojoella

Mikael Karivainio, 1985 Täby

Olit niin puhdas vetinen lähde,
kotikyläni mäenrinteessä
jolla äiti ensi kerran minutkin pesi
ja siksipä sitä nyt muistan.

Lähteen lähettyvillä intiaanisotaa kävimme
sen kätköhön pieniä kiviä heitimme
sen kirkasta vettä tuohiroppeella joimme.

Voi sitä sotaa ja leikkiä. Siinä oli meitä
Jäniksen Martti, Häkkisen Pauli, Mikkosen Fleeko,
Alvi, Santtu sekä Saavalaisen Junnu, Arvi,
ja tietysti sen aikaiset Koverskoin pojat
Alvi, Mikael, Johannes.

Lähteen vedessä jalkani kastui, kun lapsena
pienenä jalkojani vilvoittelin.
Sen ympärillä metsämarjoja poimin.

Sinua lähteeni muistan usein, kun aurinko laskee
niin silloin sä säteenä kirkkaana loistat.
Niin kiltti, niin nöyrä olit lähteeni
että vetesi annoit sairaalalle,
sekä moneen taloon juomavedetkin.

Jospa sinut nähdä lähteeni viel saisin
sun vedellä janoni sammuttaisin
Sinun kirkkaalla vedellä, kasvoni viruttaisin...

Lapsuuteni Salminlahden rannat rakkaan Karjalan
Sieltä muistot ihanat, hiekkarannat kauneimmat.
Laatokanranta, marjamaat eivät unhoitu milloinkaan.

Pääsisinpä Karjalaan sitä hetkeä muistamaan.
Sydänveri kiehuu ja raastaa kun puhe on Karjalanmaasta
Muistot ne kultasiivin kantaa, kylätiet siellä nukkuu.

Oli kotini Mikkosen vaaran juurella,
sinne ajatukseni usein vien.
Aurinko veteen säteensä toi,
tien toisella puolelle oksilla linnut lauloi,

Karjalan käki siellä vaaranpuissa kukkuu,
tuomet tuoksuu hiljaista on ja rauhaa.

Laskee lahden yli sumertavaa harsoa mi silmään sinertää.
Haapa, lehdessänsä pilkku verta, aavistuksen verran värähtää.
Veden välke oudosti jo päilyy, hiljaisuutta ilta kummeksuu.
Mieli niin kuin haavanlehti häilyy
tummuudestaan kuu kun kurkottuu.

(NK 6-7 – 1994, Mikael Karivainio)

Laulu Salmista

Lahja Räihä

Nytpä laulan Salmista,
muistoista ihanista, armaista
menneistä päivistä pahoista
noista ajoista ankeista.

Syntymäseutuni Salmi on,
nuoruuteni paikka verraton.
Siellä myös leikit leikkiä sain,
niitä on kaunista muistella ain`.

Kohtalon kolhuja kokea sain,
tuska raastoi rinnassain,
kun kylmään ja kolkkoon maailmaan
jouduimme pois sieltä kulkemaan.

Keväitten tullen ken meistä vois`
unhoittaa muistot armaat pois
lintujen laulut riemukkaat,
purojen solinat soinnukkaat.

Sinne me aina kaipaamme
unissakin siellä kuljemme.
Leposijan siellä jos ikuisen
saisimme katveessa kuusien.

(Mukailtu Tuku, tuku lampaistani ... sävelmään sopivaksi)

(NK 2-1977, Lahja Räihä)

Muistelemmo erähii salmilasii mušikkasii da starikkašii

Martti Jänis

1.Käräjät kerran Salmissa
tuasen oli tulossa.
Miišu oli pettänyh
viisaita ruotseja.

2.Miišu oli pläššinnyt
tripaškua dorogal.
Plieššän pani kierdämäh
Keräi jengat katšojilda.

3.Antin ruistu hirvet söi
erähännö huondeksenno.
Orušu sattui käis olemah
joudui lihat padaseh.

4.Nämä kaksi kansanmušikkua,
korvessa eläjiä,
työllisti silloin virgakundua
joga kerran käräjil.

5.Salmin kunnajohtaja
Vasili-keisari.
Suuri mušikku- suuret kielot
häi hyvin hoideli.

6.Ivan-pappi tunnettii,
händy vähäsen varattih.
Jielot sanoi tšomendelematta
gu rutto oli luonnoltaan.

7.Salmin kirikön kelloloi
Kola soitteli
Kirikön viinikellarih
häi kerran nukahtih.

8.Keskikoulun rehtori
meidy laskemah opasti.
Pyhähuondes aigaseh jo
häi kalua ongitti.

9.Ošuuškaupan johtaja -
Tuomas Klemetti-
Yhtes kešäs – Dolgosen koskes

kahekasankummendy lohtu sai.

10.Orusjärven Balaškin
häi muadu viljeli.
Ravei oli hiihämää
jäi nuorembat toiseksi.

11.Simo Sorsan Salmi-laiva
Luad´ogal höösyši
Itse Simo škipparinno
tuli yökse Tulemal.

12.Ruotšin Pešan suakkunat
ne on tovenmugasii.
Kyynel kirbuo nagrajes
gu niid´y kuundeloo.

13.Valokuvat da jääd´elöt
Boršiekku valmisti.
Valistunnuh – silloin jo häi
tämä meijän nuaburi.

14.Kembo malttau kirvesvarren luadii
tänä päiväny?
Jänöin Ondreill aigua sih méni
kakstostu minuuttii.

15.Ñikkari Vańjkan vertaassa
sruugat suhisi.
Kratatit dai ruuhet
sie luadittii käybäset.

16.Balagurovan Matin pajassa
kibunat singoili.
Matti oli ´nerokas,
seppännö lyömätöi.

17.Tukkua lipates Leppäsen Kol´a
pajosii pajatti.
Jallat oli kebieset
gu tripaškua opasti.

18.Fomkan Jussi merimiespuvus,
ylen oli näyttävä.
Tyttölöin silmät räpsähteli
gu häi savodal käveli.

19.Politšii – se Repetti
bešodoi silmäili.
Erähitši humalniekan
häi butkah talutti.

20.Ol'íi Hyöky – teknikko
meille sähkölöi naved'í
Vaskitorvie puhaldeli
häi suorah nuottilois.

21.Tul'íiherru Saarela
vähäl ei hellittänyh.
Päiviä kolme jälles häi hiihti
da lopuškal ilveksen kiinni sai.

22.Bohmuašu da Hovattu
hobošii kehuttii.
Tulemajoven sillankorvas
käsil kilbua huijottii.

23.Parembin työ mustatto
nämä Salmin mušikat.
Kui liene mieleh juolahtannuh
nämä meijän starikat.

24.Salmin nábiet akkaset
ravieh piiruat luadittih
ensi kerral moošebud
mustelemmo akkašii.

(NK 12-1989...3-1990, Martti Jänis)

Salmin kyläzet

Niina

Mustelen minä salmilazii
paikkoi endizii armazii:
vuaroi, kangahii, kyläzii
da meren suarii, randazii.

Eh kylä sie, kylä tiä, kylä tiä
saloloin keskel,
vuarazien piäl,
Luadogan randazil,
suaril da mäil
joga kylän tunnen, näin.

Manššilan da Virdilän
lähäl Rajaselgy on.
Suarijärven leiripaikkua
parembua eb muuval näi.

Eh kylä sie, jne

Hanisellän dorogu
tazan´e da kabei on.
Joven rannal srodittu
on Varbuselgy, Räimälä

Eh kylä sie, jne

Ajelen pitkin kangahazii,
Orusjärven kujozii,
Palojärvel pyöräjtäitšen
Kaunoiselgäh pieneh vie.

Eh kylä sie, jne

Kävelen pitkin Tulemua,
Kat´šelen ymbäri Zavodua,
Riijjoinniemel tšökkelehtän,
butkil Kirmoin, Titovan.

Eh kylä sie, jne

Jatkan matkua Miinalah,
joven kyläh, Hozainah.
Tšasounan kohtal silmät ristin,
panet monet poklonat.

Eh kylä sie, jne

Pebrus Karkkuh kaimuallah,
Alvoittuh jo vuotellah,

Perämois, Hiivas da Lungulas
ollah vastah ottamas.
Eh kylä sie, jne

Huškazes pert' tih kutšutah,
Tiittalas kouffii taritah,
Ulahtos kylyn'e lämmitetäh
yöttä sie ei laskieta.
Eh kylä sie, jne

Kotkaniemie kierdelen,
Pöllän rannas vuottelen,
gu Sorsan laivan'e huuvvattaa
da rahvasta Mant'tših vievy.
Eh kylä sie, jne

Mant'tšin suarel tuulet käy,
sinne ei ainos Valamo näy,
kat'tšelen Työmbäses, Peldoses
lobi Oritselläs, Peiposes.
Eh kylä sie, jne

Piädykaute Koveroh
minun pidää mennä jo.
Tullen, mennen Jugakoskel
mieleh tuloo varavo.
Eh kylä sie, jne

Kirikköjoven peldozet,
Mägipiän suuret agjazet,
Käymättä Bräyšy da Uuksalonpiä,
Regirandu, Kaidu ei jä.
Eh kylä sie, jne

Uuvvenkylän Puustanmäil
kat'tšelen Ala-Uuksuh päi,
met'tšien tagua en Ylä-Uuksuu,
Tunnistu da Sadulii näi.
Eh kylä sie, jne

Käsnäselgy da Kanabro
eigöhäi kylät lopu jo.
Sanon vie Alhon da Känkkälän
da ylen suuret passibot.
Eh kylä sie, jne

(NK 6-7-1975, Niina)

Anneli Pantsar, os. Terho:
Muistelmia Salmin ajoilta

Kirjoittaja oli Salmassa talvisodan syttyessä noin 8-vuotias ja teksti on kirjoitettu vuonna 2003.

Tuleman Hovi

Salmi, Laatokan itärannan vauras pitäjä, oli siis ennen talvisotaa lapsuuteni maisema. Ensimmäistä kotiamme en sieltä muista. Se oli Manssilassa rajavartioston taloissa. Toinen asumuksemme tulee aina säilymään mielessäni. Tuohon rakennukseen, Tuleman Hoviin, liittyy vaiheikas historia ja menneisyys.

Meidän kodiksemme hovi tuli, koska se oli siihen aikaan valtion omaisuutta ja isäni oli Salmassa nimismiehen virassa. Myös nimismiehen virasto oli Tuleman hovissa 30-luvun lopulla. Talo oli mahtava 2-, osin 3-kerroksinen hirsirakennus. Se oli maalattu keltamullalla, mutta ikkunanpuitteet, kulmalistat ja pilarit olivat valkoiset. Se oli eräs Tuleman komeimpia rakennuksia, keskellä kylää, Tulemajoen varrella. Pihalla lännessä kasvoi koivuja, vaahteroita, tuomia ja muutama tammikin. Itäpuolella oli tekolampi, jossa keväällä oli runsaasti vettä ja sammakoita, loppukesällä oli vihreää levää ja vesi oli melko vähissä. Sauna, ulkokuone ja liiterit olivat lammikon takana. Pihalla oli myös tienhoitopiirin tukikohta autotalleineen. Äidilläni oli pihalla kasvimaata, josta saimme monenlaista ruokaa pitkin kesää ja myös talven varalle säilöttävää.

Huoneita rakennuksessa oli paljon: keittiö, lastenhuone, ruokasali, sali, makuuhuone, isän virastohuone ja suuria eteisiä, kaikki nämä ensimmäisessä kerroksessa. Yläkerrassa oli myös suuria tiloja: yksi talviasuttava huone, jossa asui muistaakseni joku opettaja. Sitten oli suuri mankelihuone mahtavine kahden hengen voimalla toimivine mankeleineen, iso kesähuone parvekkeineen ja asehuone. Asehuone oli jännittävä paikka seinillä olevina pyssyineen. En koskaan saanut tietää, mitä aseita ne olivat. Ehkä ne olivat jotain takavarikoituja aseita! Isäni kokoelmia ne eivät olleet.

Talon molemmilla puolilla oli suuret kuistit valkeine pylväineen. Länsipuolen kuistilta johti hiekkakäytävä puiston läpi ns. Pikkuportille. Huoneet lämmitettiin kauniilla kaakeliuuneilla. Talossa oli kolmaskin kerros, vintti, jonne johtivat erittäin kapeat ja jyrkät portaat. Siellä muistan käyneeni isän seurassa vain pari kertaa. Se oli pelottava paikka, kylmä ja pimeä ja sieltä oli löytynyt luita! Tarinan mukaan joku entinen asukas oli pitänyt sitä koirien asuntona. Me lapset pelkäsimme sitä paikkaa.

Hovin väki

Siihen aikaan oli tapana, että virkamiesperheessä oli ainakin yksi palvelija. Meillä heitä oli kaksi. Toinen huolehti keittiön toiminnasta ja toinen oli lastenhoitajana. Salmiin muuttaessamme minä olin 3-vuotias ja veljeni Hannu oli puoli vuotta vanha. Oli Lempi, Lydia, Taimi, Julia jne. Julian sukunimi oli Suhola. Suuressa huushollissa riitti puuhaa myös äidilleni. Tapana oli, että viran puolesta vierailevat henkilöt, kuten käräjätuomarit, poliisitarkastajat, maaherrakin vieraili tai yöpyi meillä. Äitini ohjasi jonkin aikaa myös kotitalousharjoittelijoita. Tällaiselta ajalta muistan, että kerran ruokailuamme hoiti neitonen, joka oli puettu mustaan pukuun ja valkeaan vyötäröesiliinaan. Kotiapulaisista tuli meille lapsille hyvin läheisiä. Muistan Hannu-veljeni paenneen aina Lydian turvaan, kun asiat eivät äidin kanssa sujuneet tai kun oli tapahtunut haaveri. Kotiapulaiset lukivat joskus myös iltasatuja, varsinkin jos vanhemmat eivät olleet illalla kotona.

Lampi pihalla

Takapihalla oli tekolampi, jossa keväisin oli runsaasti vettä. Lammessa asui myös kaksi ankkaa, joille oli tehty oma nukkumapaikka lammen rannalle. Ankat kävelivät yöpymiskoppiinsa illalla aina peräkkäin. Ankkojen munia käytettiin meillä talossa leivontaan. Tekolampi oli aluksi ilman aitaa. Sitten eräänä kesäisenä pyhäpäivänä minulla oli ylläni valkea yläosasta kirjottu mekko ja valkeat sukat ja kengät ja veljelläni merimiespuku. Leikkiessämme lammen rannalla putosi veljeni sammakoiden ja levämaton sekaan ja minä jouduin samaan paikkaan yrittäessäni vetää häntä sieltä kuiville. Nyt olimme molemmat täysin vihreitä levistä. Lammikko aidattiin tämän jälkeen.

Meillä oli myös koira, pystykorva nimeltään Vahti. Se oli saman ikäinen minun kanssa. Meidän perheeseen se tuli Koivistolla, jolloin se löytyi eräänä aamuna talon rappusilta, eikä sen jälkeen halunnut erota perheestä. Vahti ei ollut leikkisä koira, mutta uskollinen se oli. Erikoisesti se oli kiintynyt isääni, ja olisi varmaan puolustanut häntä viimeiseen saakka. Isän autoillessa hyppäsi Vahti aina etupenkille. Vahti ammuttiin talvisodan alkupäivänä.

Tulemanjoki

Tulemanjoen ranta oli lähellä ja siellä saatiin käydä vain aikuisten läsnä ollessa uimassa. Virta joessa oli toisinaan voimakas ja vaarallinen. Tietysti joskus menimme ilman kaitsijaa ja silloin minulle meinasi käydä ikävästi. Virta tempaisi minut mukaansa ja pelastuin vain, koska naapurin Matti ymmärsi

oikealla hetkellä tarttua käteeni ja sai minut kiskottua rantaan. Vieläkin puistattaa tuo tilanne.

Kesämökki

Meillä oli kesämökki Perämaansalmen rannalla. Mökki oli varaston tapainen vain ikkunaluukuilla varustettu maja hiekkakankaalla. Se ei ehtinyt valmiiksi ennen kuin sota syttyi. Itse ranta oli jyrkkä hiekkapenger, joka jatkui äkkisyvänä veden alle. Hiekka oli valkoista, puhdasta ja kuumaa. Siihen oli hauska hautautua kaulaa myöten lämmittelemään tai rakennella hiekkalinnoja veden rajassa. Kiusana veden äärellä olivat rautakalat, joiden piikeistä saimme muistutuksia joka kesä. Rantapenkereeseen oli isäni hankkinut savusaunan, joka oli uitettu paikalleen Lunkulan saaren puolelta. Ilmeisesti se oli alkuaan jonkinlainen lato. Myöskään se ei ehtinyt valmiiksi ja en muista, että siinä olisi koskaan ehditty sauna. Samalla rantalohkolla oli kesäpaikka ainakin rehtori Setkäsellä ja poliisi Supisella.

Höttösen talon palo

Eräänä talviyönä heräsin keskellä yötä kovaan hälinään kotona. Ulkona pauhasi kirkonkello ja tuima itäinen tuuli puhalsi. Katsoessani ikkunasta huomasin tulisien riekaleiden lentävän tuulen mukana ja tarttuvan puiden oksiin. Äitini hoputti minua pukeutumaan nopeasti ja selitti, että naapuritalossa on tulipalo. Höttösen talo aivan lähellä oli tulessa. Talossa oli kangas- ja tekstiilikauppa. Palon sammuttajat joutuivat suojelemaan kaikkia ympärillä olevia rakennuksia ruiskuttamatta vettä seinille. Aamulla sitten totesimme, että oman talomme seinä ja itäinen terassi oli noesta ja vedestä musta ja jäässä ja pihalla lumessa oli kaikkialla mustaa nokea.

Retki rajalle

Kesällä teimme eräiden vieraiden kanssa retken rajalle. Ensin mentiin Manssilaan, jossa rajavartiostolla oli majapaikka Saarijärven rannalla. Siellä piti ilmeisesti ilmoittautua. Menimme ensin laiturille ja rajavartija otti meidät lapset hetkeksi veneeseen. Vesi Saarijärvessä oli aivan kirkasta. Ihmettelin, että miten hyvin pohja näkyi ja myös pohjalla olevat kaatuneet puunrungot näkyivät selvästi. Oli ihmeellistä tarkastella vedenalaista maailmaan veneestä. Kalat ja vesikasvit näkyivät kirkkaasti ja alimpana oli valkea hiekka!

Sitten lähdimme rajalle, joka Manssilassa oli pelkkä riukuaita. Portin takana samoin vasemmalla puolella aidan takana oli Neuvostoliitto. Rajamerkit

näkyivät, sini- valko- ja punainen pylvä. Kun kävelimme siinä tiellä, pisti eräs vierastamme jalkateränsä riukuaidan toiselle puolelle ja sanoi, että ”Tulipa käytyä ulkomailla”. Jotain pelottavaa siinä kuitenkin oli, koska olin ruvennut itkemään, enkä halunnut jatkaa matkaa enää portille saakka, vaan olin pyytänyt päästä pian pois.

Joulumuistoja

Jouluaika Salmassa oli meille lapsille jännittävää aikaa. Jo hyvissä ajoin ennen joulua vilahteli ikkunoiden takaa punalakkinen tonttu, joka joskus koputtikin ikkunaan. Usein se tapahtui silloin kun olimme koko perhe syömässä, jolloin kaikki havaitsivat mitä tapahtui. Muistan kerran tunnistaneei tontun päästä samanlaisen villamyssyn, joka oli toisella kotiapulaisellamme. Joulua varten keittiössä leivottiin. Aattoaamuna tuotiin sisään iso joulukuusi, jota koristeltiin stanioli -papereilla. Latvaan laitettiin iso tähti ja kuusessa oli elävät kynttilät. Lisänä oli muutama paperipäällysteinen karamelli ja joskus sytytettiin tähtisädetikkuja. Iltapäivällä lapset puettiin parhaimpiin vaatteisiin ja samoin pukeutuivat myös vanhemmat.

Ruokapöytä oli katettu hienosti. Ruokana oli kinkkua, rosollia, lanttu-, porkkana- ja maksalaatikkoa, riisipuuroa ja rusinasoppaa. Juomana oli maitoa, piimää ja kotikaljaa. Kotiapulainen hoiti jouluaterian tarjoilun. Aterian jälkeen apulaisemme tulivat mukaan ja sitten laulettiin joululauluja joulupukkia odotellessa. Kaikki saivat lahjoja, nukkeja, vaatteita, pelejä ja kirjoja. Joulupäivän aamulla nukuttiin pitkään ja silloin ei käyty kylässä. Tapaninpäivänä sen sijaan käytiin tuttujen luona ja rekiajellullakin. Myös joulukortteja alettiin niihin aikoihin sekä saamaan että lähettämään.

Kouluun

Syksyllä 1938 menin muiden 7-vuotiaiden kanssa kouluun. Ensimmäisenä koulupäivänä menin kouluun naapurin Matin (Matti Huhtinen) kanssa ja monasti vielä myöhemminkin. Koulu oli Kirkonkylän kansakoulu ja opettajani oli Anni Vanhanen, jota en kyllä muuten muista laisinkaan. Koulussa oli vuoroluku eli välillä menimme kouluun aamulla ja välillä puolen päivän aikaan. Kun tulimme iltavuoroon, saattoi luokkamme seinustalla seisoa isompia oppilaita kirjat käsissään kasvot seinään päin. He olivat jälki-istunnossa lukemassa läksyään uudelleen ja saivat aina käydä yrittämässä selvittää läksynsä opettajalle. Toiset sen sijaan olivat rangaistukseksi seisomassa, ja saattoivat olla siinä koko tunnin tai kaksikin. Syksyllä -39 koulua käytiin vain kaksi viikkoa ja sen jälkeen jouduimme lähtemään rajan kiroja pakoon ensimmäisen kerran.

Sonkajärvi

Lähdimme lokakuun puolivälissä sotaan pakoon Sonkajärvelle. Menimme ensin linja-autolla Sortavalaan, jossa nousimme junaan ja matkasimme sillä perille. Meitä oli viiden hengen ryhmä: äitini, minä, Hannu-veljeni sekä Kirsti ja Hanna Hyöky. Menimme Sonkajärvellä Sirviön taloon, joka oli Hyökyn sukulaisten naapurissa. Talo oli iso maalaistalo, josta saimme tuvan asuttavaksemme. Talosta saimme ostaa ruokaa, mutta kauppakin oli lähistöllä. Talossa oli myös paljon eläimiä joiden kanssa aika kului nopeasti. Muistini mukaan olimme siellä 4 viikkoa ja palasimme sitten Salmiin marraskuun alussa. Ikävääkin ehdimme Sonkajärvellä potemaan kovasti, koska isä ja kaikki rakkaat tavarat ja leikit olivat jääneet Salmiin.

Talvisota alkaa 30.11.1939

Heräsin aamuhämärässä tavallista aikaisempaan herätykseen. Äiti hoputtaa levottomana minua pukeutumaan nopeasti ja auttaa samalla Hannu-veljelle vaatteita ylle. Sitten syödään kovalla kiireellä aamupala ja aletaan pukeutua ulkovaatteisiin. Vanhemmat puhuvat linja-autolle lähdestä. Äiti ottaa matkalaukkuun vielä vaatteita ja yhden nukkeni ja lelun veljelleni. Kuulen, että isä sanoo sodan syttyneen ja pelko kouraisee mieltä. Kun sitten olemme valmiit, niin pikkuveli on kadonnut ja hän löytyy pitkän etsimisen jälkeen talon vintiltä laittamassa tavaroita omaan laukkuunsa.

Linja-auto, johon menimme, lähti Tulemajoen sillan korvasta ja oli täynnä väkeä. Saimme kuitenkin istumapaikan etupenkistä ja auto lähti liikkeelle melkein heti meidän tultua. Mukana oli myös kotiapulaisemme Klaudia. Isä jäi Salmiin. Matkan aikana selvisi, että venäläiset olivat aamulla ylittäneet rajan Manssilassa. Pääsimme autolla Rautalahteen, jossa kaikki jäivät pois erään maalaistalon pihalla. Auto palasi takaisin Salmiin. Talon pihalla oli ennestään jo paljon ihmisiä ja tavaraa. Illalla pääsimme sisään taloon ja saimme kuumaa teetä ja söimme omia eväitä. Yövyimme ilmeisesti siinä talossa ja katselimme idän suunnassa loimottavia valoja. Seuraavana päivän menimme Impilahdelle, jossa olimme Impilahden nimismiehen perheessä ainakin pari päivää. Täältä matkamme jatkui jollakin henkilöautolla Savonlinnaan.

Evakkomatkamme jatkui Savonlinnasta Petäjävedelle, Laukaaseen ja Kangaslammille.

Paluu Salmiin

Toukokuun lopulla vuonna 1943 piti minun pyrkiä oppikouluun. Kangaslammien kirkonkylän kansakoulussa olin 4 luokalla ja opettajani oli Lempi

Vapaavuori, joka oli vanhempieni hyvä tuttu. Kevätjuhlaa varten oli harjoiteltu ohjelmaa, jossa minullakin oli kaksi roolia. Suunnitelmiin tuli kuitenkin muutos. Eräänä päivänä pari päivää ennen koulun loppua äitini ilmoitti, että minä ja hän matkustetaan Salmiin pyrkimään oppikouluun. Olin suunnattoman pahoillani tästä käänteestä, koska olin varustautunut kevätjuhliin täällä ja pyrkimään Varkauteen oppikouluun. Koulun opettaja suorastaan oli vihainen vanhemmilleni.

Mutta Salmiin lähdettiin, ensin junalla Joensuuhun ja sieltä eteenpäin. Rata oli rakennettu Salmiin sodan aikana ja pääsimme perille Salmin asemalle. Yön vietimme sodalta säästyneessä suojeluskuntatalossa, mutta siellä nukkumista häiritsivät tuhannet lutikat. Seuraava aamu oli ankea, huonosti nukuttu yö väsytti ja sisäänpääsykoheet menivät miten sattuu. Teimme pääsykoetehtäviä isossa salissa suojeluskuntatalolla. Koska siellä ei ollut pöytiä, oltiin polvillaan lattialla ja kirjoitettiin paperille penkillä. Pääsin kuitenkin Salmin Yhteiskoulun oppilaaksi.

Iltapäivällä kävelimme Tulemajoen ylitse uutta väliaikaista siltaa myöten. Vanha silta oli raunioina. Tuntui kummalliselta käydä entisellä kotipihalla ja katsoa kivijalkaa, jonka keskellä on kasa hiiltyneitä hirsiiä. Portaiden kohdat erottuivat vielä. Uusi kasvillisuus oli ehtinyt jo vallata alaa. Puiston puut olivat kaikki jostain kohdasta poikki. Ainoa pystyssä oleva rakennus oli saunamme. Samanlaista oli muuallakin ympäristössä, savupiippuja, kivijalkoja, rojua. Olimme seuraavan yön Hyökyjen vieraina ja lähdimme sitten takaisin Kangaslammille. Oppikouluun menin kuitenkin Varkauteen, koska sotatilanne oli vuonna 1943 muuttunut.

Terttu Autio, os. Uuttu: Salmin muistoja

Manssilan kylä sijaitsi Salmissa aivan rajalla ja vastapäätä rajan toisella puolella oli Rajakontu. Manssilassa olivat Rajavartioston kasarmit ja siellä oli paljon kantahenkilökuntaa sekä koulutuksessa olevia varusmiehiä. Asuimme Manssilassa kesään 1939 asti. Isäni oli Toivo Aleksanterinpoika Uuttu s. 1910, ja kotoisin Uudeltakirkolta, Inosta ja äitini oli Anni Ivanintytär os. Patronen, s. 1908 ja kotoisin Manssilasta. Isä oli rajavartioston palveluksessa 1. komppaniassa ja äiti Manssilan meijerin ainoa työntekijä.

Äiti oli meijerikkona ja perheellämme oli työsuhdeasunto meijerin yläkerrassa. Asuntomme oli toisessa kerroksessa ja käsitti ison hellahuoneen komero- ja eteistiloineen sekä vintin. Lisäksi perheellä oli vuokrattuna Steniuksen Annin (Toivon Anni) talosta vuosina 1938-39 myös hellahuone. Tämä talo sijaitsi aivan Manssila-Salmi maantien varrella lähellä Osuuskauppaa. Steniuksen talosta oli noin kilometri matkaa Grosnoin rajaportille. Talo oli Laatokan puolella jyrkänteen reunalla. Reunaa myöten kulki valtakunnan raja. Rajana oli tavallinen pistoaita. Talon saunassa istuessa lauteet olivat Venäjän puolella ja jalat Suomen puolella.

Venäläisten kasarmialue näkyi selvästi talon pihaan. Kesällä 1939 alkoivat venäläiset rakentaa sen suojaksi korkeaa lauta-aitaa. Seurasin päivisin rakennustöitä, koska aidan raoista oli hyvä näköyhteys. Työmiehillä oli tapana kiikkua lankuilla taukojen aikana. Heillä oli tukeva lankku ja keskellä alusta. Lankulla kaksi miestä kiikkui aina kerrallaan. Mietin usein miten he voivat kesken työpäivän kiikkua!

Steniuksen talossa oli pieni koira, joka usein kuljetti kuivumassa olevia pyykkejä Venäjän puolelle. Niitä ei saanut itse hakea pois, vaan aina piti pyytää rajavartioston apua. Venäläiset toivat sitten pyykit pistimen nokassa riiputtaen ja suomalainen rajamies otti ne vastaan. Lopulta koira piti ampua tästä syystä.

Isäni rakensi meille laudoista leikkimökin meijerin pihaan, kaivon ja meijerin välisen piha-alueen reunaan. Mökki maalattiin beesiväriksi. Siinä oli kaksi ikkunaa, ja toisen edessä oli pöytä ja veranta. Mökki oli harjakattoinen. Meijerin lisäksi asuimme vuodesta 1937 myös Koslosella, mutta aina kävimme leikkimässä mökissä. Kun muutimme kesällä 1939 Tulemalle, myytiin mökki Miihkisen Maijalle yhdellä markalla. Miihkiset siirsivät mökin osuuskaupan pihaan, koska asuivat osuuskaupalla.

Melkein meijeriä vastapäätä oli maantien toisella puolella Juamu-Harlen talo. Kävin siellä erityisesti piirakanpaistopäivinä. Tunsin heidän eteisen hyvin ja tiesin, että vintin rappujen alla on komero. Kerran meille kokoontui naisia kahville ja he puhuivat sodasta. Kuuntelin heidän puheita ja olin leikkivinäni. Siskoni taisivat jo olla nukkumassa. Seuraavana yönä näin unen,

että olin piilossa Harlen komerossa, vintin rappujen alla ja Harlen eteinen oli täynnä venäläisiä. He etsivät minua ja olin siksi aivan hiljaa. Pelkäsin, että minut löydetään. Tämä sama uni tuli vielä monasti jälkeenpäinkin ja nyt vielä muutama vuosi sitten!

Isovanhemmat

Isäni äiti ja sisko eli Venla-täti asuivat tuohon aikaan Uudellakirkolla, mutta isoisä oli kuollut rintakipuun isäni ollessa vain vajaan 3 vuotta. Isäni veli, Hannu-setä, asui perheineen Viipurissa. Äitini vanhemmat olivat kumpikin kotoisin Manssilasta, mutta muuttaneet Alavoisiin ja rakentaneet sinne talon. Mummoni Palagia oli naitettu 19-vuotiaana vastoin tahtoaan Patrosen Ivanalle, Burzulle. Esikoinen eli äitini Anni, syntyi talvella ja silloin he olivat vielä Manssilassa. Kesällä oli nuorella vaimolla, Palagialla, heinäaikana rankkaa, ja palatessaan kotiin päivän töistä, löysi hän Annin usein pesemättömänä oljilta. Siihen aikaan eivät mummit juuri lastenlapsiaan paijanneet.

Alavoisissa isovanhemmillani oli matkustajakoti ja hevostenvaihtopaikka Burzun talossa, Hörppälässä noin 10 vuoden ajan. Hörppälä sijaitsi Alavoista vastapäätä joen toisella puolella. Talo oli kolmekerroksinen. Vastapäätä oli Kontturin talo, joka on vieläkin paikallaan. Olot raja-alueella olivat siihen aikaan rauhattomat. Ensin Suomen puolelle tuli isoisä vuonna 1917 Manssilaan. Hän sai veljeltään ostettua talon paikan ja rakensi talon Manssilaan Lautoilammen rannalle. Sieltä ukki kävi Alavoisissa salaa tapaamassa perhettään.

Äidinäitini Palagia tuli viiden pienen lapsen kanssa helmikuussa 1918 rajan yli Virtelään, josta rajavartijat toivat heidät edelleen Manssilaan uuteen kotiin. Lähtö Alavoisista oli salainen, piti mennä vaivihkaa, etteivät naapurit huomaa. Mummo oli pyytänyt Kontturista hevosen, koska meidän oma hevonen olisi tunnettu. Reki oli oma ja lapset pakattiin vällyihin. Evästä otettiin mukaan ja niin lähdettiin pikkuteitä pitkin kohti Suomen rajaa. Lähtö oli tehty kovana pakkasyönä. Palvelusväelle oli vain sanottu, että pitäkää talosta huolta. Äitini isä, Ivan Patronen, oli Alavoisissa tunnettu myös Kala-Patrosena. Hän kalasti, myi kalaa ja lahjoitti ylimääräiset kalat muille kyläläisille.

Myöhemmin palattuamme Salmiin vuonna 1942-43 kävivät äitini ja mummo Alavoisissa Kontturin taloa katsomassa. Heti heidän tultuaan sisälle, oli joku talon asukkaista tuntenut tulijat ja sanonut, että nyt tuli Burzun väkeä. Aikaa edellisestä näkemisestä oli kulunut jo yli 20 vuotta. Ivan Patrosen talo oli purettu Hörppälästä ja siirretty Alavoisiin, jossa siitä rakennettiin kaksi taloa. Hörppälässä oli jäljellä vain kellari.

Äitini, Anni, oli pienenä, 8-vuotiaana tyttönä joutunut toimimaan Aunuksen retkikunnan tiedustelijoiden oppaana. Anni kiersi keväällä Alavoisissa talosta taloon etsien itselleen leikkikaveria talon lapsista. Hänelle sanottiin, mihin taloon piti mennä ja häntä seuraten tiedustelijat kerjäläisiksi pukeutuneena menivät taloon sisälle. Taloissa he saivat yösijan, ruokaa ja tietoja. Ivan Patrosen

talo oli yksi näiden retkeläisten etappipaikka. Tästä johtui, että koko perhe oli joutunut lähtemään Alavoisista ja tulemaan Suomeen rajan yli. Kerran Anni oli joutunut kuljettamaan yksin hevosella vainajaa, mutta vastaan tullut sotilas oli kuorman nähdessään päästänyt Annin kotiin.

Kouluun

Terttu Uttu kertoo, että hän ilmoittautui Manssilassa kouluun elokuussa 1939 opettaja Helena Hiekkarannalle. Mutta me muutimme Manssilasta Tulemalle jo ennen koulun alkua ja siellä menin Pappilan kouluun. Opettajana oli Paula Mujunen ja kouluun mennessäni osasin jo lukea. Luin mielellään ja usein opettaja tapasi minut lukemasta jo seuraavia sivuja. En saanut ensimmäiseltä luokalta minkäänlaista todistusta, koska koulua ehdin käymään vain 4 kk ensimmäisenä vuonna. Tulemalla asuttiin Hamaruksen talossa lähellä nykyistä sankarihautausmaata ehkä noin kuukauden ajan. Meidän piti päästä muuttamaan ennen joulua Kasakkalahteen valmistuviin uusiin rajavartioston asuntoihin.

Hamaruksen talossa tai jollakin lähellä asuvalla lapsella oli iso polkuauto. Muutaman kerran pääsin sen koppiin ja sillä ajeltiin aina Suojeluskuntatalolle asti. Sillan yli ei kuitenkaan saanut mennä. Kerran sisareni Ritva lähti hakemaan minua koulusta kotiin. Ritva oli vähän yli 2 vuotta ja hän kulki pitkin ojan pohjaa. Ritva ei kuitenkaan päässyt koululle asti, koska vastaan tullut tati otti Ritvan kiinni ja toi takaisin Hamaruksen pihaan. Talosta taloon kysyen hän lopulta löysi Ritvan kodin.

Olin kerran Tulemalla Kämpissä ”limonaaditehtaalla advoissa”. Käpin Oloi (Helena) oli mummoni ystävä. Minulle tuli kai ikävä kotiin ja hyppäsin mukaan linja-autoon. En osannut vielä lukea ja auto lähtikin Pitkärantaan päin. Ajoin Pitkärantaan saakka ja siinä muut matkustajat alkoivat kysellä, mihin olin menossa. Kun en osannut sanoa mitään, muisti kuljettaja, että tyttö taitaa olla Manssilan meijeriltä. Ja niin jäin linja-autoasemalle henkilökunnan hoiviin. Sain heiltä voileipiä ja muistan vieläkin niiden hyvän maun. Kuljettaja pysäytti vastaan tulevan, Manssilaan menevän linja-auton ja sanoi, että ota Pitkärannan linja-autoasemalta mukaasi se Manssilan meijerin tyttö ja vie se Manssilaan. Kun tulimme Manssilaan, sattui äitini olemaan pysäkillä, kun minä nousin pois. Hän ihmetteli kovin missä olin ollut. Linja-auton kuljettaja sen sijaan alkoi vaatia minusta maksua. En tiedä maksoiko äiti.

Impilahdelle

Sitten yhtenä iltana väepeli Kuusimaa tuli rouvansa kanssa meille vierailulle ja he siirtyivät pian kamarin puolella. Me jäimme Kuusimaan Laurin kanssa leikkimään ja Lauri iski minua palleaan. Muistan sen iskun vieläkin. Sinä

iltana ilmeisesti sovittiin, että perheemme lähtee Impilahdelle. Lokakuun puolivälissä pihaan tuli pieni kuorma-auto. Isä nosti minut lavalle ja äiti meni Pirkon ja Ritvan kanssa koppiin, Lavalla oli jo rouva Nadja Teräväinen ja hänen kasvattipoikansa Ale Makkonen. Isä jäi Tulemalle. Impilahdella asuimme Zährän mökissä, jossa oli tupa ja kamari. Mökin omisti vääpeli Kuusimaan sukulainen ja Kuusimaa taas oli isän työkaveri. Myöhemmin Rajavartioston komentaja oli moittinut alaisiaan liian aikaisesta vapaaehtoisesta evakuoinnista. Tämä saattaisi herättää huolestumista siviileissä. Samaan mökkiin oli tullut myös Lahja Orpana kahden poikansa kanssa. Orpanan rouva oli Linnun kaupan hoitajan vaimo. Orpanan setä kävi siellä kerran ja oli niin kylmettynyt ja väsynyt matkalla, että lepäsi pöydän päällä jalat leivinuuniin työnnettynä koko yön.

Eräänä iltana meidät kaikki kutsuttiin päätaloon. Siellä oli talonväki, Kuusimaat, Orpanat, Teräväiset ja me Uutut. Aikuiset olivat kaikki naisia. Talossa oli kurnuttu voita ja sitä saivat maistaa aikuiset ja pienimmät lapset ensin. Sitten voi loppui ja minä sain vanhaa voita. Nostin asiasta metelin ja minut laitettiin nurkkaan häpeämään. Siitä aloin oppia, ettei sota-aikana saanut purnata ja vanhempana lapsena piti oppia sopeutumaan.

Zährän talon sauna oli rikki ja äitini yritti korjata sitä. Nadja-täti oli ”mestarina ja suunnittelijana”. Saunassa ehdittiin kylpeä vain kerran ennen kuin jouduttiin taas lähtemään. Eräänä iltana mökin pihaan ajoi nuori mies ja toi Tulemalta Linnun kaupasta tavaroita. Kuormassa oli paljon kolleja ja ne sisälsivät ompelulankaa, kangaspakkoja ja tupakkaa. Niitä nosteltiin mökkiin sisään. Kuorman tuoja sanoi, että kaupan toinen pää oli jo sytytetty tuleen. Hän kertoi myös, että Tuleman linja oli kokonaan tulella ja tulen voima oli niin kova, ettei katua voinut enää kulkea. Tämä oli tapahtunut ilmeisesti 1. joulukuuta 1939.

Evakkoon

Impilahdelta lähdettiin evakkoon sodan sytyttyä. Junaan noustiin asemalla ja vaunut olivat tavallisia matkustajavaunuja. Ennen Matkaselän asemaa oli rata pommitettu poikki ja kaikki joutuivat nousemaan junasta ja kävelemään Matkaselän asemalle. Juna joutui lähtemään takaisin ja me kävelimme Matkaselän asemaravintolaan. Maassa oli lunta ja ihmiset kulkivat aluksi vaunusta toiseen päästäkseen asemalle. Me jäimme jälkeen, kun äidillä oli paljon kantamista. Minun piti kuljettaa Pirkkoa, joka unisena halusi aina mennä nukkumaan jokaiselle eteen tulevalle penkille. Äiti hoputti minua ja minä Pirkkoa. Lopuksi konduktöörikin tuli ja hoputti meitä. Hän kysyi vielä, miksei isä ole mukana auttamassa meitä. Äitini vastasi silloin suuttuneena, että ”hän on siellä missä muutkin miehet ovat tällä hetkellä”. Silloin konduktööri ymmärsi, otti Ritvan syliinsä ja niin pääsimme junasta. Tulimme lumista polkua ja pääsimme asemalle. Konduktööri lähti takaisin junaan. Odotushuoneessa löysimme Orpanat ulko-oven läheltä. Äiti ja Orpanan rouva ostivat itselleen kahvit ja munkit. He ottivat viisi munkkia ja kaksi kahvia, mutta myyjä otti lasten munkit pois ja selitti, että munkkeja myydään vain ihmisille kahvin kanssa. Äitini

suuttui niin, ettei ostanut asemalta yhtään mitään. Koko seuraava yö oltiin asemalla.

Aamulla Matkaselästä matkustimme Liperiin Roukalahden koululle, jossa olimme ehkä pari viikkoa. Täällä jokaisella perheellä oli vain yksi patja. Meillä oli mukana maitokannussa lakkahilloa, jota aluksi syötiin, mutta sitten kannu kaatui lattialle ja herkuttelu loppui siihen.

Sitten siirryimme Liperissä keskeneräiseen Lappalaisen taloon. Talon ulkorappusetkaan eivät olleet valmiit. Talossa ei ollut huonekaluja ja lattialla oli vain patjoja. Täällä sain iltaopetusta eräältä opettajalta. Täältä matkustimme vielä ennen joulua Jurvaan, Kangasalustan taloon. Siellä olivat jo äidin vanhemmat, eli Patrosen mummo ja pappa (Palagia ja Ivan) ja kaksi äidin siskoa. Patrosen pappa oli tuonut tavaroita hevosella Leppävirralle, josta ne oli lähetetty Jurvaan. Kuormassa oli mm. ompelukone ja perheraamattu. Asuimme siinä talossa talvisodan loppuun. Pappa kuoli Kinnulassa 1942, mutta hänet haudattiin Salmiin.

Lieksaan

Heti talvisodan jälkeen perheemme muutti Lieksaan, jossa isä sai rajavartiostosta paikan. Sieltä isä lähti juhannuksen tienoilla 1941 sotaan. Lomalla hän kävi kerran marraskuussa. Venäläinen tarkka-ampuja ampui isän 4.1.1942 hänen tarkastaessaan asemia Seesjärven Suurlahdessa.

Isä oli 42. rajakomppaniassa Suurlahden kylän laitamilla. Liisteojalla oli 24. ruotsalaiskomppania menettänyt asemat ja 42. rajakomppania sai 3. tammikuuta määräyksen vetäytyä. Ennen vetäytymisen alkamista, isä halusi tarkastaa tilanteen. He aikoivat majoittua JSP:n telttapohjalle pystytettyyn teltaan. Mukana oli isä ja Mikonsaari. Teltan vieressä olivat parit ja isä oli pyytänyt Mikonsaarta viemään parit teltaan, jotta hän voi sitten nukkua vähän aikaa ennen vetäytymistä. Sen jälkeen isä oli mennyt tien vieressä olevien tykkien luo. Vaikka tykkimiehet varoittivat, isä tähysti läheistä Suurlahden kylää. Mikonsaari heittäytyi maahan, mutta isä ei ehtinyt ja sai osuman.

Äitini lähti hautaamaan isää Salmiin. Hänen mukaansa lähtivät mummoni ja isäni Hannu-veli vaimonsa Ainon ja tyttärensä Hilkan kanssa. Hantulan täti naapurissa antoi meille lapsille päivällä ruoan ja minä huolehdin ilta- ja aamupalasta. Yöt nukuimme kolmisin. Iltaisin Hantulan Kyöstin, 12 v, kanssa tarkastin, ettei ikkunoista näy vähääkään valoa. Heti kun hämärtyi, laskimme pimennysverhot alas. Pimennys oli vielä ulkoa tarkastettava ja minkäänlaista valoviirua ei saanut näkyä. Pienikin valoviiru olisi paljastanut asuntoalueen. Kolmessa rivitalossa asui 10 perhettä. En muista, että Lieksan alueella olisi aikaisemmin ollut pommituksia, mutta hälytyksiä kyllä oli ollut.

Jätin yöksi aina yhden valon palamaan, koska minua pelotti, jos yöllä olisi tullut hälytys. Ja sitten se tietysti tuli. Heräsin sireenin ääneen ja samoin Pirkko. Puimme nopeasti ja aloin herätellä Ritvaa. Ovelta kuului kova koputus. Se oli Hantulan Kyösti, joka sanoi, että pitää lähteä metsään. Meillä ei ollut muuta pommisuoja. Kyösti auttoi Pirkolle päällysvaatteet päälle ja minä puin Ritvan. Juoksimme nopeasti ulos pakkaseen ja kuulimme lentokoneiden pauhun. Hantulan täti nuoremman poikansa kanssa, Väisäsen täti 2 lapsensa ja Muroleen täti Pirkko-tyttärensä kanssa odottivat jo meitä pihalla. Onneksi metsä oli lähellä. Juoksimme metsään ja pommeja alkoi sataa alas. Ne osuivat pellon taakse Lieksan kauppalaan ja sillan kohdille. Jää repesi joessa ja pommikoneet saivat vastaansa ilmatorjuntatulen.

Rauha laskeutui ja metsään tuli hiljainen, kummallinen olo. Puristin Ritvaa edelleen kädestä ja Pirkko oli vieressä. Tulimme takasin pihalle ja Väisäsen täti tarjosi meille lämmintä mehua ja voileipiä. Sama toistui heti seuraavana yönä ja parin päivän päästä taas. Silloin jäimme loppuyöksi Väisäsen olohuoneen lattialle, koko neljän perheen joukko.

Asuntoalueen muut perheet alkoivat huolestua Uutun tytöistä ja pyysivät Rahikaisen tätiä huolehtimaan meistä niin kauan, kunnes äiti palaa Salmista. Rahikaisen täti asui kasarmialueen ulkopuolella Dimitran kylässä. Keräsimme vaatteet reppuihin ja menimme Rahikaiseen. Heillä ei ollut lapsia. Pommitukset jatkuivat öisiin, mutta täti huolehti meistä. Nyt ei tarvinnut paeta metsään, vaikka koneiden äänet kuuluivatkin. Pommitusten aikana joimme öisin teetä ja täti antoi meille leivän päällä puolukka-porkkanasosetta - se oli hyvää.

Äiti palasi viikon päästä ja kuuli junassa, että Lieksaa oli pommitettu rankasti. Taloja oli mennyt hajalle ja uhreja oli tullut. Hän palasi kotiin sydän syrjäällä, muttei tavannut meitä kotoa. Hantulasta äiti sai tietää, missä olimme ja tuli hakemaan meidät pois. Pommitukset harvenivat ja kerran keväällä heräsimme vasta, kun pommikoneet lensivät jo yli. Ikkunasta näimme, kun pommit putosivat. Muistan, kun äiti sanoi, että nyt ne osuivat Pankakosken tehtaisiin.

Takaisin Salmiin

Perheemme joutui muuttamaan pois rajavartioston asunnosta Lieksassa noin puolen vuoden kuluttua isän kaatumisesta eli 1.7.42 mennessä. Koska muuta paikkaa ei ollut, perheemme palasi Salmiin. Tulimme vähän ennen juhannusta ja asetuimme asumaan Lautoilammelle mummolaan eli Patroseen. Meillä oli mukana pystykorva Taru, jonka äiti oli ottanut meille isän kaatumisen jälkeen turvaksi. Lieksan asuntoalueella ja kasarmilla emme voineet kuitenkaan Tarua pitää, vaan Taru oli kasarmin tallilla sotamies Lehtisen hoidossa. Myös Hantulan koira oli siellä ja veimme aina sinne koirille ruokaa.

Salmissa ollessamme oli aikainen sunnuntaiamu, heinäkuussa 1942. Aurinko paistoi, oli lämmin ja kirkas pyhäpäivä. Me lapset istuimme pyhävaatteissamme Manssilan Rajavartioston ampumaradan ruohikkoisella reunalla. Vieressä oli joukko aikuisia naisia ja heillä oli kyynelleet silmissä. Noin

50 metrin päässä oli joukko sotilaita, toisilla lapiot. Ampumaradan kopin kulmalla he alkoivat kaivaa hiekkaista maata varovasti. Mummoni sisar, Anna, oli aikoinaan Suomen itsenäistyessä jäänyt Venäjän puolelle, Kaugoijärvelle, ja oli nyt kertonut, että hän hautasi heti sodan syttymisen jälkeen tässä maahan erään suomalaisen sotilaan. Hän oli luullut, että sotilas on hänen Palagia sisarensa poika. Hän oli tullut sodan jälkeen muiden naisten kanssa etsimään sisartaan Palagiaa, koska tiesi, missä tämä asui. Naisten ja lasten katseet seurasivat hiljaisina kaivamista. Hetken kuluttua sotilaat tekivät kunniaa ja yksi sotilaista tuli hakemaan tunnistajaa.

Manssilan kylän puolustajiksi määrättyjen sotilaiden kertomusten perusteella oli päätelty, että mahdollisesti löytyvä vainaja on Heikki Latvus. Heikki Latvus oli heti sodan alussa astunut vahingossa omaan miinaan. Hän tiesi miinoituksen, häntä varoitettiin siitä ja hän itsekin ehti varoittaa enoaan Pekka Ruotsia: ”Varo eno miinoja”! Kuitenkin Latvukselle itselleen kävi vahinko ja hän menetti molemmat jalkansa. Pekka Ruotsi menetti tajuntansa ja heräsi vasta Salmassa. Rajamies Muurisen mukaan Heikki Latvus oli pyytänyt muita miehiä perääntymään ja jättämään hänet, koska vihollinen oli jo lähellä. Hänen viimeisiä hetkiään ei tiedetä.

Aikuisten naisten joukossa oli joko Heikin vaimo Anna Latvus tai Heikin äiti Klaudia Latvus. Toinen heistä oli joka tapauksessa kotona hoitamassa Heikin 2-vuotiasta Lea-tytärtä. Mummoni ja äitini lähtivät saattamaan Annaa haudan ääreen. Sitten naiset palasivat itkien. Tunnistus oli tapahtunut Klaudian neulomasta slipoveristä ja kultahampaasta. Sotilaat nostivat vainajan valkoiseen arkkuun ja tekivät kunniaa. Arkku siirrettiin metsätiellä seisovan armeijan kuorma-auton lavalle. Lavalla oli jo yksi arkku.

Toisessa arkussa oli rajaselkäisen Mikko Suorannan jäännökset. Hän oli pahoin haavoittuneena päässyt pakenemaan Louhisuon taloon, jossa oli joko ampunut itsensä tai hänet oli surmattu vihollisen toimesta. Hänet hautasi kontulainen mies Louhisuon talon ikkunan alle. Kuorma-auto lähti ajamaan Salmiin, jossa Latvus ja Suoranta haudattiin sankari-hautausmaahan.

Ääniä vintiltä

Kesällä 1942 aikuiset eli mummo, äiti ja Maikki olivat joko peltotöissä ”uuvet nurmet” (läheinen kuivanut suoalue) tai tekemässä halkomotteja talkootöinä valtiolle. Juuli, Pirkko, Ritva ja minä olimme jääneet kotipihaan hoitamaan tiskit ja huoneet kuntoon, tai paremminkin meidät oli määrätty siihen. Kamari oli jo siistitty ja tuvan puoleltakin olimme jo loppusuoralla. Jotain ääntä kuului, mutta jutellessamme emme kiinnittäneet siihen huomiota, eikä Tarukaan haukkunut. Voi olla, että Taru ei ollutkaan paikalla.

Yhtäkkiä terästimme kuuloa. Lopetimme työt ja jutustelumme heti. Oli aivan hiljaista, ulkoa ei kuulunut mitään, ei edes tuullut. Ja sitten kuului ...

KOP ...KOP ...kop ...KOP. Ääni kuului aivan selvästi avovintiltä. Varovasti käsimerkkejä tehden siirryimme koko joukko kamariin ja lukitsimme tuvan ja kamarin välisen oven. Samassa teimme pakosuunnitelman. Minä ja Juuli hyppäsimme ensin kamarin ikkunasta ulos, Pirkko nosti Ritvan ikkunasta ja roikotti käsissä alas ja minä otin Ritvan alhaalla kiinni. Pirkko hyppäsi perästä. Riti komennettiin juoksemaan rantapolkua Makkoseen. Me muut juoksimme perästä. Vielä silloin ei Lautoilammella ollut sotavankileiriä.

Pääsimme Makkosen pihaan ja kerroimme hengästyneinä, että vintillä on joku. Mielestämme sieltä kuului askelia. Joku aikuisista lähti viemään sanaa sotilaille, että vintillä on desantti. Jäimme Makkoseen, kunnes kotipihaan näkyi liikettä ja havaitsimme liikkujat omiksi sotilaksi. Tultuamme kotiin, emme ehtineet kertomaan, mitä oli tapahtunut. Sisään tuli 2 miestä, jotka rupesivat kuulustelemaan. Mitä on kuulunut ja mistä? Äiti ja mummo olivat ymmällään, eivätkä osanneet sanoa mitään. Kun me lapset kerroimme, alettiin vinttiä tutkia läpikotaisin. Äiti ja mummo olivat hädissään, että nyt löytyvät ne salaiset hirvenlihat, jotka Santeri-eno oli lomalla Orusjärveltä ampunut. Mitään ei kuitenkaan löytynyt, eikä äänen syy selvinnyt.

Muutamien päivien kuluttua, kun kaikki sattui olemaan kotona, kuului sama ääni. KOP ...KOP ...kop. Jutustelu katkesi taas. Tuvan iso ovi laitettiin taas ramppiin. Hetken kuluttua äiti avasi varovasti haan ja hiipi eteiseen. Kuunteli ja hiipi liiteriin, mutta hiljaista oli. Varovasti äiti nousi vintin rappuja ylös ja kuunteli taas. Me odotimme henkeä pidätellen tuvassa. Äiti nousi askel kerrallaan, varovasti ja kuunteli. Taas kuului KOP...KOP. Ja sitten kuului äidin vapautunut nauru. Ylhäällä oli kana. Kana oli löytänyt vintillä olevan jyvävaraston ja kävi siellä niitä ajoittain nokkimassa. Asiasta tiedotettiin sitten viranomaisille, ja kaikki olivat tyytyväisiä.

Syyskesällä 1943 me lapset olimme kotona. Sisareni menivät keräämään kukkia pihapellolta. Yhtäkkiä kuulin lentokoneen ääntä. Hyppäsin itse eteiseen katsomaan missä tytöt ovat ja huusin tytöille ...”maahan, maahan”. Piri maastoutui heti, mutta pieni Riti juoksi tukka ja vaalea pusero hulmuten peltoa pitkin kotia kohti. Lentokone tuli matalalla pellon yli, melu oli hirvuihin. Maassa selällään makaava Pirkko näki, että koneesta ammutaan heitä, mutta 4-vuotias Riti kiihdytti vain vauhtiaan ja yritti ehtiä kotiin. Tilanne on hetkessä ohi ja kone katoaa metsän taakse. Tytöille ei käynyt mitenkään. Tämä tapahtuma ei kuitenkaan ole jättänyt minua rauhaan, näen sen jatkuvasti unissani.

Yövärtiossa

Syksymmällä eräänä iltana tuli sotilas meidän pihaan. Sotilas oli hakemassa rintamalle maitoa Patrosta. Hän pyysi meitä vartioimaan autoa jonkin aikaa. Kuorma-auto seisoi Multamäen alla, vähän Patrosen tiehaarasta Manssilaan päin. Oli jo pimeää, kun Pirkko 8v, Juuli-täti 14v ja minä 11v, menimme vartioon. Minä ja Juuli nousimme lavalle ja Pirkko meni koppiin. Lava oli täynnä leipälaatikoita. Ilta pimeni.

Yhtäkkiä auto nytkähti rajusti. Me pelästyimme. Mitään ei kuitenkaan näkynyt ja hyppäsimme alas ja menimme koppiin. Mitä oli tapahtunut? Pirkko kertoi, että hän oli vedellyt noita vipuja, ja niin auto liikahti. Aika oli käynyt pitkäksi ja häntä oli alkanut pelottaa. Jäimme nyt kaikki koppiin loppuksi aikaa. Sitten Maikki-täti tuli meidät vapauttamaan. Palasimme kotiin ja menimme aamulla kouluun muina miehinä.

Taru ja Liska

Maantieltä oli Patroselle matkaa noin puoli kilometriä. Tie kulki osin metsässä ja ohitti ampumaradan. Jos maantieltä kääntyi joku kärrietielle meille päin, niin Taru alkoi haukkua. On mahdollista, että Taru pelasti meidät monilta kulkijoilta niinä aikoina. Varsinkin pimeällä ja öiseen aikaan olimme aina valppaana, jos Taru alkoi haukkua. Patrosessa oli myöhemmin toinenkin koira. Liska oli jäniskoira.

Eräänä syysyönä alkoivat koirat haukkua ja me kaikki heräsimme. Meillä oli sovitut vartiopaikat. Koska äiti oli vahvin, hän asettui tuvan ovelle, jossa oli hyvin iso ja vahva ramppi. Maikki ja mummo miehittivät kamarin ikkunapielet, samoin Juuli. Minun paikkani oli kamarissa Makkosen puoleisen ikkunan vieressä ja Pirkko asettui lammelle päin olevan pienen ikkunan luokse. Pimeällä meillä piti olla tummat vaatteet ja valoisalla vastaavasti vaaleat yövaatteet, jotta meitä ei havaita. Meillä kaikilla oli käden ulottuvilla myös pienet puukot. Jos joku yritti tulla sisään, piti ensin kysyä tunnussanaa. Ellei kuulunut suomenkielistä puhetta, ei saanut avata. Jos tulija yritti väkisin sisään, piti sohaista puukolla heti. Tuvassa oli sinä yönä jännittynyt ilmapiiri. Kaikki olivat hiljaa ja mitään ei puhuttu, odotettiin vain. Koirat rauhoittuivat kuitenkin ja kun ne hiljenivät, avasi äiti varovasti keittiön oven ja tarkisti eteiset. Sitten yritettiin jatkaa keskeytynyttä unta.

Seuraava päivä oli sunnuntai ja menimme leikkimään ampumaradalle, koska siellä oli tasaista nurmikkoa. Kun olimme iltapäivällä ampumaradalla, kääntyi joku sotilas maitosankoineen kärrietielle. Yhtäkkiä hän pysähtyi ja huusi meidät luokseen. Hän kysyi, osaako meillä kotona kukaan venäjää ja pyysi hakemaan aikuisia paikalle. Leikkien lomassa keräsimme aina risuja takkaan, joten yritin ottaa risutaakan mukaani. Sotilas kuitenkin hoputti minua juoksemaan heti kotiin ja hakemaan apua. Itse hän samalla käveli rivakasti muutaman pensaan luo. Vilkaisin taakseni ja näin hänen komentavan kahta miestä pusikosta ylös. Juuli ja sisareni seisoivat kauempana ampumaradalla. Äitini ja mummo tulivat juosten paikalle ja heti suoritettiin pikakuulustelu. Miehet olivat paenneet Salmin vankileiriltä. He kertoivat yrittäneensä tulla yöllä meille ruoan hakuun, mutta olivat luopuneet aikeistaan koirien kovan haukunnan vuoksi.

Kertaakaan Manssilassa olon aikana ei kukaan yrittänyt sisään. Siitä saamme varmasti kiittää näitä kahta koiraa, Tarua ja Liskaa. Koirilla oli omat piilopaikat. Taru oli eteisen rappujen alla ja Liska navetan edessä. Tällaisia

öitä oli useita, jolloin koirat herättivät meidät haukuun ja me vartioimme taloa sisäpuolelta.

Vankileiri

Manssilan kylässä oli vuodesta 1943 kesään 44 Lautoilammen rannalla ns. Toisien talossa sotavankileiri. Vanginvartijat asuivat Makkosen talossa ja koska siinä ei ollut saunaa, lämmitettiin mummolan sauna vartijoille useita kertoja viikossa. Lämmittäjinä toimivat vuorotellen muutamat luottovangit. Mummini ja äiti jututtivat heitä, koska osasivat venäjää. Myös me lapset tutustuimme heihin ja usein kouluun lähtiessämme kuljetimme heille syötävää vartijoilta salaa. Piirakat ja leivät saivat heidät hymyilemään. Muistan heistä vielä kaksi. Majuri sai nimensä sotilasarvonsa mukaan ja Moskova sai nimensä kotipaikkansa mukaan. Moskova oli 18-vuotias nuorimies.

Patrosen Alvi vei kerran isänsä kanssa perunoita asemalta vankileirille. Muutama säkki oli mennyt kuljetuksessa rikki ja perunoita valui leirillä maahan. Alvi kertoi, että vankien kesken tuli tappelu maassa olevista perunoista. Alvi muistelee myös, että oli myös toinen, pienempi vankipaikka, joka oli lastenkodin ulkorakennuksessa. Täällä olleet vangit kävivät taloissa töissä ja heidän vartijoinaan oli mm. Alvin isä ja Mäenrinne. Alvi muistelee edelleen, että Jormoissa oli Röppäsellä sotasaalishevosiä, joita sai lainata peltotöihin. Hevoset olivat kuitenkin peltotöissä kovin laiskoja.

Syksyltä 1943 muistan myös tapauksen, jossa karannut vanki ammuttiin. Karattuaan vanki oli päässyt jo entisen rajan toiselle puolelle ja meni pyytämään talosta ruokaa, mutta talon väki oli ilmiantanut karkurin. Ampumisen jälkeen vankia pidettiin jonkun aikaa näkyvillä vankileirillä, ennen kuin haudattiin Patrosen riihen taakse.

Pääsiäinen

Paria viikkoa ennen pääsiäistä 1944 mummoni ja äitini pyysivät vartijoilta luvan, että vangeille saadaan viedä leipää ja puuroaineksia. En tiedä oliko äitini puhunut kyläläisille asiasta etukäteen mitään. Palmusunnuntaina, kun olimme virpomassa, nuori tätini Juuli 15v, sisareni Pirkko 9v ja minä 11v, otimme potkurin ja kaksi paperisäkkiä mukaamme. Äitini pyysi laittamaan kaikki saamamme jauhot toiseen ja kaikki ryynit toiseen säkkiin. Tarkoitus oli leipoa leipä jauhoista ja tehdä puuroa ryyneistä.

Kuljimme ensin Likojärven talot, siitä eteenpäin menimme Virtelään ja Grosnoin kautta tulimme Manssilan keskustaan ja kotiin. En muista kävimmekö Laatokan rantataloissa. Meidät otettiin taloissa ystävällisesti vastaan

ja paria poikkeusta lukuun ottamatta meille annettiin säkkeihin sekä ryynejä että jauhoja - kuka mitäkin. Vieläkin muistan lämmöllä emäntää, joka juoksi peräämme ja olisi antanut vaatteita. Pyysimme häntä juttelemaan äitimme kanssa vaatteista. Ilta oli jo hämärä, kun saavuimme kotiin. Potkuri oli painava. Kaksi veti ja yksi työnsi ja ohjasi potkuria.

Piinaviikolla mummo ja äiti paistoivat jauhoista 50 leipää. Jokaiselle vangille saatiin oma leipä. Pääsiäispäivänä lähdimme vartijoiden kanssa sovittuna aikana leiriin leivät isoissa pyykkikoreissa mukanaamme. Ryynit olivat säkissä ja Maria-tädillä oli maitosanko. Kun astuimme vankien makuutilaan, Majuri otti meidät vastaan. Sitten hän kertoi vangeille, miksi tulimme sekä sen, että kylän väki oli lahjoittanut raaka-aineet heidän pääsiäisateriakseen. Nyt 10-12 vankia asettautui huoneen ainoan ikkunan luokse ja aloitti laulun. He lauloivat harrassävyisiä lauluja kolmiäänisesti. Muistan makuulaverilla olevan aivan vaaleatukkaisen sotavangin, joka itki koko laulamisen ajan ja pyyhki silmiään kangaspalaseen. Konsertin jälkeen toivotimme kaikille vangeille ”Kristus nousi kuolleista - Hyvää Pääsiäistä”. Saimme myöhemmin tietää, että vangit olivat valmistaneet ryyneistä 4 ateriaa. Manssilan kylän väki ymmärsi, etteivät nämä miehet olleet syypäitä sotaan.

Leikkimökki

Manssilaan palattuamme, kesällä 1942, huomasimme iloksemme, että leikkimökki olikin säästynyt, vaikka osuuskauppa oli palanut. Miihkisen Veera oli nyt meijerirakennuksessa sijaitsevan Salmin osuuskaupan hoitajana ja ostimme leikkimökin häneltä takaisin yhdellä markalla. Mökki kuljetettiin riemusaatossa lainahevosen rattailla Lautoilammelle Patroseen eli mummolan pihaan. Siirrossa oli mukana sotavanki Kostja, joka ajoi hevosta. Kranaatti oli osunut leikkimökin ikkunan alle ja ovesta oli pala pois. Saimme leikkiä mökissä vajaan kaksi vuotta. Vielä Manssilasta lähtömme aamunakin kannoimme kaikki ruukkukukat talon sisältä hyvin kasteltuina leikkimökin lattialle. Leikkimökkiin jäi 22.6.1944 kello 9:30 lainehtiva kukkameri.

Sodan jälkeen asuimme Siilinjärvellä ja kävin siellä sinne siirrettyä Salmin keskikoulua. Äidinkielen tunneilla opettaja varoitti, että siirtolaislapset sitten puhuvat vain kirjakieltä eikä niitä evakkojuttujakaan sitten esitelmissä kerrota! Pahoitin mieleni koulussa vielä monta kertaa, kun sain kuulla, että kyllä me sinun kanssa leikitään, mutta ei noiden Toroin tyttöjen, kun ne ovat niitä ”kreikkalaisia”. Isäni oli luterilainen ja äitini ortodoksi ja minut oli kastettu luterilaiseksi. Manssilassa ollessani kävin usein ortodoksikirkossa ja leikin kaikkien lasten kanssa, eikä minua siellä koskaan syrjitty.

Mikko Rahkonen:

Talvisodan syttyminen ja hirvenhiihto vuonna 1943.

Suuressakivessä oli kaksi taloa eli meidän talo ja Ivan Rahkosen talo. Meidän perhe oli suuri, yhdeksän lasta sekä isä ja äiti, ja kaikki me tulimme toimeen keskenämme oikein hyvin. Meiltä oli Orusjärven kylään matkaa noin kaksi kilometriä.

Kesäaikana jouduin paimeneen jo 6-vuotiaana. Olin isomman veljeni kanssa paimentamassa meidän ja sisareni lehmiä Orusjärven metsissä. Jo 8-vuotiaana sain paimenen vastuun kokonaan itse ja kyllähän siitä selvisi, kun tarkkana vain oli. Piti varoa, etteivät lehmät päässeet pahoihin paikkoihin, joista niitä ei enää saanut pois. Muutaman kerran jouduin hätistämään hirven pois lehmien joukosta ja aina se onnistui joko torveen töräyttämällä tai muuten metelöiden. Eivät ne hirvet tulleet pienen paimenen päälle. Törmäsin myös ilveksiin, kun mukana ollut koira oli ajanut ilveksen puuhun. Siellä se alkoi sähisemään uhkaavasti, kun erehdyin liian lähelle. Jouduin peräytymään hiljaa takaperin. Karhuja tai susia en paimenessa nähnyt.

Keväällä 1939 lopetin kansakoulun ja sain päästötodistuksen. Kun koulu alkoi syksyllä, olin jo mukana työmaailmassa. Syksyllä meillä nimittäin remontoitiin navettaa ja olin silloin jonkinlaisena apumiehenä ja lautapoikana. Kirvesmiehenä meillä oli Nikolai Vinni, joka myöhemmin jäi sinne, eikä lähtenyt evakkoon. Hän oli vielä sinä päivänäkin meillä työssä, kun sota alkoi.

Salmiin oli silloin YH:n aikana tehty evakuointisuunnitelmat ja muistan, kun sellaisia laatikoita tehtiin laudoista ja kaikenlaista tavaraa ja viljasäkkejäkin laitettiin laatikkoihin mukaan. Sinä kesänä oli tullut tavattoman hyvä sato, niin määrältään kuin laadultaan.

Mutta kun YH jatkui ja tilanne rauhoittui, niin pakatut tavaratkin purettiin pois laatikoista. Kylään oli myös järjestetty hälyttäjä, jonka piti sitten tuoda hälytys. Meidän kylällä se oli Orusjärven kirkon kanttori-lukkari Soreli. Hän kyllä sitten aikanaan tulikin meille, mutta me oltiin jo ehditty itse lähteä matkalle.

Tilanne oli rauhoittunut ja koulutkin alkoivat. No sitten tuli marraskuun 30. päivä ja kello 7 alkoi tykkien jyske kuulua rajalta. Meidän kohdalla ei rajalla ollut asutusta ja meille ei tullut tykin ammuksia. Me saimme olla rauhassa ja kuuntelimme, kun laukaukset alkoivat Laatokalta ja jatkuivat pitkin rajaa pohjoiseen. Kyllähän me ymmärsimme, mitä se merkitsi, mutta me jäimme kuitenkin rauhallisesti odottamaan, milloin tullaan sanomaan. Kun olimme kylässä sivusta, niin emme tienneet mitä Orusjärven kylässä tapahtuu.

Kello 11 aikaan kulkivat sitten Harlen sisarukset tiellä meidän ohitse, kaksi tyttöä ja poika. He menivät Hanhiselkään, joka on meistä 5 km etelään. Kun he menivät kotiinsa, oli vihollinen jo siellä odottamassa ja he jäivät vangiksi. Siis puolenpäivän aikaan oli vihollinen jo niin lähellä. No sitten alkoi kuulua konekiväärin ammuntaa myös lännestä, Tulemajoki varresta, mutta emme

vieläkään älynneet lähteä.

Kello 5 aikaan iltahämärässä äiti sanoi vanhemmalle veljelleni, että menepäs katsomaan, mitä Orusjärven kylässä tapahtuu. Siinä ei pojalla kahden kilometrin matkassa pitkään mennyt, kun se tuli aivan vauhkona takaisin. ”Kaikki ovat jo kylästä menneet”, se huusi. Vanhin sisko vain itkee Rovion pihalla, kun se ei mihinkään pääse. Siskolla oli 2-vuotias tytär ja toinen lapsi tulollaan, muutama viikko enää aikaa synnytykseen. Siskolla oli myös appivanhemmat, mutta he olivat vanhoja eivätkä päässeet mihinkään lähtemään. He asuivat siinä Rovion talossa Ponkkolanjärven eteläpäässä.

Niin meille tuli kiireinen lähtö, vaikkei kukaan tullut sanomaan. Nyt ymmärsimme, että on korkea aika lähteä. Kaikki me lapset lähdimme kantamaan navettaan heiniä ja vettä eläimille. Eläimet laskettiin irti, mutta ei me niitä mitenkään voitu mukaan ottaa.

Isäkin oli päivällä tullut myllystä ja hänellä oli jauhoiset vaatteet. Äiti antoi hänelle puhtaat alusvaatteet, mutta niitä isä ei ehtinyt ottaa, vaan ne jäivät penkille.

Nuorin veljeni, joka oli noin kuuden vanha, sai takikseen vanhan sarkatakin, joka oli kaikkien muiden veljien jo pitämä. Hän katseli ja nosteli sitä takkia siinä aikansa ja sanoi, että tämän minä taidan jättää ryssälle. Sitäkin takkia olisi kyllä myöhemmin tarvittu.

Sää oli silloin pilvinen. Pakkasta oli muutama aste ja lunta 30 cm. Oli täysin hyvä rekikeli. Salmisahan oli suuret erot ilmastossa. Orusjärvellä oli mannerilmasto ja Tulemalla meri-ilmasto. Joskus kun Orusjärveltä lähti reellä Salmiin, niin rannikolla saattoi olla sulat maat.

Lähtöä tehtiin kuka mitenkin ja sitten kun piti lähteä, niin äiti hävisi. Äitiä ei löytynyt sitten mistään. Me pojat etsittiin äitiä joka paikasta ja viimeinhän äiti löytyi navetasta lehmän vierestä itkemästä. No sitten me pojat otettiin äitiä kahden puolen kiinni käsistä ja vietiin rekeen ja sanottiin isälle, että anna painaa. Itse otin mukaani vain kansakoulutodistukseni ja koulussa lahjaksi saamani kirjan: Sourander, Salmin pitäjän vaiheita ja piirteitä Laatokan-Karjalan historiasta.

Onneksi meillä oli oma hevonen. Se oli vanha, 23-vuotias hevonen ja siksi se ei ollut kelvannut armeijaan. Saimme sitten sillä hevoskyydin. Lisäksi oli meillä mukana 2-vuotias varsa, mutta kun sillä ei ollut ajettu, niin sitä kuljetettiin pelkästään mukana.

Kyllä se saattoi olla melkoisen raskas lähtö isällekin, vaikka hän oli muuten karski mies. Metsän reunassa isä kääntyi katsomaan takaisin. Kyllä minusta tuntui, että isä silloin nyyhkäisi.

Sitten tultiin noin ½ kilometriä, niin silloin tulee meitä vastaan kanttori-lukkari Sotikov eli Soreli. Hänen mukanaan oli Mikko Kiiski. Soreli sanoi, että kun hänellä on kova jano, niin eikö joku voisi lähteä takaisin, että hän saisi jotain juotavaa. Minä läksin hänen mukaansa ja tämä Mikko Kiiski ja me kolmisin palasimme takaisin. Minä kannoin saviastiassa maitoa pöydälle ja

pyysin häntä juomaan. Eihän hän juonut kuin puolimukia ja heitti siihen. Minä sieppasin maitoastian ja heitin lattialle palasiksi. En minä tätä ryssälle anna, ajattelin.

Sitten lähdimme tulemaan pois, kello oli 5-6, ehkä lähempänä kuutta. Oli jo pimeää ja Orusjärvelle mentäessä oli melko synkkä kuusikko. Muistan, että lukkarilla oli kaksi pistoolia ja hän varoitti meitä. Pojat, jos jotakin näkyy, niin heti maihin! Sitten jälkepäin olen ajatellut, että mitähän se olisi niillä kahdella pistoolilla tehnyt, jos venäläispartio olisi meidät yhyttänyt. Eiköhän se olisi ollut parasta nostaa heti tassut pystyyn!

Ohitimme sitten Nikolai Vinnin talonkin ja sanoimme, että lähtekää nyt mukaan, mutta Nikolai jäi siihen perheensä kanssa. Onneksi ei tullut mitään vihollispartiota ja pääsimme onnellisesti kylään vanhimman siskoni luokse. Nyt nekin tavarat, mitkä oli kotona otettu rekeen, piti siskon pihalla viskoa reestä pois. Koska sisaren pieni tytär, tuleva lapsi ja appivanhemmat tarvitsivat myös tavaraa mukaan. Niin, että tilalle laitettiin sisaren tavaroita. Anoppi oli keskellä rekeä ja vanha vaari mukana ja niin sitten taas lähdettiin.

Minusta tuntui, että me olimme kylästä viimeiset. Ketään ei enää näkynyt liikkeellä. Ihmiset kulkivat Salmiin yleensä jalan ja eihän sinne auto olisi edes päässyt, kun muistaakseni tietä ei ollut edes aurattu. Joka tapauksessa armeija oli perääntynyt jo ennen puoltapäivää sieltä pois ja mennessään räjäytti Mäkrojan sillat. Me siviilit tulimme vasta paljon myöhemmin. Kun pääsimme muutaman kilometrin, ehkä Saarimäen kohdalle, niin siinä me tavoitimme sen kolonnan.

Kolonna oli pysähtynyt ja ihmiset seisoskelivat tiellä ja edestäpäin kuului ammuntaa. Vihollinen oli siis tullut Hanhiselästä polkuja pitkin sinne Kätsääginän ja Kägöin kohdalle, ja katkaissut siitä tien. Me olimme siellä tavallaan motissa. Mutta se ei kestänyt kovin kauan, koska suomalainen partio tuli ja aukaisi tein. Niin päästiin taas kulkemaan eteenpäin.

Kun ihmisillä oli paljon lapsia ja hevoset olivat armeijassa, niin kaikkien piti tulla se 20 km yön seutuna kävellen Tulemalle. Kun meidän hevosella oli sellainen heinähäkki reessä, niin aina kun tuli väsyneitä pieniä lapsia eteen tiellä, niin niitä heitettiin sinne häkkiin kyytiin. Ja lopulta, kun Tulemalle sillalle päästiin, niin siellä oli 18 lasta ja ihmistä reessä pitkin ja poikin, mitenkä sitten olivatkaan. Minä en muista, miten niille lapsille kävi. Seurasiko niiden vanhemmat meidän rekeä niin tarkkaan, että ne saivat omat lapsensa sitten reestä pois.

Sitten tultiin Mäkrojan sillalle ja kun meidän hevonen oli joskus nuorena pudonnut jäihin, niin se pelkäsi hirveästi vettä. Nyt kun hevonen ei niin millään mennyt joen yli, niin isä käänsi sen takaisin penkalle. Muut jäivät reestä pois ja ainoastaan vanha anoppi jäi siihen rekeen, kun se ei pystynyt kävelemään. Kun isä vähän koulutti penkalla hevosta ja antoi sen sitten tulla, niin hevonen meni sitten vauhdilla yli, eikä siinä kastunut mitään. Taisi siinä purosso olla vettäkin vain vähän.

Niitä lapsia heiteltiin joen yli siten, että ne vanhemmat miehet,

jotka eivät olleet kelvanneet armeijaan, seisoivat kivillä ja pieniä lapsia heiteltiin pimeässä mieheltä miehelle. Yhtään lasta ei pudonnut jokeen ja niin päästiin joen yli.

Sitten me jatkettiin matkaa Tulemalla sellaiseen tuttuun taloon, oliko se nimeltään Butilkan talo, johon menttiin. Siellä oli kyllä paljon muitakin ihmisiä, mutta siihen vaan nurkkaan käytiin odottamaan aamua.

Kun yöllä katseli itään päin, niin kyllä oli mahtava näky. Sitä mukaa kun Karkusta ja Miinalasta peräännyttiin, niin kyliä ja taloja yritettiin polttaa, ettei viholliselle olisi jäänyt mitään lämmintä oleskelupaikkaa. En muista, oliko meillä mitään syömistä mukana. Talosta kai saatiin jotain.

Johonkin aikaan aamusta tulivat kuorma-autot ja meidät lastattiin niihin ja ajettiin Uuksun asemalle, jossa laitettiin härkävaunuihin. Matka Sisä-Suomeen alkoi. Isä ja yksi veljistä jäi hevosten kanssa ja he ajoivat Koirinojalle saakka, jossa luovuttivat hevoset armeijalle.

En muista, miten se juna kulki, mutta Läskelässä tuli ilmahälytys ja kaikkien piti lähteä junasta. Vanhat mummotkin sinne vaan lumihankeen. Eihän ne kyenneet kävelemään mihinkään. Samahan se olisi ollut, vaikka olisivat jääneet junaan. Kun hälytys oli ohi ja ihmiset saatiin vaunuihin takaisin, niin yksi ja toinen sanoi, että se oli ensimmäinen ja viimeinen kerta, kun vaunusta lähdetään lumihankeen.

Tikkalassa

Onneksi enää ei tullutkaan hälytyksiä, vaan meidät vietiin sitten Tohmajärvelle ja Tikkalan kylään, jossa olimme kaksi viikkoa. Tästä Tikkalan kylästä on sanottava, että ihmiset olivat hyvin avuliaita. Eihän meillä ollut edes vaihtovaatteita mukana. Tikkalan kyläläiset antoivat vaatteita, ja niin pystyttiin alusvaatteitakin vaihtamaan.

Tikkalassa pääsimme asumaan sellaiseen taloon, jossa isäntä oli sodassa ja emäntä oli mennyt omien vanhempiansa luo. Meille jäi ihan tyhjä talo käyttöön. Koululla olisi ollut ahdasta, koska siellä oli pitkälti toistasataa ihmistä. Mutta sitten tuli uusi käsky, että meidät viedään muualle. Kukaan vaan ei sanonut mihin viedään. Ilmoitettiin, että silloin tulevat autot hakemaan.

Jälkeenpäin olen kyllä ihmetellyt, että minkä takia minun vanhin sisko, joka oli jo synnytystä vaille, niin miksi tällainen ihminen pistetään kylmään härkävaunuun, jossa on 60 ihmistä. Kun tiedetään varmasti, ettei hän määränpäähän asti kestä. Eihän meillä ollut Tohmajärvellä enää mitään hätää, niin miksei häntä jätetty sinne. Nyt kävi sillä tavalla, että jossakin Punkaharjun tienoilla hän synnytti kylmään härkävaunuun tyttären. Siskoni, vasta syntynyt lapsi ja 2-vuotias tytär jätettiin junasta vasta Joroisiin äitini kanssa. Miksi heitä ei voitu jättää jo Tohmajärvelle.

Punkaharjulla

Punkaharjulla pysähdyttiin, ja kun ihmiset hakivat jäältä vettä junaan, niin juna lähti. Onneksi se peruutti takaisin, kun oli muutaman kilometrin ensin ajanut. Kaikilla on tietysti myös luonnollinen tarve, ja vessaa ei härkävaunussa ollut. Aikuisilla ovea vain raotettiin, ja siitä homma tehtiin siinä, toiset pitivät käsistä kiinni. Mutta lapsia ei voinut laittaa siihen ja kun vaunuissa oli ylhäällä sellaiset avattavat rautaluukut, niin lapset laitettiin pyllistämään siitä luukusta ulos. Sinne ne tekivät tarpeensa vaunun seinälle. Talvella vaunun seinät jäätyivät ja olivat varmaan hirveän näköisiä ulkopuolelta. Mitähän ne radan varren asukkaat ajattelivat?

En muista mitä saimme ruuaksi tällä matkalla, koska meillä ei ollut astioita vielääkään mukana. Haapamäellä vasta saatiin ruokaa ja sanottiin, että käykää hakemassa. Minäkin läksin hakemaan ruokaa, mutta kun olin ensimmäisen kerran nähnyt junan Uuksussa, niin enhän minä osannut katsoa, missä juna on ja mikä on veturin ja vaunun numero. Kaikissahan niissä se numero oli. Hyppäsin vaan ja sain ruokaa, mutta kun läksin takaisin tulemaan, niin tuli tenkkapoo. Missä on meidän juna? Asema oli täynnä junia ja samanlaisia härkävaunuja. Ruokakin jo pikkuisen jäähtyi, ennen kuin oma vaunu löytyi. Meidät vietiin loppujen lopuksi Pohjanmaalle, Kainaston pysäkille ja sieltä autoilla Jurvaan.

Hirvenhiihto

Asemasotavaiheen aikana palasin Orusjärvelle ja jouduin siellä mukaan ilmalavontatehtäviin. Talvella 1943 oli Suomessa elintarvikkeista kova pula. Tämän takia kukin perhe yritti hankkia elintarpeensa parhaaksi näkemällään tavalla. Minäkin jouduin ruoan hankintaan mukaan ja niin me saimme Ukkosen Hermannin kanssa tehtäväkseen ottaa hirvi metsästä.

Olimme kumpikin 17-vuotiaita ja lähdimme reppujen kanssa hirven hiihtoon sopivan kantavalla keväthangella Raja-Karjalaan metsiin. Hangen piti olla sellainen, että suksen se kantaa, mutta ei hirven sorkkia.

Hirven jäljet löydettiin pian ja takaa-ajo alkoi. Hermannin lähti ensimmäisenä ajamaan hirveä takaa. Hän antoi minulle kaikki reput ja kirveet, jotta hänen on helpompi hiihtää. Mutta Hermannin oli sen verran huono hiihtämään, että minä pysyin reppujen kanssa hänen kannassaan koko ajan. Niin minä sanoin Hermannille, että vaihdetaanpa osia. Otin paitahihaisilleen ja lähdin painamaan. No eihän siinä mennyt kuin 15 minuuttia, kun tapasin hirven kiinni. Meillä oli kiväärin mukana ja mie ampua tujautin heti siinä kiireessä, mutta eihän se hirvi muuta kuin korviaan lotkautti. Sitten mie huomasi, että hirvi oli niin väsynyt, ettei enää lähde karkuun, ja sitten mie sain ammuttua sen. Hirvi putosi siihen ja mie laskin veren pois, mutta olin edelleen paitahihaisillani.

No Hermannin oli kuullut laukauksen ja lähti suunnistamaan suoraan laukauksen suuntaan umpihankeen ja yritti löytää sieltä minut. Mutta eihän siitä mitään tullut. Hermannin joutui palaamaan latuaan takaisin ja tulemaan minun

ladun mukaan jäljestä. Mutta minulle meinasikin tulla kylmä Hermannia odotellessa. Aikaa kului ja Hermannia ei näkynyt. Yritin siinä lämmitellä hirven ruhon vieressä ja taisin jo yläkertaankin lähettää muutaman sanan. No viimein alkoi kuulua suksien rapina ladulta ja Hermannin tuli.

Aloimme nylkeä ja paloittaa hirveä. Lihot peiteltiin lumihankeen. Pian tuli jo pimeä. Lihot otimme mukaan niin paljon kuin jaksomme ja suunnistimme Kanabrojärvelle Truhposeen. Mutta se ei ollut helppo matka. Siellä on ne harjut poikittain, kymmeniä metrejä korkeat harjut. Niiden kaikkien yli piti mennä. Ensimmäisellä harjulla Hermannin sanoi, että hän laskee tuota Pultsoin- linjaa (valvontalinja) myöten suoraan alas harjulta . No Hermannin lähti ja minä en uskaltanut, vaan kiertelin harjua alas. Alhaalla notkossa ei näy miestä lainkaan.

Lähdin nousemaan seuraavaa harjua ylöspäin, mutta sitten alkoi takaa kuulua... ”Uh, uh” ja Hermannin alkoi kaivautua ylös lumihankeesta. Häneltä oli sauva poikki. Lihakontti sekä sen päällä ollut hirventalja olivat iskeneet Hermannin lumiseen mättäeseen syväälle. No perille päästiin kuitenkin ja sitten myöhemmin isä haki salolta kaikki lihat pois.

Seuraavilla sivuilla on esitetty talvisodassa kaatuneet salmilaiset. Luettelo on tehty Sota-arkiston tiedoston, tilanteen 10.10.2007 mukaan. Mukaan on otettu Salmista ne syntyneet, asuvat ja kirjoilla olevat henkilöt, joista oli tiedostossa kaikki tiedot. Haavoittuneiden ja myöhemmin kuolleiden osalta tietoihin on merkitty haavoittumispaikka.

Talvisodan sankarivainajat

Salmissa syntyneet, kirjoilla olevat ja asuvat

Sota-arkiston mukaan 10.10.2007

Sotilasarvo	Sukunimi	Etunimet	Kuolin- aika	Kuolin- tai haav.paikka	Osasto
sotamies	LATVUS SUORANTA Ent	HEIKKI	30.11.39	Manssila	Er.P8
sotamies	SOKOLOFF	MIKKO	30.11.39	Varpaselkä	Er.P8
sotamies	MYLLÄRI	MIKKO	30.11.39	Orusjärvi	Er.P8
jääkäri	TYNNYRINEN	NILO/NIKOLAI	30.11.39	Lipola	JP2
sotamies	RÄTY	OTTO	01.12.39	Käsnäselkä	Er.P9
sotamies	HATTUNEN	MIKAEL	01.12.39	Käsnäselkä	Er.P9
korpraali	HIPPI	MIKKO	01.12.39	Käsnäselkä	Er.P9
korpraali	TUNNINEN	VILHO SANTERI/	01.12.39	Miinala	Er.P8
alikersantti	KRASILNIKOV	ALEKSANDER	03.12.39	Käsnäselkä	Er.P9
sotamies	KOKOTTI	ALVI	04.12.39	Kuollut	Er.P8
sotamies	LEPPÄLÄ	JOHANNES/IVAN	07.12.39	Tolvajärvi	Er.P9
sotamies	MENSIO	ALEKSEI/ALEKSI	07.12.39	Hangasvaara	Er.P9
sotamies	PULLIAINEN	GRIGORI	08.12.39	Tolvajärvi Laatokan	Er.P9
sotamies	HÄMÄLÄINEN	VÄINÖ	08.12.39	koillisp	Er.P9
alikersantti	MAANINEN	ALEKSANTERI	08.12.39	Hangasvaara	Er.P9
alikersantti	MARTTINEN	ALEKSI/ALEKSEI	08.12.39	Hangasvaara	Er.P9
sotamies	MURSU	VILHO/VASILI	09.12.39	Kiviniemi	6.Rak.K
alikersantti	MÄKIRINTA	JOHANNES/JUHO	10.12.39	Tolvajärvi	5/JR16
sotamies	SULOLA	JOHANNES	10.12.39	Ristioja	1/JR37
sotamies	ALANKO	ALEKSANTERI	11.12.39	Tolvajärvi	Er.P9
alikersantti	KINNUNEN	VEIKKO	12.12.39	Tolvajärvi	Er.P10
sotamies	KÄSNÄNEN	JUHO	12.12.39	Hirvasvaara	Er.P9
korpraali	MENSONEN	VASILI/VILHO	12.12.39	Tolvajärvi	Er.P9
kersantti	OJANEN	ILMARI JEREMIAS	12.12.39	Hirvasvaara	Er.P9
sotamies	HÄMÄLÄINEN	PEKKA	12.12.39	Tolvajärvi	Er.P9
sotamies	BOGDANOFF	FEODOR/HEIKKI STEPAN IVANIN	14.12.39	Hirvasvaara	Er.P9
sotamies	MYLLÄRI	PKA	14.12.39	Tolvajärvi	Er.P9
korpraali	OJALA	NILO/NIKOLAI	14.12.39	Mantsinsaari	Lme.P
kersantti	MIKKONEN	PEKKA	15.12.39	Ristisalmi	8/JR16
sotamies	AHOKAS	ONNI	15.12.39	Ruokojärvi	Er.P8
sotamies	SALVOLA	VIHTORI/VIKTOR	15.12.39	Tolvajärvi	Er.P9
sotamies	TENHU	ALEKSI	15.12.39	Tolvajärvi	5/JR16
alikersantti	KÄMÄLÄINEN	PETTER	15.12.39	Ruokojärvi	Er.P8
alikersantti	BUNDA	HEIKKI/FEODOR	16.12.39	Ruokojärvi	Er.P8
sotamies	MIKKILÄ	NIKOLAI IVANINP.	16.12.39	Ruokojärvi	Er.P8
sotamies	LOMU	FEODOR	16.12.39	Tolvajärvi	Er.P9
sotamies	PULLIAINEN	VILHO/VASILI	16.12.39	Tolvajärvi	Er.P9
sotamies	SIRKKUNEN	JOHANNES	16.12.39	Mursula	Sal.Lo/ Lme.P
alikersantti	MENSIO	YRJÖ/JEGOR	16.12.39	Tolvajärvi	Er.P9
sotamies	RANTALA	JUHO/IVAN	16.12.39	Ruokojärvi	Er.P8
sotamies	TENHU	JOHANNES/IVAN	16.12.39	Tolvajärvi	Er.P9
sotamies	SUORANTA	ALEKSANTERI	16.12.39	Ruokojärvi	Er.P8

Sotilasarvo	Sukunimi	Etunimet	Kuolin- aika	Kuolin- tai haav.paikka	Osasto
sotamies	VAANINEN	PETTER	16.12.39	Ruokojärvi	Er.P8
alikersantti	RUMMUKAI- NEN	OTTO ALBERT	16.12.39	Tolvajärvi	Er.P9
vänrikki	HUKKANEN	NIILO	16.12.39	Ruokojärvi	Er.P8
korpraali	MENSONEN	NIKOLAI	16.12.39	Ristisalmi	Er.P9
alikersantti	LOMU	PEKKA	16.12.39	Tolvajärvi	Er.P9
sotamies	VATANEN	PETTER AUGUST	16.12.39	Tolvajärvi	Er.P9
korpraali	MUURINEN	EINO ARVI	16.12.39	Ruokojärvi	Er.P8
tykkimies	MENSONEN	IVAN	17.12.39	Mursula	Sal.Lo /L Me.P
sotamies	ONATSU	PEKKA	17.12.39	Mursula	Sal.Lo/ Lme.P
sotamies	VAITTINEN	ERKKI UOLEVI	17.12.39	Mursula	Sal.Lo/ Lme.P
sotamies	VAITTINEN	ARVO LENNART	17.12.39	Mursula	Sal.Lo/ Lme.P
sotamies	KUIKKA	PEKKA	17.12.39	Mursula	Sal.Lo/ Lme.P
sotamies	REKIRANTA	VIKTOR	17.12.39	Syskyjärvi	3/Jr37
alikersantti	KOSTILAINEN	IVAN /JOHANNES	17.12.39	Mursula	Sal.Lo/ Lme.P
tykkimies	VIHKO	NIKOLAI	17.12.39	Mursula	Sal.Lo/ Lme.P
sotamies	TUOMALA	JOHANNES	17.12.39	Hippola	Sal.Lo/ Lme.P
alikersantti	MUJUNEN	NIKOLAI	17.12.39	Mursula	Sal.Lo/ Lme.P
sotamies	PÖSSI	DIMITRI	17.12.39	Mursula	Sal.Lo/ Lme.P
sotamies	KARHU	ALEKSANTERI	17.12.39	Mursula	Sal.Lo/ Lme.P
sotamies	HÄMÄLÄINEN	VILHO	18.12.39	Laatokan koillisp	
sotamies	LUUKKO	AARNE	19.12.39	Hippola	Er.P8
sotamies	BALJASKIN	MIKAEL	19.12.39	Hippola	Er.P8
sotamies	MARTISKIN	YRJÖ/JEGOR	19.12.39	Hippola	Er.P8
sotamies	JUVONEN	NIILO/NIKOLAI	19.12.39	Ruokojärvi	Er.P8
vänrikki	KONTTURI	LAURI ERKKI JOHANNES	19.12.39	Pajasenkylä	Er.P10
alikersantti	HYVÖNEN	ANTERO VEIKKO	19.12.39	Hippola	Er.P8
alikersantti	ALANKO	JOHANNES/IVAN	19.12.39	Hippola	Er.P8
alikersantti	JOKINIEMI	JOHANNES	19.12.39	Hippola	Er.P8
sotamies	ALANKO	PEKKA	19.12.39	Hippola	Er.P8
sotamies	PONKKONEN	PEKKA	19.12.39	Hippola	Er.P8
sotamies	TUSA	ALEKSANTERI	19.12.39	Hippola	Er.P8
vänrikki	PUNKKI	VILHO	19.12.39	Koirinoja	Er.P8
sotamies	VILOKKINEN	NIKOLAI	19.12.39	Hippola	Er.P8
korpraali	ESKELINEN	VEIKKO JOHAN	20.12.39	Syskyjärvi	7/JE37
sotamies	PELTONEN	VILHO	20.12.39	Ristisaari	Lme.P
	SUOARO	ANDREI	20.12.39	Ristisalmi	Er.P9
tykkimies	PELTONEN	VILHO	20.12.39	Ristisaari	Lme.P
sotamies	PONKKONEN	VILHO/VASILI	20.12.39	Hippola	Er.P8
sotamies	PANTSUKOV	HEIKKI/FEODOR	21.12.39	Ägläjärvi	Er.P9
tykkimies	FEDOTOV	JOHANNES/IVAN	22.12.39	Ristisaari	Val.Lo/ Lme.P

Sotilasarvo	Sukunimi	Etunimet	Kuolin- aika	Kuolin- tai haav.paikka	Osasto
ylikersantti	MAJURI	MIKKO	24.12.39	Märkäjärvi	3/Le. Lv. 16
alikersantti	JOKINIEMI	ALVI	27.12.39	Ilmapommi- tus	Salmi SK
korpraali	SOKOLOV	PAAVO	28.12.39	Hippola	Er.P8
sotamies	PONKKONEN	JOHANNES/IVAN	28.12.39	Hippola	Er.P8
sotamies	RUOTSI	PAULI	28.12.39	Kuollut	Salmi SK
sotamies	LÄÄPERI	JUHO/JOHANNES	31.12.39	Mursula	Os. Elomaa
sotamies	MUTTU	JOHANNES	01.01.40	Viitavaara	Er.P10
sotamies	PETJOI	HEIKKI/FEODOR	06.01.40	Lemetti	Er.P8
sotamies	MISSI	JUHO /IVAN	06.01.40	Lemetti	Er.P8
alikersantti	MIKKONEN	NIILO/NIKOLAI	06.01.40	Lemetti	Er.P8
vänrikki	RAILAS	EUGEN	06.01.40	Lemetti	Er.P8
sotamies	MATSI	YRJÖ	06.01.40	Lemetti	Er.P8
sotamies	SAMSONOV				
sotamies	SAMSONOFF	MIKKO	06.01.40	Lemetti	Er.P8
sotamies	ONATSU	JOHANNES/IVAN	06.01.40	Lemetti	Er.P8
sotamies	KOSLONEN	ALEKSANTERI	06.01.40	Lemetti	Er.P8
sotamies	SKRÖKKI	JOHANNES/IVAN	06.01.40	Lemetti	Er.P8
sotamies	TSUBARI	PAVEL	06.01.40	Lemetti	Er.P8
alikersantti	PLAKETTI	PETTER	07.01.40	Viitavaara	Er.P9
sotamies	KRASILNIKOFF	YRJÖ/JEGOR	07.01.40	Mursula	Os. Elomaa
sotamies	ISAKOV	SIMO	07.01.40	Koirinoja	Er.P8
sotamies	JULKUNEN	JOHANNES	07.01.40	Lemetti	Er.P8
Sotilasarvo	MATTSSON	YRJÖ	08.01.40	Lemetti	Er.P8
sotamies	RANTSI	PAAVO	08.01.40	Lemetti	Er.P8
sotamies	KAITASUO	ALEKSANTERI	08.01.40	Viitavaara	Er.P9
sotamies	IPATTI	ANDREI	08.01.40	Lemetti	Er.P8
sotamies	OJATALO	JOHANNES/IVAN	08.01.40	Lemetti	Er.P8
sotamies	HOMILA	STEPAN	08.01.40	Syskyjärvi	JR37
sotamies	SUOARO	JOHANNES	08.01.40	Ristisalmi	Er.P8
sotamies	MIKKONEN	JOHANNES/IVAN	09.01.40	Lemetti	Er.P8
sotamies	LIPUSKIN	JOHANNES/IVAN	09.01.40	Lemetti	Er.P8
sotamies	HÄKKINEN	HEIKKI/FEODOR	10.01.40	Lemetti	Er.P8
vänrikki	MIKKOLA	MARTTI	10.01.40	Lemetti	Er.P8
sotamies	ASIKAINEN	NIILO/NIKOLAI	10.01.40	Lemetti	Er.P8
sotamies	TRUHPONEN	JOHANNES/IVAN	10.01.40	Lemetti	Er.P8
sotamies	POTASEV	NIKOLAI	10.01.40	Lemetti	Er.P8
korpraali	PELTOLA	HEIKKI/FEODOR	10.01.40	Lemetti	Er.P8
sotamies	INKINEN	ANTTI/ANDREI	10.01.40	Lemetti	Er.P8
sotamies	VARJKOI	JUHO	10.01.40	Lemetti	Er.P8
sotamies	RAHKONEN	JOHANNES/IVAN	10.01.40	Lemetti	Er.P8
sotamies	PENTTI	VÄINÖ ILMARI	10.01.40	Lemetti	Er.P8
korpraali	RAPELO	PAAVO	10.01.40	Lemetti	Er.P8
sotamies	LUHTANEN	MIKKO	10.01.40	Lemetti	Er.P8
sotamies	YLÄMURTO	VILHO /VASILI	11.01.40	Lemetti	Er.P8
sotamies	LOHIOJA	ALEKSI/ALEKSEI	11.01.40	Lemetti	Er.P8
alikersantti	SEPPÄ	PAAVO	11.01.40	Viitavaara	Er.P9
sotamies	LOSOI	JOHANNES	12.01.40	Kuollut	Salmi SK
sotamies	SIILIN	ALEKSANTERI	12.01.40	Lemetti	Er.P8
alikersantti	SAUKKONEN	URHO USKO	12.01.40	Lemetti	Er.P8
alikersantti	MENSONEN	VILLE/VASILI	13.01.40	Kaita	Val.Lo/ Lme.P

Sotilasarvo	Sukunimi	Etunimet	Kuolin- aika	Kuolin- tai haav.paikka	Osasto
sotamies	KIISKINEN	VIKTOR	14.01.40	Lemetti	Er.P8
sotamies	KRASILNIKOV	MIKAEL	14.01.40	Lemetti	Er.P8
alike rsantti	RÄTY	ENORIK	14.01.40	Lemetti	Er.P8
kersantti	ÄRMÄNEN	JOHANNES	14.01.40	Lemetti	Er.P8
sotamies	HEINÄLEHTO	JOHANNES	14.01.40	Viitavaara	Er.P9
sotamies	MYLLÄRI	JOHANNES/IVAN	14.01.40	Lemetti	Er.P8
sotamies	PULLIAINEN	JOHANNES/IVAN	14.01.40	Tolvajärvi	Er.P9
sotamies	KIISKI	ALEKSANDER	14.01.40	Lemetti	Er.P8
sotamies	PULLIAINEN	VILHO/VASILI	14.01.40	Tolvajärvi	Er.P9
sotamies	TÖRTTÖ	JOHANNES	19.01.40	Ruunaviita	Er.P8
sotamies	JONNINEN	JUHO	20.01.40	Lemetti	Er.P8
korpraali	MIKKONEN	ALEKSANDER	21.01.40	Viitavaara	Er.P9
sotamies	HERSKOI	PETTER	21.01.40	Viitavaara	Er.P9
					3kkk/JR3
alike rsantti	SOITIMO	VIKTOR	21.01.40	Lemetti	7
sotamies	AHTINEN	ANTTI	21.01.40	Mitro	3/Jr37
alike rsantti	PEIPONEN	VILHO/VASILI	21.01.40	Kelivaara	Er.P8
sotamies	PUSULA	YRJÖ/JEGORI	22.01.40	Mitro	Er.P8
sotamies	UKKONEN	PEKKA/PETTER	22.01.40	Mitro	Er.P8
sotamies	PALASRINNE	ANDREI	23.01.40	Viitavaara	Er.P10
	KOTITIE Ent				
sotamies	BUNDA	TEPPO/STEFAN	23.01.40	Kelivaara	Er.P8
sotamies	JUUDIN	NIILO/NIKOLAI	23.01.40	Viitavaara	Er.P9
alike rsantti	KAKKO	TOIVO	23.01.40	Viitavaara	3/JR16
sotamies	SEPPÄ	VASILI	23.01.40	Ägläjärvi	Er.P9
					3kkk/
alike rsantti	KILTTI	ERKKI SAKARI	23.01.40	Lemetti	JR37
sotamies	HOTARINEN	PAULI/PAAVO	24.01.40	Ilomantsi	6.Rak.K
					6/RP1/
työvelvollinen	POTASEFF	VIKTOR	24.01.40	Vieksinki	RyhmäT
		ALEKSI/ALEKSAN			
tykkimies	KOSTILAINEN	TERI	25.01.40	Käkisalmi	80/RT
					6/RP1/
työvelvollinen	VAANINEN	ALEKSANDER	25.01.40	Vieksinki	RyhmäT
sotamies	MYLLÄRI	JOHANNES/JUHO	26.01.40	Koirinoja	Er.P8
					3kkk/
alike rsantti	BALJASKIN	JOHANNES/IVAN	28.01.40	Lemetti	JR37
alike rsantti	HIPPI	NIKOLAI	29.01.40	Kuollut	JR5
korpraali	HARMANEN	MATTI ILMARI	29.01.40	Kelivaara	Er.P8
sotamies	ROIHA	JAAKKO OLAVI	30.01.40	Koirinoja	Er.P8
alike rsantti	RÖPPÄNEN	JOHANNES	30.01.40	Lemetti	Er.P8
kersantti	VOSTRAKOV	JAAKKO	30.01.40	Kelivaara	Er.P8
alike rsantti	BUNDA	MIKKO	30.01.40	Koirinoja	Er.P8
sotamies	PEKKOLA	NIILO/NIKOLAI	30.01.40	Koirinoja	Er.P9
sotamies	LATSA	TEPPO/STEPAN	30.01.40	Papinsuo	Er.P8
alike rsantti	RÄBINÄ	NIKOLAI	31.01.40	Koirinoja	Er.P8
sotamies	RATINEN	UUNO	31.01.40	Uomaa	1/JR34
alike rsantti	KOIVUNEN	ALEKSANTERI	01.02.40	Koirinoja	Er.P8
sotamies	BORDI	VIKTOR/VIRMO	02.02.40	Sortavaala	
sotamies	KOKOTTI	MIKAEL/MIKKO	04.02.40	Vorojenkivi	Er.P8
tykkimies	PÄRNÄNEN	VIKTOR	05.02.40	Leipäsuo	4/KTR1
alike rsantti	RAJASUO	MIKKO	06.02.40	Syskyjärvi	III/JR37
sotamies	KOSTILAINEN	ALEKS	07.02.40	Lemetti	Er.P9
sotamies	RANTSI	HERMAN	07.02.40	Pitkäranta	1/JR38

Sotilasarvo	Sukunimi	Etunimet	Kuolin- aika	Kuolin- tai haav.paikka	Osasto
sotamies	SAMISELKÄ	NIKOLAI	07.02.40	Lemetti	Er.P8
sotamies	KOVERSKOI	MIKKO	07.02.40	Koirinoja	Er.P8
sotamies	KULIN	HEIKKI/FEODOR	08.02.40	Lemetti	1/JR37
sotamies	MERANTO Ent				
sotamies	MÖSÖ	JUHO	08.02.40	Lemetti	2/JR37
alikersantti	MIRANTO	ALEKSANTERI	10.02.40	Lemetti	7/JE37 Val.Lo/ Lme.P
sotamies	RÄBINÄ	VLADIMIR	11.02.40	Mantsinsaari	Val.Lo/ Lme.P
tykkimies	RÄBINÄ	PETTER	11.02.40	Mantsinsaari	Lme.P
sotamies	MOLO	IVAN	11.02.40	Punnus	6/JR5
sotamies	FILIPOFF	PEKKA	13.02.40	Munasuo	4/3Pr Val.Lo/ Lme.P
korpraali	LIIMATAINEN	PEKKA/PETTER	13.02.40	Mantsinsaari	Val.Lo/ Lme.P
tykkimies	HIPPI	PETTER	14.02.40	Mantsinsaari	Lme.P
sotamies	ATTOLA	NILO/NIKOLAI	14.02.40	Pitkäranta	Er.P8
	VANIO				
sotamies	E.VANJUSOFF	VILHO/VASILI	15.02.40	Kelivaara	Er.P8
	LOKIO Ent			Maksimansaari	Os.
sotamies	LOGINOV	HEIKKI	15.02.40		Elomaa
sotamies	MURE	ALEKSEI	15.02.40	Koirinoja	Er.P8
korpraali	TUUTTI	JOHANNES	16.02.40	Oinala	JP2
korpraali	JESTOI	ALEKSANTERI	17.02.40	Lutunkangas Laatokan	3/URR
kersantti	KARHOS	SEVERI	18.02.40	koillis p	Er.P8
sotamies	AUTI	JOHANNES/IVAN	18.02.40	Koirinoja	Er.P8
sotamies	ORTJU	JOHANNES	18.02.40	Ruunaviita	Er.P8
sotamies	OLJAKKA	NILO	18.02.40	Kelivaara	Er.P8
sotamies	SATULI	ALEKSANTERI	19.02.40	Ruokojärvi	Er.P8
korpraali	KOPONEN	MIKKO	19.02.40	Punnus	2KKK/ JR5
sotamies	SEPPÄ	ALEKSANDER	21.02.40	Nietjärvi	7/JR39
sotamies	OLJOKKA	HEIKKI/FEODOR	22.02.40	Kelivaara	Er.P8 3kkk/ JR5
luutnantti	RAJASALMI	NILO/NIKOLAI	22.02.40	Sikniemi	
sotamies	MAKKONEN	JOHANNES	22.02.40	Koirinoja	Er.P8
jääkäri	KAITASUO	HEIKKI/FEODOR	22.02.40	Kämärä	1/JP2
korpraali	MUISTOLA	ALEKSI	22.02.40	Lemetti	Er.P8
sotamies	KUISMIN	NIKOLAI	22.02.40	Koirinoja	Er.P8
sotamies	PUNKKI	PEKKA/PETTER	23.02.40	Koirinoja	Er.P8
korpraali	KUIKKA	JOHANNES	24.02.40	Kelivaara	Er.P8 3kkk/ JR37
sotamies	PLAKETTI	VILHO/VASILI	25.02.40	Mustalampi	
sotamies	KRUTSIN	PEKKA	25.02.40	Impilahti	Er.P9
sotamies	MARTISKIN	NIKOLAI	26.02.40	Lemetti	Er.P8
sotamies	PALMONEN	MIKKO	26.02.40	Taipale	2/JR63
oppilas	LASTANEN	VIKTOR	26.02.40	Kämärä	4/II/3.Pr
	VAINANEN Ent				
korpraali	JESOI	PETTER	26.02.40	Somme e	Er.P7
sotamies	JALKANEN	VILHO/VASILI	27.02.40	Kollaanjärvi	JR69
sotamies	TENHU	IVAN	28.02.40	Koirinoja	Er.P8
korpraali	VITSALA	HEIKKI/FEODOR	28.02.40	Koirinoja	Er.P8
sotamies	JUVONEN	ALEKSANTERI	01.03.40	Kuollut	
korpraali	BOLJO	NIKOLAI	02.03.40	Lavajärvi	Er.P8

Sotilasarvo	Sukunimi	Etunimet	Kuolin- aika	Kuolin- tai haav.paikka	Osasto
sotamies	ROVIO	NIKOLAI	02.03.40	Lemetti	Er.P8
sotamies	PULLIAINEN	MIKAEL/MIKKO	03.03.40	Kollaa	3kkk/ JR37
sotamies	PATRONEN	HEIKKI/FEODOR	05.03.40	Mustalampi	JR69
sotamies	KOPEIKIN	JOHANNES	06.03.40	Kollaa	Er.P8
sotamies	JETSU	ALEKSANTERI	07.03.40	Lavajärvi	
	SUVOLA Ent				
korpraali	FALI	NILO	07.03.40	Kollaa	2/JR63
sotamies	KOKOTTI	ALEKSANDER	08.03.40	Esisaari	JR11
sotamies	KALLIOKARI	VIKTOR	08.03.40	Kuollut	JR34
					2/Os.A/ LieHK
sotamies	LEMETYINEN	URHO PETTER	08.03.40	Kuhmo	
sotamies	SAUHKE	ALEKSANTERI	08.03.40	Lavajärvi	Er.P8
alikersantti	TOROI	VILHO	08.03.40	Kuollut	
sotamies	RANTSI	VILHO/VASILI	10.03.40	Pitkäranta	Kev os 13
sotamies	PROSKIN	NIKOLAI	10.03.40	Viipurinlahti	4/JR15
sotamies	LAMPINEN	MIKKO	10.03.40	Lavajärvi	Er.P8
sotamies	BUNDA	ALEKSANTERI	10.03.40	Lavajärvi	Er.P8
sotamies	RAATIKAINEN	EINARI	10.03.40	Kadonnut	8/JR27
korpraali	DOROFJEV	MIKKO	10.03.40	Lavajärvi	Er.P8
alikersantti	PUNKKI	JOHANNES	11.03.40	Kollaa	JR69
työvelvollinen	MÖYKKY	JOHANNES/IVAN	11.03.40	Valamo	Lme.P
alikersantti	EVOLA	NILO	12.03.40	Uuksalonpää	Lme.P
sotamies	KIMA	GRIGORI	12.03.40	Kollaa	JR69
	SUVISALO				
vääpeli	E.FALI	GRIGORI	13.03.40	Kollaa	6/JR34
työvelvollinen	HOPIA	JUHO ESKIL	13.03.40	Käkisalmi	
	SKUKIN/				2KKK/ JR69
sotamies	SKUUKIN	FEODOR	13.03.40	Kollaa	
sotamies	RANTSI	TEPPO/STEPAN	14.03.40	Kuollut	Täyd.K
	KARHOS Ent				
sotamies	KROHIN	PAAVO	13.04.40	Kaurila	Rajavart3
alikersantti	KUHA	PEKKA	05.05.40	Kuollut	4/JR69
kersantti	MARTTINEN	NIKOLAI	22.08.40	Kuollut	
	KALISTE	JOHANNES	04.01.41	Kuollut	
			08.01/	Lemetti/	
sotamies	KURJANEN	ALEKSANTERI	24.1.1940	Kuollut	Er.P8
			10.1/	Lemetti/	
sotamies	LUPSAKKO	VASILI	07.02.1940	KuollutSS	Er.P8
			10.1/	Lemetti/	
sotamies	PENNANEN	PEKKA	16.01.1940	KuollutSS	Er.P8
			17.1/	Ruokojärvi/	
sotamies	MIKKILÄ	NIKOLAI	18.03.1940	Kuollut	Er.P8
			22.12/	Ägläjärvi/	
sotamies	LEPPÄNEN	VILHO	30.12.1939	Kuollut	Er.P10
		ALEKSI/	22.2/	Lemetti/	
alikersantti	MIKKONEN	ALEKSANDER	25.02.1940	KuollutSS	JP4
			25.2/	Pitkäranta/	
alikersantti	PEIPONEN	MIKKO/ MICHAEL	21.3.1940	Kuollut	Er.P8

Yhteensä

258

Korjauksia 1. painokseen:

1. Lisätty kansikuvan kuvateksti
2. Korjattu sivun 1, 54 alakuvan, 72 ja 86 kuvien kuvatekstiä
3. Korjattu kirjoitusvirheitä
4. Korjattu sotavankien lukumääriä